

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
СУМСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ
КАФЕДРА ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Матеріали
Міжнародної науково-практичної дистанційної
конференції
«Міжнародні відносини:
історія, теорія та практика»

Суми – 2017

Міжнародні відносини: історія, теорія та практика:
Матеріали міжнародної науково-практичної дистанційної конференції (м. Суми, 26 жовтня 2017 року). / Укладачі: Л.Л. Гончаренко та О.Б. Потапова. – Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, 2017. – 207 с.

До цього збірника увійшли статті та тексти доповідей учасників міжнародної науково-практичної дистанційної конференції «Міжнародні відносини: історія, теорія та практика» (м. Суми, 26 жовтня 2017 року).

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, запропонована учасниками.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

Міжнародна науково-практична дистанційна конференція включена до плану МОН (Лист МОН №1/9 – 125 від 06.03.2017 року).

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Батраченко Б.А.

БАЛКАНСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XVII СТ.....10

Гончаренко А.В.

АФРИКА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ США У ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖОНА КЕННЕДІ (1961–1963 РР.).....13

Конєва А.В.

СТВОРЕННЯ БЛОКУ НАТО ЯК НАСЛІДОК АМЕРИКАНО-РАДЯНСЬКИХ ПРОТИРІЧ НАПРИКІНЦІ 40-Х – НА ПОЧАТКУ 50-Х РОКІВ XX СТ.....15

Єпик Л.І.

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИН (1919–1923 РР.).....19

Морозов С.О.

ЛЮКСЕМБУРЗЬКИЙ КОМПРОМІС 1966 РОКУ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ.....22

Наумович А.В.

МАСОНСТВО І РАДИКАЛЬНИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XIX СТОЛІТТЯ.....24

Оліцький В.О.

АНТИРАДЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РПЦЗ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У 1920–ТІ РР.....28

Осадчий Є.М.

СЕЛІТРОВАРНИЙ ПРОМИСЕЛ У ДИКОМУ ПОЛІ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ВІДНОСИН МОСКОВІЇ ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....31

Павленко В.М.

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСПАНІЇ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ БЕЗПЕКУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1930–Х РР.....34

Пилипчук Я.В.

СХІДНА ПОЛІТИКА РУСІ ЗА ПЕРШИХ КНЯЗІВ.....37

Ржевуська С.С.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛОКАЛІЗАЦІЮ СУХОПУТНИХ ШЛЯХІВ КОМУНІКАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ ДНІПРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ У СКІФСЬКИЙ ЧАС.....40

Устименко А.С.

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ ЧЕХАМИ ТА СЛОВАКАМИ В ПЕРІОД ТРЕТЬОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1945–1948 РР.).....42

Філатов Б.С.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ СУМЩИНИ В 1985–1991 РР.....46

Ціватий В.Г.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI–XVIII СТ.): ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ І МОДЕЛЬ ФРАНЦІЇ.....49

Чортенко А.М.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА «УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» В ПОЛІТИЧНИХ КОЛАХ НІМЕЧЧИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ. – ПОЧАТОК 1917 РОКУ).....52

Якубаў В.У.

ДЫПЛАМАТЫЧНЫ СКАНДАЛ 1597 Г.....58

Яременко Н.Г.

ІРАНСЬКЕ ПИТАННЯ В АНГЛО-РОСІЙСЬКІЙ УГОДІ 1907 РОКУ.....64

СЕКЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

Авхутська С.О.

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР.....68

Архипова Л.М., Смик І.Є.

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН..70

Дегтярьов С.І.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ: ДО ПИТАННЯ ПРО МАНІПУЛЯЦІЮ ІСТОРИЧНОЮ ПАМ'ЯТТЮ У ВІДНОСИНАХ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЄЮ.....73

Зленко Н.М.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС.....80

Ключак О.З.

АМЕРИКАНО-ЄВРОПЕЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДИПЛОМАТІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (1989–2004).....83

Коваленко О.В.

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА – ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....87

Медуниця О.В.

МИ І РОСІЯ – ЩО ДАЛІ?.....91

Потапова О.Б.

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ БОЛГАРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.).....94

Холявка А.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В

УМОВАХ НАБУТТЯ ЧИННОСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ
УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....97

**СЕКЦІЯ: ПРАКТИЧНА СТОРОНА МІЖДЕРЖАВНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Асоян Л.А.

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ В АРМЕНИИ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА: УГРОЗА
ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ИЛИ РЕЗУЛЬТАТЫ
ИНТЕГРАЦИИ ?.....100

Власенко В.М., Нестеренко В.А.

ТУРИЗМОЛОГІЯ В БЕЛГРАДСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....111

Грушецький Б.П.

ПОЗИЦІЯ БОЛГАРІЇ СТОСОВНО СТВОРЕННЯ ПОСТІЙНИХ
ОБ'ЄДНАНИХ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ НАТО У ЧОРНОМУ
МОРІ.....114

Полянська Є.А.

РЕАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНОЮ ПОЛОЖЕНЬ ПАРИЗЬКОЇ КЛІМАТИЧНОЇ
УГОДИ: ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ.....117

Примак И.С.

ПОЛЬСКО-ЛИТОВСКОЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОЕ
СОТРУДНИЧЕСТВО: ДОГОВОРНАЯ ОСНОВА.....119

Самойленко Н.С.

МІЖНАРОДНИЙ КОНСОРЦІУМ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ПРИКЛАД
ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА...122

Соломенна Т.В.

ПОТРЕБА ЗМІН ДЛЯ ЄС: ПРОПОЗИЦІЇ Е. МАКРОНА.....125

Хан Є.В.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИНАХ НА ПРИКЛАДІ БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ
1994 РОКУ.....128

СЕКЦІЯ: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Бенько А.В.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ
НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В ЗОНІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ
ОПЕРАЦІЇ.....132

Глазун О.А.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ВИМІРІ
МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ДЕМОКРАТИЧНОГО
ВРЯДУВАННЯ.....136

Голованова В.І.

ПЕРСПЕКТИВИ КОДИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....139

Діска А.Б.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРИРОДА
ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ.....142

Завгородня В.М.

КАТЕГОРІЯ ПРИВАТНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....145

Іваненко Д.Д., Сігало Ю.С.

ПРАВОВА ОХОРОНА ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАЗНАЧЕНЬ ПОХОДЖЕННЯ
ТОВАРІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....148

Іваній О.М.

МІСЦЕ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ
СИСТЕМІ.....151

Кунцевич М.П.

ПОНЯТТЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....154

Малютін І.А.

ТЕНДЕНЦІЇ СЕПАРАТИЗМУ – ЗАГРОЗА СУВЕРЕНІТЕТУ В
СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....157

Масько В.М.

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА ПРАКТИКА В НІМЕЧЧИНІ.....160

Макаренко К.В.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....163

Самойленко Є.А.

СУТНІСТЬ КОМПРОМІСУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....165

Славко А.С.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ: МІЖНАРОДНО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....168

Труханов М.С.

ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ.....172

Шестопалов Р.М.

ДОПУСТИМІСТЬ ОГОЛОШЕННЯ ПОКАЗАНЬ СВІДКА В СУДІ В
СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ.....176

Шпаковськи Л.В.

ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ...178

СЕКЦІЯ: МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Гончаренко Л.Л.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУМЩИНИ В 2016 РОЦІ..182

Демидов О., Омеляненко В.А.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ
ВЛАСНІСТЬ.....185

Клочко М.О.

ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СУМСЬКОЇ
ОБЛАСТІ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПЕРШІЙ
ПОЛОВИНІ 2017 РОКУ.....187

Ковтун Г.І.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ
ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ.....190

Омеляненко В.А.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНИХ ЗАГРОЗ
НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ.....194

Попов А.

МІЖНАРОДНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ГРЕЦІЇ В КРАЇНАХ
БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА НА ЗЛАМІ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ.....197

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....202

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

*Батраченко Б.А.
Степанівська ЗОШ I-III ступенів №1
(с. Степанівка, Україна)*

БАЛКАНСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XVII СТ.

Інтерес Австрійської імперії до Балканського півострова, до якого входять повністю або частково наступні території: Албанія, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Греція, Македонія, Чорногорія, Сербія, Хорватія, Словенія, Румунія, Туреччина та Італія, обумовлений географічним положенням, а саме безпосередньою близькістю розташування [6, с.15].

Розвиток австро-балканських відносин розпочинається з XVII ст., коли була приєднана частина земель півострову, внаслідок вступу Османської імперії довготривалу кризи, адже на той період, починаючи з XIV ст., саме османи панували на Балканах.

Після розгрому турків австрійцями та поляками під Віднем в 1683 році їх просування в Європу було зупинено. В цей час головною метою османів стає не розширення кордонів імперії, а протистояння імперії Габсбургів. Більш того, слабкі правителі, що успадкували трон від імперії після правління Сулеймана Пишного (1520–1566), призвели до численних військових поразок і поступового виходу провінцій з-під контролю Оттоманської держави та переходу їх до Австрійської імперії [1, с.48].

Так за умовами Карловицького миру, підписаного в 26 січня 1699 року, внаслідок поразки Османської імперії у війні з Священною Лігою, до якої входили Австрія, Польща, Венеція та Росія, численні землі переходили під австрійську корону, зокрема вся територія Угорщини, до складу якої входили славонці та хорвати, Тимошоара та Трансільванія. Більш того з війнами Священної Ліги пов'язані численні переселенські хвилі сербів до Габсбурзької

імперії. Дані події поклали кінець багатовіковому пануванню османів в Європі [5, с.101].

Щодо політики стосовно балканських народностей в складі імперії Габсбургів, то ввійшовши до складу Австрійської імперії, хорвати, румуни, населення Трансильванії та габсбурзькі серби стали частиною Королівства Угорщина. Їх долі тісно перепліталися з долями підданих трону св. Стефана і залежали від рішень угорського, хорватського та трансильванського ландтагів. Багато балканців проживало у так званому Прикордонному Окрузі – районі, що тягнувся вздовж кордону з Османською імперією і перебував під прямим адмініструванням Відня [3, с.269].

Політика щодо новоприєднаних територій мала як спільні, так і відмінні риси. Так, центром хорватського політичного життя стала Цивільна Хорватія з ландтагом у Загребі. Влада в цьому районі належала середній та дрібній шляхті, представники котрої були хорватами за національністю і католиками за віросповіданням. Серед великих землевласників були хорвати і угорці. Керівництво даною територією здійснював бан або губернатор, який призначався королем і був, зазвичай, угорцем. До однопалатного ландтагу, що називався сабором, входили великі землевласники та представники дрібної шляхти. Хорвати опинилися в складній ситуації: їм доводилося протистояти тиску і угорської, і австрійської адміністрації [2, с.94].

Для кожної великої імперії завжди гостро поставало питання охорони кордонів. Напади з боку добровільних османських солдат з метою грабунку та продажу людей в рабство було звичайним явищем. В такій ситуації Габсбурги в обмін на гарантії православного віросповідання та передачу у вільне користування землі зобов'язує населення території нести воєнно-охоронну службу. Регіон був під прямим керівництвом імператора, а населення користувалося значною автономією, незважаючи на тиск хорватської шляхти, яка вимагала приєднання Прикордонного Округу до своїх земель наголошуючи на історичному праві на цей регіон [4, с.14].

З часу захоплення сербських земель османами серби починають переселятися на територію Габсбурзької монархії. Але найбільша хвиля переселенців була наприкінці XVII ст. у 1690 році, так зване Велике переселення сербів.

Таким чином, підводячи підсумки розвитку австро-балканських відносин у XVII ст., слід відзначити, їх внутрішній (політика щодо приєднаних територій) і зовнішній (відносини з Османською імперією, під контролем якої залишалася більшість балканських територій) характер. Що стосується балканських територій у складі імперії Габсбургів, то з часу приєднання, а саме укладання Карловицького миру 1699 р., стають найменш розвиненими територіями. Реформи Марії-Терезії та Йозефа II, спрямовані на підвищення рівня розвитку балканських територій були малоефективними, особливо в економічній сфері. В політичному та адміністративному устрої відбулося обмеження прав й почався поступовий процес мадяризації земель.

Література

1. Грачев В. П. Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII–XIX вв. (Внутреннее положение, предпосылки национально-освободительных движений) / В. П. Грачев. – М : Наука, 1990. – 198 с.
2. Єлавіч Б. Історія Балкан. XVIII – XIX ст. / Б. Єлавіч; [пер. с англ. Р.А. Семківа]. – К : Свенас, 2003. – 511 с.
3. История южных и западных славян. В 2-х томах. / [Под ред. Г. Ф. Матвеева, З.С. Ненашевой]. – М. : Изд-во МГУ, 2001. – Т.1. – 668 с.
4. Левин И. О. Балканская политика Австрии / И. О. Левин // Русская мысль. – 1915. – Кн. VI. – С. 12—18.
5. Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах / [Под ред. Ю.В. Бромлея]. – Минск: Университетское, 1989. – Т.2. – 295 с.
6. Stavrianos L. The Balkans since 1453 / T. Stoianovich, L. Stavrianos. – N.–Y. : NYU Press, 2000. – 996 p.

АФРИКА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ США У ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖОНА КЕННЕДІ (1961–1963 РР.)

Президент Джон Кеннеді, особливо на початку свого перебування в Білому домі, значною мірою зберігав спадкоємність основних пріоритетів у міжнародній політиці США, незважаючи на критику багатьох її аспектів в недавньому минулому, коли він був сенатором і кандидатом на пост президента. Запропонована ним «новизна» стосувалася, в першу чергу, тактики і стилю американської дипломатії і найменше зачіпала її зміст і стратегію.

Джон Кеннеді не приховував свого наміру «повернути потік», тобто домагатися «зворотної зміни» у співвідношенні сил між США і СРСР. Для досягнення цієї мети він вважав за необхідне провести певну переоцінку місця та ролі США у міжнародних відносинах.

Отже, мета дослідження – проаналізувати основні аспекти міжнародної політики США щодо країн Африки під час президентства Джона Кеннеді у 1961–1963 рр.

Протягом президенства Джона Кеннеді США дотримувалися в Африці більш обережної політики, порівняно з іншими регіонами світу. На Африканському континенті Вашингтон активно використовував різні зовнішньополітичні методи, не відмовляючись від політики збройного втручання.

Причин для невдоволення Джона Кеннеді позиціями США в Африці було більш ніж достатньо, крім того, посилення зовнішньополітичних позицій СРСР після Другої світової війни детермінувало потужний поштовх розвитку національно-визвольного руху африканських народів.

Вплив європейських країн в Африці значно зменшився, внаслідок чого, багато провідних американських політиків стали вимагати більш активного втручання США в африканські справи. Серед них був і Джон Кеннеді [1, с.106].

Перш за все, Джон Кеннеді приходить до висновку, що політика Франції в Алжирі призведе до ослаблення впливу Заходу у всій Африці, і ставить в сенаті США питання про те, що якщо французький уряд не надасть незалежності Алжиру, то з впливом Заходу у Північній Африці буде покінчено.

З різкою критикою цієї промови Джона Кеннеді виступив колишній державний секретар президента Гаррі Трумена Дін Ачесон. Джона Кеннеді звинувачували у «підриві НАТО», а його «алжирська промова» ще довго вважалася «верхом безвідповідальності» у міжнародних справах. Разом з тим, ця промова сприяла зростанню популярності Джона Кеннеді не лише в Західній Європі, але і в Африці [3, с. 250].

У Тропічній Африці міжнародна політика США найбільше була спрямована на Нігерію, використовуючи прозахідну орієнтацію її уряду. Державний департамент почав активніше, ніж раніше, використовувати важіль економічної допомоги для проникнення в країни Тропічної Африки.

У 1962 р. обсяг американської допомоги африканським країнам (значну частину якої становила військова допомога) зріс, досягнувши суми 500 млн. дол. Економічна допомога США Африці в 1963 р. перевищила 526 млн. дол. Що стосується американської військової допомоги країнам Африки, то у 1963 р. вона дорівнювала 75 млн. дол. і в основному надавалась Конго (Кіншаса), Ефіопії, Ліберії, Лівії, Марокко, Нігерії, Сенегалу і Тунісу [2, с. 161-162].

Одним з нових зовнішньополітичної методів діяльності США у світі було створення у березні 1961 р. «Корпусу миру», що мало на меті зміцнення міжнародних позицій США і в африканських країнах. До середини 1963 р. кількість волонтерів корпусу в Африці становила 1500 чоловік, а у липні 1966 р. їх налічувалося вже 4670 чоловік.

Таким чином, під час президентства Джона Кеннеді у 1961–1963 рр. спостерігається активізація США у міжнародних відносинах на Африканському континенті. Основі завдання зовнішньої політики США у цьому регіоні полягали в послабленні впливу соціалістичних ідей в Африці та створення на континенті міцного плацдарму для подальшого посилення міжнародних позицій Вашингтону.

Література

1. Бжезинський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / З. Бжезинський. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. – 203 с.
2. Паренти М. Власть над миром. Истинные цели американского империализма / М. Паренти; [пер. с англ. Л. Афанасьевой]. – М.: Поколение, 2006. – 288 с.
3. Петрик П.П. Дипломаты вспоминают: Мир глазами ветеранов дипломатической службы: [Сборник] / П.П. Петрик. – М.: Научная книга, 1997. – 505 с.

*Конєва А.В.
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
(м.Суми, Україна)*

СТВОРЕННЯ БЛОКУ НАТО ЯК НАСЛІДОК АМЕРИКАНО-РАДЯНСЬКИХ ПРОТИРІЧ НАПРИКІНЦІ 40-Х – НА ПОЧАТКУ 50-Х РОКІВ ХХ СТ.

Американсько-радянські відносин після Другої світової війни та їх вплив на подальший розвиток подій викликає інтерес у світовій історичній науці, оскільки протистояння двох потужних світових держав і створило нову геополітичну парадигму на міжнародній арені, що поступово переросло в «холодну війну».

Зараз США і Росія мають найбільший ракетно-ядерний потенціал, тому відносини між двома країнами досі залишаються ключовими у світовій політиці. Існуюча раніше небезпека довести протиріччя до виникнення ядерного конфлікту, як це було в роки «холодної війни», повинна бути

повністю виключена. Виходячи з актуальності даної теми та необхідності проведення широкого вивчення існуючої проблематики, метою даної публікації є аналіз умов наростання протиріч між США та СРСР в кінці 40-х – початку 50-х років ХХ ст. і як наслідок причин створення блоку НАТО.

Історіографія з питання зовнішньої політики США щодо СРСР у зазначений дослідженням період складається з великої кількості робіт вітчизняної та зарубіжної літератури, зокрема варто зупинитися саме на працях вітчизняних дослідників П. Ткачук [4], Н. Яковенко [5], О. Сич [3].

Боротьба між двома моделями соціально-економічного та політичного устрою отримала назву «холодної війни» (яка тривала з кінця 1940-х і до кінця 1980-х рр.) В період між 1945-1949 рр. для держав Західної Європи та їх союзників у Північній Америці постала нагальна проблема повоєнної відбудови економіки. Крім того, західні країни переживали страх перед можливою радянською територіальною та воєнною експансією. На відносини колишніх союзників також впливали розбіжності щодо мирної розбудови Європи (йдеться про Німеччину та Австрію) [6, с. 15-18].

Привид озброєного та зміцненого Радянського Союзу раптово навис над Європою у вигляді неприйнятної для них реалії. Більше того, після закінчення війни західні союзники (США, Британія, Франція) виконали взяті під час війни зобов'язання щодо скорочення оборонних структур та чисельності збройних сил. Радянський Союз не тільки цього не зробив, а навпаки активно розвивав радянську військову інфраструктуру, що викликало занепокоєність в урядів заходу, які зрозуміли, що радянське керівництво мало намір повністю зберегти існуючі та створити найсильніші у світі збройні сили. Більше того, з огляду на проголошені ідеологічні цілі Комуністичної партії Радянського Союзу стало очевидно, що всі заклики до поваги Статуту ООН та міжнародних домовленостей, які були досягнуті наприкінці війни, не гарантували суверенітету та незалежності будь якій країні світу. Ці побоювання посилювались після того, як багатьом країнам Центральної та Східної Європи Радянським

Союзом були нав'язані недемократичні форми правління, жорстоко придушувались будь-які прояви опозиції, зневажались елементарні права людини, громадянські права і свободи. Східна Європа була штучно відділена від Західної Європи та перебувала під впливом Радянського Союзу. Виникло два політичних блоки. Крім того, непевності ситуації додавав той факт, що в урядах і парламентах багатьох західних країн були представлені впливові комуністичні угруповання [8, с. 1-45].

Таким чином, у період між 1947 та 1949 рр. сталася низка драматичних подій, суть яких зводиться до такого: конфлікт навколо Ірану (Фултонська промова У. Черчилля 8 березня 1946 р., де було зазначено, що Москва перегородила Європу залізною завісою); підтримка керівництвом СРСР комуністів Греції, які розв'язали громадянську війну (жовтень 1946 р.); Доктрина Трумена (березень 1947 р.); відмова СРСР від Плану Маршала (1947 р.); прихід комуністів до влади в Чехословаччині, де вони не мали підтримки більшості населення (лютий 1948 р.); блокада Західного Берліну радянськими військовими силами (літо 1948 р.). Реакцією на ці події стало підписання 17 березня 1948 р. Брюссельського договору, першим кроком до якого вважається виступ 22 січня 1948 р. міністра закордонних справ Великобританії Е. Бевіна в Палаті громад британського парламенту з пропозицією створити Союз західних країн. Підтримавши цю пропозицію, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди і Люксембург закріпили її в Брюссельському договорі. Країни-засновники прагнули створити спільну систему оборони та зміцнити взаємні зв'язки, щоб ефективніше протистояти ідеологічній, політичній та військовій загрози своїй безпеці [7, с. 3-14].

Проте досить швидко стало зрозумілим, що без допомоги Сполучених Штатів Америки цей Альянс є абсолютно неконкурентним з «радянським гігантом». Протягом місяця відбулися переговори між учасниками Брюссельського договору та США і Канадою щодо створення єдиного Північноатлантичного Альянсу на засадах гарантій безпеки та взаємних

зобов'язань між Європою та Північною Америкою. Держави, що підписали Брюссельський договір, запросили Данію, Ісландію, Італію, Норвегію і Португалію взяти участь у цьому процесі. Переговори зазначених країн тривали протягом липня 1948 р. – лютого 1949 р. Кульмінацією цих переговорів було досягнення 4 квітня 1949 р. всіх домовленостей та підписання Північноатлантичного (Вашингтонського) договору за участю країн Бенілюксу, Великобританії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Норвегії, Португалії, США та Франції, що започаткував спільну систему безпеки на основі партнерства цих дванадцяти країн.

НАТО передбачав тісне співробітництво членів Альянсу з метою охорони існуючої системи та спільні дії проти будь-якої загрози існуючому порядку, або його безпеки, спільне сприяння посиленню військової могутності, взаємну допомогу, включаючи застосування збройної сили. Договір передбачав можливість використання в якості приводу для застосування збройної сили будь-який інцидент з кораблем або літаком країни-учасника пакту. Тривалий час країни «соціалістичного блоку» не поспішали зі створенням аналогічного військового об'єднання. Більше того, радянські керівники навіть шукали можливості порозумітися зі своїми колишніми союзниками по антифашистській коаліції. Але на скільки ці спроби буди щирими – це вже інше питання [3, с. 17].

Аналіз американсько-радянського протистояння дозволяє зробити наступний висновок, що створення НАТО прискорило та зміцнило процес інтеграції країн західної демократії. Альянс був покликаний гарантувати безпеку для країн-членів на випадок нападу СРСР і його союзників та протидіяти будь-яким планам нападу на Західну Європу. Новий союз мав також підтримувати зусилля урядів країн-членів, спрямовані на створення суспільного ладу, який був би вільним від тоталітаризму та поважав права і свободи кожної людини.

Література

1. Гончар Ю. Б. Маастріхт, США і європейська безпека / Ю. Б. Гончар // Питання нової та новітньої історії. – К., 1995. – № 41. – С. 142-150.
2. Документи та матеріали з історії міжнародних відносин періоду холодної війни / Укл. О. Сич, А. Мінаєв. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 5-20.
3. Сич О., Мінаєв А. Доба «холодної війни»: основні тенденції світового розвитку: Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2008. – 72 с.
4. Ткачук П. Ядерна зброя як фактор повоєнної міжнародної політики / П. Ткачук // Військово-науковий вісник. 2012. – Вип. 18. – С. 307-317. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2012_18_29
5. Яковенко Н. «Особливі відносини» як визначальний фактор британської ролі в Північноатлантичному альянсі / Н. Л. Яковенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 111(1). – С. 12-23. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_111%281%29__4
6. Caddis J. History, grand strategy and NATO enlargement: Survival.– NewYork : Oxford University Press, 1998, – 145 s.
7. Documents Relating to American Foreign Policy, NATO and its Contemporary Issues. – Режим доступу : <http://mtholyoke.edu/acad/intrel/coldwar.htm>
8. Fierke K. M. Constructing institutional interests: EU and NATO enlargement: Routledge, part of the Taylor & Francis Group / K. M. Fierke, A. Wiener // Journal of European Public Policy. – 1999, Vol. 6, N 5. – 2 December. – S. 1-45, 721-742.

Єпик Л.І.

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИН (1919-1923 РР.)

Цьогоріч виповнилося 75 років від дня смерті Костя Андріановича Мацієвича (1873-1942) – видатного громадсько-політичного діяча, ученого і дипломата, справжнього борця за незалежність України.

Українська революція 1917-1921 рр. мобілізувала всіх національно-свідомих громадян для вирішення державницьких завдань. Діяльність К. Мацієвича в цей період висвітлена у низці розвідок [1,2,3,4,5,6], тим не менше у світлі сучасних міжнародних викликів, що постали перед Україною особливо після Революції Гідності, актуальним, з нашої точки зору, є узагальнення і переосмислення досвіду саме міжнародної і дипломатичної

діяльності УНР, особливо її румунського напрямку [7,8], підвалини якого заклад і К. Мацієвич.

Починаючи із 1919 р. Кость Андріанович офіційно очолив Дипломатичну місію УНР в Румунії. Із урахуванням тогочасного міжнародного становища УНР, війни із більшовиками, початком еміграційних процесів із України перед українською амбасадой стояли важливі завдання: встановити дружні відносини із Румунією, аж до можливого створення коаліції у боротьбі із більшовиками, налагодити торгівельні стосунки і отримати матеріальну допомогу для української армії, піклуватися про українців, які опинилися на території Румунії часто без засобів для існування і т.і.[10, с.100-104]. Ці та інші проблеми розв'язувалися більш-менш успішно, про що свідчить хоча б такий факт, що тільки україно-румунські торгівельні угоди, укладені при посередництві К. Мацієвича виконувалися, що дало можливість закуповувати для армії бензин, сіль та інші товари на тлі суцільної економічної блокади УНР [9, с.43].

Одним із провідних напрямів діяльності Дипломатичної місії УНР у Румунії була пропаганда ідеї незалежності України. Із цією метою в квітні 1921 р. Місія УНР в Бухаресті виділила 5000 леїв для заснування в Чернівцях часописа-тижневика «Народний голос» [11, арк.21], який поширювався на території Румунії, Болгарії, Поділлі, Волині і, навіть, зусиллями агентів Місії доправлявся у Київ. Налагоджено було друкування і поширення літератури антирадянського змісту [6, с.116]. Принагідно зауважимо, що антибільшовицька діяльність Місії, більш за все, не обмежувалася пропагандистськими моментами. Певні факти свідчили про участь К. Мацієвича у розробці планів «визволення українського народу», пізніше його навіть вважали керівником Закордонної СБУ, тим не менше недостатня кількість документів та їх суб'єктивний характер не дає можливості наразі розкрити цей напрям діяльності Дипломатичної Місії УНР в Румунії та її очільника [6, с.128-129], але може стати предметом подальших досліджень.

Підбиваючи підсумок наголосимо, що позитивні досягнення в роботі Дипломатичної місії УНР в Румунії стали наслідком особистих якостей К. Мацієвича, його високого професіоналізму, колосальної працездатності і відданості справі боротьби за незалежність України.

Література

1. Веденєєв Д. Дипломатична служба Української Народної Республіки доби Директорії/ Д. Веденєєв, А. Гошуляк //Пам'ять століть.1998.-№1.-С.73-86.
2. Верстюк В. Осташко Т. Діячи Української Центральної Ради. Біографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко - К.,1998.- 254 с.
3. Власенко В.М. Кость Мацієвич – вчений-агроном і дипломат [Електронний ресурс] / В.М. Власенко // Зовнішні справи. - 2017. - № 6. - Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/kost-macijevich-vchenii-agronom-i-diplomat>
4. Єпик Л. Костянтин Андріанович Мацієвич - державний і громадсько-політичний діяч : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. Єпик - Київ, Б.в., 2009 . - 20 с.
5. Єпик Л. Листи І.Мазепи до К.Мацієвича. / Л. Єпик // Сумський історико-архівний журнал.-2012.-№ХУІІІ-ХІХ.-С.12-18.
6. Єпик Л. Корифей громадської агрономії. Костянтин Мацієвич - учений, дипломат, політик. Монографія / Л.Єпик - Суми, 2013.- 196 с.
7. Круглашов А. Проблемні питання сучасних українсько-румунських стосунків/ А.Круглашов, М. Герман - Режим доступу: <http://dc-summit.info/proekty/ukraina-rumunija-moldova/1347-problemni-pitannja-suchasnihukrainskorumunskih-stosunkiv-1.html>
8. Тригуб П. Територіальні суперечності між Україною та Румунією в контексті євроатлантичної інтеграції/ П.Тригуб, Г.Плетенчук - Режим доступу: <http://lib.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/history/2010/>
9. Українська революція. Документи. 1919-1921. /Ред. Т.Гунчак/- Н-Йорк, 1984.- 450с.
10. Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя/ І. Фещенко-Чопівський - Житомир,1992 - 122 с.
11. ЦДАВОУ. Ф. 3696. Оп.1. Спр.161. 52 арк.

ЛЮКСЕМБУРЗЬКИЙ КОМПРОМІС 1966 РОКУ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

23 червня 2016 р. у Великобританії відбувся референдум щодо її членства у Європейському Союзі. За його результатами громадяни проголосували за вихід країни зі складу ЄС. Ця подія шокувала багатьох людей і дала підстави стверджувати, що на даний момент Союз знаходиться у кризовому стані. Проте в історії європейської інтеграції вже відбувалися події, подібні до Brexit'у, а саме криза «порожнього крісла» 1965–1966 рр. та як її підсумок – Люксембурзький компроміс 1966 р. Тому, на нашу думку, досить актуальним буде розглянути відносини між країнами-членами Європейських Співтовариств у середині 1960-х рр.

Мета статті полягає у дослідженні подій, які призвели до кризи «порожнього крісла» 1965–1966 рр., Люксембурзької угоди 29 січня 1966 р. та її наслідків для подальших інтеграційних процесів ЄС.

Джерельна база представлена текстом комюніке, прийнятим у Люксембурзі на позачерговому засіданні Ради міністрів [4], реакцією люксембурзького уряду на кризу «порожнього крісла» [5]. Історіографія даної проблематики складається з праць Д. Біди [1], Н. Малиновської [2], Б. Сипко [3], Е. Моравчика [6], котрі розглядали певні аспекти зазначених подій.

Перше зіткнення міжурядової та наднаціональної концепцій будівництва Європи сталося у 1965 р. Воно вилилося у протистояння між президентом Франції Шарлем де Голлем та головою Європейської комісії Вальтером Хальштейном. Перш за все, ці протиріччя стосувалися джерел фінансування спільної аграрної політики та розширення повноважень Європарламенту.

В. Хальштейн хотів прискорити створення власних фінансових ресурсів Європейських Співтовариств та запровадити принцип прийняття рішень більшістю голосів замість практики одностайності [1, с. 34–35]. Президент Франції сприйняв таку ініціативу як порушення суверенітету країн-членів об'єднання.

Пріоритет національних інтересів над загальноєвропейськими проявився у липні 1965–січні 1966 рр., коли Франція 1 липня відкликала свого представника і відмовилася від місця в Раді міністрів, чим спричинила так звану кризу «порожнього крісла», фактично припинивши своє членство у Співтоваристві [2, с. 145]. В результаті таких подій Європейське Співтовариство опинилося на роздоріжжі. Подальша інтеграція країн знаходилася під загрозою.

Компромісу було досягнуто 29 січня 1966 р. на засіданні Ради міністрів у Люксембурзі. Прийнята угода встановлювала принцип прийняття рішень більшістю голосів, проте при розгляді найважливіших питань продовжував діяти принцип одностайності. Також підтверджувалася зверхність національних урядів над наднаціональними органами. З іншого боку, передбачалося, що з 1970 р. бюджет ЄЕС буде мати у розпорядженні власні ресурси [4, с. 5–11]. Люксембурзький компроміс значно вгамував позитивні настрої, викликані створенням загальноєвропейських інститутів.

Однак, цей епізод в історії ЄС, ми вважаємо, не слід приймати як серйозний удар по інтеграційному процесу Співтовариства. З одного боку, криза «порожнього крісла» та Люксембурзький компроміс 1966 р. стали причиною уповільнення темпів інтеграції ЄС, але ніяким чином не зупинив сам процес. По-друге, угода від 29 січня 1966 р. завадила створенню формально більш досконалих інститутів, проте без реального змістового наповнення. Інтеграція пішла іншим шляхом – інститути, хоча і залежали від національних урядів, функціонували більш повільно, але конкретно.

Саме тому наше завдання у перспективі полягає у тому, щоб детальніше розглянути яким чином вище зазначені події вплинули на інтеграційний процес ЄС та еволюцію його інститутів.

Література

1. Бида Д. А. Люксембургское соглашение и кризис наднациональности европейской интеграции в 60-е–70-е годы XX века / Д. А. Бида // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2011. – №8. – С. 34–37.
2. Малиновська Н. В. Зовнішньополітична стратегія Франції в багатоплярному світі на зламі XX-XXI століття / Н. В. Малиновська // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – Випуск 2 (22). – С. 144–148.
3. Сипко Б. «Європа європейська» у візії Шарля де Голля (за матеріалами фонограм офіційних виступів) / Б. Сипко [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eustudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2016/09/8_Sypko.pdf
4. Final Communiqué of the extraordinary session of the Council (Luxembourg, 29 January 1966) // Bulletin of the European Economic Community. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1966. – № 3. – p. 5–11.
5. Luxembourg Government reaction to the empty chair crisis (Luxembourg, 12 November 1965) / Translation CVCE.EU by UNI.LU [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.cvce.eu/en/obj/luxembourg_government_reaction_to_the_empty_chair_crisis_luxembourg_12_november_1965-en-3a82a48b-a11d-4535-b361-4b00f91d01ed.html
6. Moravcsik A. De Gaulle and Europe: Historical Revision and Social Science Theory / A. Moravcsik // Program for the Study of Germany and Europe. Working Paper Series 8.5. – 84 p.

*Наумович А.В.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

МАСОНСТВО І РАДИКАЛЬНИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XIX СТ.

Українські землі в першій половині XIX ст. були осередком соціального неспокою й політичних опозиційних рухів. Поширення нових західних інтелектуальних та політичних ідей на теренах Російської імперії створювало

сприятливий ґрунт для виникнення в Україні таємних політичних товариств [4, с. 20]. Серед таємних організацій в Україні першої чверті XIX ст. чільну позицію посідало масонство – специфічна й досить загадкова форма громадської активності багатьох представників суспільної еліти [2, с. 6].

Вивчення проблеми українського масонства започаткував С. Єфремов, опублікувавши ще в 1918 році статтю «Масонство на Україні» [1]. У період 20–70 рр. років XX ст. тема масонства в Україні істориками не досліджувалася. Наприкінці 80-х рр. про масонів знову згадали, почали з'являтися наукові праці, присвячені історії масонських організацій. Серед сучасних дослідників історії масонства та радикальних суспільно-політичних рухів в Україні першої чверті XIX ст. можна виокремити О. Крижановську [2] та М. Ходоровського [7; 8].

Нинішнє повернення актуальності дослідження історії масонства не випадкове, адже цей рух знову відродився на теренах колишнього СРСР і поступово набирає сили. Метою даної статті є узагальнення наявних відомостей щодо діяльності масонських лож на території України та радикальних суспільно-політичних рухів у першій чверті XIX ст.

Появу першої масонської організації на українських землях Н. Полонська-Василенко відносить до 1742 р., коли у Вишнівці (Волинь) її заснували вихідці з Польщі [6, с. 290]. М. Ходоровський стверджує, що першою українською ложею стала заснована у Львові в 1747 р. ложа «Трьох богинь» [7, с. 193]. У другій половині XVIII ст. в Україні було не більше десятка масонських лож і практично всі вони орієнтувалися на Польщу [5]. За словами С. Єфремова, «масонство на Україні менш усього можна назвати українським... на Україну масонство заходило або через Великоросію, або через Польщу» [1, с. 689].

Активізувалося українське масонство на початку XIX ст. Це пожвавлення було пов'язане з новими політичними обставинами як у Польщі, так і в Росії, які викликали появу значної кількості таємних товариств. У цей час в Україні виникає низка масонських лож, серед яких найбільшими були харківська й

полтавська. На початку XIX ст. масонські «майстерні» існували також у Києві, Одесі, Житомирі, Львові, Луцьку, Ніжині, Чернігові. До українських масонських лож входило багато іноземців, товариства підтримували тісні зв'язки з ложами Росії, Польщі, Австрії, Франції. Зокрема, масонські ложі України мали змогу знайомитися з досвідом роботи польських таємних організацій, таких як «Молода Польща» та «Союз польського народу» [2, с. 96].

Масонські організації в Україні за характером своєї діяльності не були однорідними. Проте більшість їх політикою не переймалися й діяли головним чином у межах релігійно-етичного русла. Члени масонських лож займалися переважно культурно-просвітницькою діяльністю [5].

У першій чверті XIX ст. в Україні виникають таємні політичні гуртки, які використовували досвід масонських організацій. Першим таким політичним гуртком було Малоросійське таємне товариство, яке було засноване В. Лукашевичем у 1819 р. У діяльності Малоросійського товариства також брали участь українські дворяни М. Репнін, С. Кочубей, В. Тарновський, брати Олексієві [6, с. 291–292]. Історик М. Лисенко стверджує, що Малоросійське товариство через нечіткість програмних вимог та нерішучість його керівника так і не вийшло із стадії формування, не виробило якихось конкретних форм діяльності [3, с. 68]. Це була більше громадсько-політична організація, яка прагнула піднести освітній, культурний і політичний рівні народу.

Масонство зіграло не останню роль у виникненні в Україні та Росії у першій чверті XIX ст. декабристського руху. Проте сам декабристський рух був загальноросійським, який охопив Україну як імперську провінцію, у якій дислокувалися значні військові сили. Навіть походючи з українських родин і перебуваючи в Україні, вирішення жодного українського питання декабристи не планували. Однак окремі провідні представники українського дворянства все-таки прагнули до збереження хоча б якоїсь автономності України. Вони були членами масонських лож, а згодом і членами таємних товариств. Масонами були Капністи, Кочубеї, Скоропадські, Тарновські, Хоменки [4, с. 22–23].

Таким чином, масонство для українського дворянства стало тільки першою сходинкою в розвитку його національної свідомості, першим кроком до визначення місця українського народу серед інших європейських народів. Самі ж масонські ложі першої чверті XIX ст. не набули національних рис, вони не мали конкретних програм щодо майбутнього українського суспільства, у їхніх політичних програмах не було яскраво вираженого антиурядового змісту.

Література

1. Єфремов С. Масонство на Україні // Вибране: Статті. Наукові розвідки. Монографії. Київ : Наукова думка. 2002. С.689–703 с.
2. Крижановська О.О. Таємні організації: масонський рух в Україні. Київ : Наш час, 2010. 200 с. (Невідома Україна).
3. Лисенко М.М. До питання про Малоросійське товариство // Український історичний журнал. 1967. № 4. С. 66–75.
4. Литвин Н.М. Масонство України та національні рухи першої половини XIX ст. // Гілея : науковий вісник. Зб. наук. праць. 2016. Вип. 105 (2). С. 19–23.
5. Масонство в Україні у XVIII – першій чверті XIX ст. URL : <http://konesh.ru/masonstvo-v-ukrayini-v-hviii-pershij-chverti-hih-storichch-stranica-5/> (дата звернення: 26.09.2017 р.).
6. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Вид. 2-е. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. Київ: Либідь. 1993. 608 с.
7. Ходоровський М. Перші ложі і угруповання вільних мулярів у Галичині // Незалежний культурологічний часопис «І». 2009. Ч. 54. С.192–203.
8. Ходоровський М. Масонство і Україна (за матеріалами діяльності вільних мулярів XVIII–XIX ст.): Історико-архівні нариси. Київ : Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. 2004. 139 с.

АНТИРАДЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РПЦЗ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У 1920-ті РР.

Одним із проявів боротьби проти антицерковної діяльності радянської влади у 1920-ті рр. була міжнародна діяльність РПЦЗ пов'язана із залученням міжнародної спільноти до антибільшовицької боротьби. У зв'язку із налагодженням у 1943 р. відносин між церквою і владою у СРСР та спробами примирення РПЦ і РПЦЗ у сучасній Росії, політична сторона цього питання фактично не розглядалася істориками та богословами. Проте, воно є досить важливим у розумінні репресій 20 – 30-х рр. проти церкви у СРСР, адже досить часто влада не розрізняла позицій РПЦ та її представників у еміграції.

Проблему діяльності РПЦЗ торкаються фактично всі російські дослідники. У їхніх працях цей напрям православ'я висвітлюється з позиції розколу церкви. Прикладом таких досліджень є праці М. Данілушкіна [1], М. Корзуна [2], В. Ципіна [4]. Праця М. Корзуна вирізняється з поміж інших тим, що автор занадто критично ставиться до діяльності РПЦЗ, виправдовуючи дії радянської влади та кроки митрополита Сергія (Страгородського) спрямовані на розрив відносин із РПЦЗ. Фактично в усіх працях, автори лише дотично торкаються проблеми антирадянської діяльності РПЦЗ на міжнародній арені у 1920-ті рр., уникають висвітлення співпраці із нацистською Німеччиною на початку 1940-х рр.

Внаслідок більшовицького перевороту в Росії та переслідування незадоволених, закордоном виявилось близько трьох – чотирьох мільйонів осіб. На жовтень 1920 р. лише в державах Західної Європи перебувало близько мільйона російських емігрантів, більшість із яких були православними [4, с. 153]. Серед їх числа перебувало і духовенство та ієрархи РПЦ. У кінці 1921 р. рішенням Карловецького собору це число віруючих та духовенства фактично

було об'єднане у Вище церковне управління закордоном. Так, як більшість еміграції становили учасники білого руху, їх настрої були антибільшовицькими. Цей собор ухвалив звернення до народів Європи та світу із закликами не визнавати владу більшовиків у Росії та підтримати антибільшовицькі кола надавши їм зброю та інші ресурси. Друге звернення, у якому мова йшла про відновлення династії Романових, адресувалося до російського народу [4, с. 154-158]. Таким чином, російське духовенство закордоном та еміграція офіційно оформили засудження радянської влади та протистояння із СРСР. Була зроблена спроба залучити міжнародні кола до антирадянської боротьби. Рішення собору залишилися декларативними, адже емігрантським церковним колам не вдалося залучити міжнародну спільноту у протистояння.

Наступне загострення відносин між РПЦЗ та СРСР і РПЦ відбулося після публікації 29 липня 1927 р. декларації митрополита Сергія (Страгородського). У ній предстоятель РПЦ засуджував дії представників російської еміграції спрямовані на боротьбу із радянською владою та закликав духовенство і населення РПЦ до співпраці із владою [3, с. 224-228]. Більшість ієрархів РПЦ, прагнучи вберегти її від нового розколу, підтримали це послання [1, с. 296]. 14 липня 1927 р. митрополит Сергій та Синод видали указ відповідно до якого представники РПЦЗ до 15 вересня 1927 р. під страхом відлучення від РПЦ повинні були надати письмові підтвердження лояльного ставлення до радянської влади. У відповідь на це РПЦЗ провела архієрейський собор на якому заявила, що послання митрополита Сергія видане під тиском богоборчої радянської влади та відмовилася його підтримати [2, с. 74-75]. Цей крок означав, що РПЦ та РПЦЗ остаточно розділилися. У міжнародних відносинах РПЦЗ спрямувала свої сили на пошук союзників у боротьбі проти радянської влади. Вона приєдналася до міжнародної антирадянської кампанії на чолі із папою Пієм XI, а у 1930 р. митрополит Антоній (Храповицький) закликав емігрантів та православних СРСР «до боротьби із ворогами христовими – більшовиками та

іншими богоборцями» [1, с. 75]. Це означало, що архієреї та віруючі РПЦЗ не полишали надії знайти реального союзника у боротьбі із більшовицькою владою.

Отже, протягом 1920-х рр. представники російського православ'я закордоном намагалися сформувати міжнародну антибільшовицьку коаліцію спрямовану проти радянської влади. На цьому фоні, міжнародна співпраця між СРСР та РПЦЗ не могла налагодитися. У протистояння була втягнута і РПЦ, яка під тиском влади змушена була розірвати стосунки із представниками РПЦЗ. Через невдачу на міжнародній арені у формування антибільшовицької коаліції у 1920-х рр., духовенство та віруючі РПЦЗ змушені були підтримати нацистську Німеччину у радянсько-німецькій війні.

На окреме дослідження заслуговують проблеми участі РПЦЗ у антирадянських міжнародних формуваннях та її роль у залученні її віруючих до Вермахту на початку 1940-х рр.

Література

1. История Русской Православной Церкви от восстановления патриаршества до наших дней. – Т. 1: 1917 – 1970 / [ред. М.Д. Данилушкин]. – Санкт-Петербург: Воскресение, 1997. – 1020 с.
2. Корзун М.С. Русская православная церковь 1917 – 1945 годы: изменение социально-политической ориентации и научная несостоятельность вероучения / М.С. Корзун. – Минск: Беларусь, 1987. – 111 с.
3. Русская Православная Церковь и коммунистическое государство. 1917 – 1941. Документы и фотоматериалы / [ред. Я.Н. Шапов]. – М.: Издательство Библейско-Богословского Института св. апостола Андрея, 1996. – 352 с.
4. Цыпин В. История Русской Церкви XX век / В. Цыпин. – Сергиев Посад, 2006. – 199 с.

СЕЛІТРОВАРНИЙ ПРОМИСЕЛ У ДИКОМУ ПОЛІ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ВІДНОСИН МОСКОВІЇ ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Відносини між Річчю Посполитою та Московською державою у першій половині XVII ст. проходили у частих війнах та локальних конфліктах. Цим подіям присвячені роботи Д.І. Багалія [4;5], А.І. Папкова [6], П.М. Кулаковського [3], А.Г. Слюсарського [6] та ін. Низка документів цього часу опублікована у збірниках архівних документів [1; 2].

У першій половині XVII ст. територія майбутньої Слобожанщини була місцем, де перетиналися інтереси Московського царства, Речі Посполитої та Кримського ханства. У джерелах того часу ця територія відома як Дике Поле. Незважаючи на те, що тут не було постійного населення, значний економічний потенціал приваблював численні ватаги промисловиків. Одним з промислів, що мав стратегічне значення у час, коли активно розвивалася вогнепальна зброя та артилерія, було селітроваріння. Видобуток цієї речовини був технологічно складним та тривалим. Річ Посполита та Московське царство намагалися контролювати видобуток та обіг селітри на своїх територіях, вводячи державні монополії на продаж і заборону на вивезення селітри за кордон. Зважаючи на державні перепони вільному видобутку селітри майстри намагалися знайти такі місця, де вплив держави був мінімальним [1, с. 174-176]. Таким місцем було Дике Поле. Тут знаходилися безліч курганних насипів звідки бралася багата на селітру земля.

Належність цих земель до Московії та Речі Посполитої було питанням неузгодженим, а часто зовсім заплутаним. Кордони між двома державами у малозаселеній території не були визначеними, а розвиток картографії XVII ст. дозволяв трактувати спірні території як заманеться. Існували грамоти, видані

Великими князями литовськими, королями польськими, де належність Середньої течії Ворскли та Верхнього Посулля визначалася як території Речі Посполитої. Натомість у Московській державі ці ж землі визначалися як стани та волості Путивльського уїзду.

Поява ватаг промисловиків у Дикому Полі завжди супроводжувалася небезпекою нападів татар, які у квітні починали кочувати на північ, де була свіжа трава. Табуни коней часто охороняли значні загони вершників, які у разі виявлення нападали на селітроварні майстерні.

Піком протистояння у Дикому полі можна вважати першу половину XVII ст., від закінчення Смути до початку війни під проводом Богдана Хмельницького. У цей час активно ведеться видобуток селітри як московітами так і литовськими людьми. Після підписання Деулінського перемир'я 1618 р. офіційно дві держави перебували у стані миру. Але на місцевому рівні питання співіснування з сусідами вирішувалися дещо по-іншому. У Речі Посполитій значними територіями володіла родина князів Вишневецьких. У першій половині XVII ст. князь Ієремія Вишневецький захопив території Поворскля та Посулля та заснував ряд населених пунктів на землях, що формально належали Путивльському уїзду. У Московії уся влада належала воєводам великих прикордонних міст. Від них залежала видача дозволу майстрам вести промисел та охорона майстерні.

Аналіз письмових джерел свідчить, що у 20-30-ті рр. XVII ст. у Диких полях Путивльських та Білгородських одночасно вели промисел майстри обох держав. Неповороткий адміністративний апарат московської держави часто був не в змозі швидко реагувати на ті загрози, що виникали у селітроварів. Були проблеми з пошуком майстрів, охороною майстерень та обліком видобутої селітри [1, с. 249, 254-255].

Вихідці з Речі Посполитої навпаки мали більш численні організовані, та добре озброєні ватаги, що у разі необхідності могли не тільки оборонити себе, а й напасти на московські варниці. Часто цей промисел був у викупі євреїв, що

отримували негласні погодження від можновладців Речі Посполитої. Інколи місця розташування придатних для варіння селітри курганів знаходилися у безпосередній близькості від прикордонних фортець Московської держави. Незважаючи на небезпеку євреї наважувалися вести промисел на цих землях. У такому разі з Путивля надсилався збройний загін для видворення з царської землі промисловиків, а їх реманент конфісковувався [3, с. 310-345].

Є кілька повідомлень про те, що добре озброєні українські промисловики захоплювали вже існуючі майстерні московітів. Інколи, навіть чутка про їх наближення або можливість нападу змушували розбігатися московських селітроварів. Прикордонні воєводи повинні були виділяти загони для охорони, але надсилали їх на нетривалий термін, або взагалі ігнорували [1, с. 208-209].

Загалом відносини між двома країнами у першій половині XVII ст. виглядала як не об'явлена локальна війна. Часто перемогу отримували більш численні та добре організовані загони українців, що були більше пристосовані до умов Дикого Поля. Московська сторона діяла часто нерішуче, без координації дій промисловиків та прикордонних воєвод. Як результат часті втрати і менший об'єм видобутої стратегічної сировини.

Література

1. Акты Московского государства, изданные Императорскою Академией наук [ред. Н.А. Попов]. Том 1. – Разрядный приказ. – Московский стол. – 1571 – 1634. – СПб: изд. Типография Императорской Академии наук, 1890. – 767 с.
2. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трёх томах. Том 1. 1620-1647 годы. – М.: изд. АН СССР, 1953. – 585 с.
3. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618-1648) / П. Кулаковський. – К.: Темпора, 2006. – 496 с.
4. Материалы для истории колонизации и быта степной украины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний) в XVI – XVII столетии, собранные в разных архивах и редактированные Д.И. Багалием / Д.И. Багaley. – Харьков, 1886. – Т.1. – 383 с.
5. Материалы для истории колонизации и быта степной украины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний) в XVI – XVII столетии, собранные в разных архивах и редактированные Д.И. Багалием / Д.И. Багaley. – Харьков, 1890. – Т.2. – 420 с.

6. Папков А.И. Порубежье Российского царства и украинских земель Речи Посполитой (конец XVI – первая половина XVII) / А.И. Папков. – Белгород: изд. Константа, 2004. – 352 с.

7. Слюсарский А.Г. Социально–экономическое развитие Слобожанщины XVII – XVIII вв. / А.Г. Слюсарский. – Харьков: Харьковское книжное издательство, 1964. – 460 с.

Павленко В.М.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСПАНІЇ НА ЄВРОПЕЙСКУ БЕЗПЕКУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1930-Х РР.

Період другої половини 1930-х років займає в історії міжнародних відносин особливе місце. Це саме той час, коли Європа і весь світ переживали кризу за кризою, а творці Версальської системи виявилися недієздатними контролювати процеси, що відбувалися в середині створеної ними системи.

Світова економічна криза заставила провідні країни Європи в першу чергу зосередити свою увагу на вирішенні внутрішніх проблем і тому збереження стабільності системи відійшло на другий план. Це призвело до того, що з другої половини 1930-х років стрімко зростає загроза конфліктної ситуації, яка могла підірвати європейський порядок. У Версальській системі починають формуватися осередки підвищеної напруги і з'являються держави, які своїм головним завданням на міжнародній арені бачили демонтаж цієї системи.

Необхідно зазначити, що питання кризи Версальської системи на передодні Другої світової війни стали предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. У своїх працях вони аналізують модель міжнародних відносин у міжвоєнний період, висвітлюють окремі, аспекти політики, що призвели до кризи [1]. Але, на наш погляд, автори цих досліджень недостатньо уваги приділяють впливу на розвиток європейської кризи 1936

року подій, що відбулися на Піренейському півострові. Мова йде про громадянську війну в Іспанії.

Саме тому автор даної статті ставить перед собою завдання проаналізувати вплив подій в Іспанії у друг. полов. 1930-х років на європейську безпеку, показати мотивацію поведінки великих держав і з'ясувати як це вплинуло на версальський порядок.

Відразу слід зазначити, що з літа 1936 року події в Іспанії стають предметом першочергового значення. Політична еліта європейських країн, в першу чергу великих держав, поступово була втягнута у цей конфлікт. Позиції великих країн були різними. Так, уряд консерваторів Великої Британії намагався за будь-яку ціну уникнути нової великої війни. Тому головний принцип, яким керувався Лондон – був принцип невтручання і бажання не допустити, щоб цей конфлікт переріс у загальноєвропейську війну. Британський прем'єр Н. Чемберлен заявив: «Якщо іспанська війна не закінчиться швидко ... слід побоюватися у подальшому більш серйозних потрясінь в Європі» [2, с. 112]. Натомість офіційний Париж, не дивлячись на епізодичну допомогу заколотникам деякими великими французькими концернами, наприклад, фірмою «Рено» [3], підтримував республіканський уряд. Іспанія була більш важливою для Франції, ніж для будь-якої іншої великої держави. Перемога Франко загрожувала приєднанням Мадриду до агресивних Німеччини та Італії і вже ворожа Іспанія загрожувала б інтересам Франції як в Африці, так і у Середземномор'ї, але глибокі внутрішні протиріччя в країні та сильна протидія з боку Великої Британії вимусили Париж поставити своєю програмою-мінімум локалізацію іспанського конфлікту.

Німеччина та Італія влітку 1936 року розгорнули велику інтервенцію на підтримку заколотників. Ці країни не збиралися співпрацювати у напрямку загасіння конфлікту в Іспанії ні з великими країнами, ні з Лігою Націй. Тому, протягом грудня 1936 р. Німеччина та Італія відкинули всі пропозиції про посередництво [4, с. 92] країни західних демократій отримали фіаско.

24 грудня 1936 року Велика Британія і Франція знову запропонували Німеччині, Італії, Португалії та СРСР надати їм підтримку у питанні заборони в'їзду в Іспанію закордонних волонтерів.

Таким чином, Велика Британія і Франція, у якості політичної лінії, обрали невтручання в іспанські справи. Така політика розглядалася Лондоном і Парижем як засіб якщо не попередження, то принаймні уповільнення процесу, який вів до початку загальноєвропейської війни. Але, не дивлячись на те, що політика невтручання, певною мірою, пом'якшила вплив іспанського конфлікту на кризу міжвоєнної моделі міжнародних відносин, вона не змогла попередити, як мінімум, три серйозні фактори, які пізніше набули вирішального значення.

По-перше, відбулась кристалізація «вісі Берлін-Рим», яка змінила статус-кво в європейському балансі сил на користь агресивних держав. Крім того, відволікаючий увагу іспанський конфлікт допоміг Німеччині провести переозброєння.

По-друге, політика невтручання нанесла серйозного удару по позиціям Франції. Вона перетворюється з великої держави у молодшого партнера Англії.

По-третє, можливо найбільш важливе. Розбіжності між СРСР та Англією і Францією поховали плани створення системи колективної безпеки в Європі.

Користуючись ситуацією, що склалася, Німеччина та Італія почали все більше вірити в те, що вони не будуть покарані, а тому збільшили свої зусилля по руйнуванню Версальської системи.

Література

1. Ермаков В. История международных отношений XX века: учеб. Пособие / Владимир Ермаков; Санкт-Петерб. Гос. Ун-т культуры и искусств. – Санкт-Петербург, 2008. – 511 с.; Карлей М. Дж. 1939: альянс, который не состоялся, и приближение Второй мировой войны / М. Карлей. – М.: Грант, 2005. – 374 с.; Павленко В.М. Історія міжнародних відносин (1918-1939 рр.): навчальний посібник / Валерій Павленко. – К.: Алвія, 2008. – 216 с.; Шубин А.В. Мир на краю бездны: От глобального кризиса к мировой войне / А. Шубин. – М.: Вече, 2004. – 573 с.; Miguel Martorell Manual de historia política y social de España (1808-2011): / М. Miguel y J. Santos. – Barcelona. – 2012. – 510 p.

2. Наумов А.О. Дипломатическая борьба в Европе накануне Второй мировой войны. История кризиса Версальской системы / А. Наумов. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2007. – 416 с.
3. The Times. – 1936. – 5 Sep.
4. Майський І. М. Іспанські тетроды / акад. І. М. Майський. – Москва : Воениздат, 1962. – 197 с., 1 л. портр. – (Военные мемуары).

*Пилипчук Я.В.
Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України
(м. Київ, Україна)*

СХІДНА ПОЛІТИКА РУСІ ЗА ПЕРШИХ КНЯЗІВ

Одним з найцікавіших аспектів історії Русі є її міжнародна політика. У даному дослідженні буде розглянуто східну політику Русі. Загалом ця проблема ще не розглядалась ретельно, попри наявність окремих напрацювань по окремим аспектам історії взаємовідносин Русі з угорцями та хозарами. Завданням даного дослідження є аналіз основних тенденцій у міжнародних відносинах Русі у IX-X ст.

Близько 839 р. до Інгельгейма прибули посланці хакана Русі, які виявились за походженням свеонами (шведами). Варто зауважити, що Баварський герограф згадував поблизу Vngare, Chozirozi та Caziri якихось Ruzzi. Повернутися їм додому від завадили якійсь войовничі народи. Цими супротивниками русів мали бути угорці, які якраз у той час з'явилися у Східній Європі. До них примкнули кавари, які були хозари, які програли у громадянській війні у каганаті. У подальшому вони були відомі як кабари. Іудейський бек ж хозарів захистився від угорців мережею фортець на Дону та Сіверському Донці. К. Цуккерман вважає, що у 30-х рр. IX ст. руси здійснили напад на Костянтинополь, а посольство, яке потім потрапило до франків, мало укласти договір. У будь-якому разі скандинави були присутні у Наддніпрянщині у середині IX ст. [4; 3, с. 112-150; 5].

Слова Олега (Хельгі), який казав Аскольду та Діру, про те, що вони не княжого роду, не варто сприймати буквально. Маємо зауважити, що у листі

Людовика від 871 р., що право називатись каганом має лише правитель аварів, а не правителі болгар, скандинавів, хозар. Тут швидше мова йде про ставлення франкського правителя до самого факту титулування каганом. У хозар каган був, проте він мав лише сакральну владу, а реальною владою володів бек. Правителі дунайських болгар мали титули кан та канасубігі. Аварський каганат як значний чинник зник на початку IX ст., а авари як населення Аварської марки згадувались у IX ст. Стосовно Русі, то у XI ст. використання титулу кагану засвідчено митрополитом Іларіоном та надписом з Софії Київської. Титул кагана був одним із давніх титулів правителів Русі. Причиною такого титулування, ймовірно, була опозиційна політика по відношенню до хозар. Аскольд та Дір мали бути тими свеонськими конунгами, які мали прийти шляхом із варяг у греки і позбавити землі полян від хозарської залежності. Прийшовший їм на зміну конунг Хельгі (Олег), який виражав інтереси династії Рюрика Ютландського, ймовірно, був даном за походженням. Одна група скандинавів мала бути заміщена іншою у 882 р. Після опанування Києва Хельгі позбавив від хозарської залежності сіверян та радимичів, перепідпорядкувавши їх собі. Такі кроки з боку Хельгі мали викликати ворожі дії хозар. І дійсно наприкінці IX ст. ми спостерігаємо економічну блокаду з сторони хозар, оскільки у слов'янські землі непідвладні хозарам припиняє поступати арабське срібло. Нестор каже про похід на Візантію у 907 р., але ми не маємо вказівок на це у візантійських хроніках і таким чином у 907 та 911 рр., ймовірно, мова йшла про торгові договори аніж про конфлікти. Натомість, ми можемо стверджувати про конфлікт з угорцями наприкінці IX ст. Нестор порівнював угорців з половцями його часів, а угорський Анонім взагалі стверджував про війну. У арабських джерелах напряду вказано на ворожнечу ал-маджгаріа (угорців) з русами (скандинавами) та саклабами (слов'янами) [3, с. 129-131, 137-141, 179-181; 1; 4].

У 20-х рр. X ст. за датуванням ал-Масуді руси здійснили набіг на надкаспійські землі. Вони здобули чималу здобич і частину її віддали

хозарському кагану. Це має вказувати на потепління відносин Русі з Хозарським каганатом у згаданий період часу. Проте з дружиною русів розправилась хозарська гвардія ал-арсїя та буртаси. Ймовірно, саме цим фактом можна пояснити свідчення хозарського документу про те, що дехто Хлгу (Хельгі) напав на хозарське володіння Самкерц на Таманському півострові. Перед цим руси мали налагодити відносини з Візантією, оскільки виступ русів єврейсько-хозарський автор звинувачував у цих подіях Романа Лакапіна та описуючи дії булшиці Песаха проти русів згадував про Хуршун (Херсон). Надалі ми бачимо зміну відносин Русі до Візантійської імперії і у 941 р. князь Ігор (Інгор) здійснив напад на візантійські володіння, проте зазнав поразки. Походу русів у 944 р. на Візантію всупереч даним Нестора візантійські хроністи не зафіксували. Натомість у тому році був підписаний новий договір з Візантією. Самі руси, за свідченнями Кембрідзького документа здійснили напад на Фрс (Персія). Мусульманські джерела більш конкретизують місце подій. Це землі Азербайджана та місто Берда [2; 3, с. 268-275].

Отже, у IX ст. з приходом до Наддніпрянщини скандинавів ми можемо спостерігати погіршення відносин з Хозарським каганатом. Ворожими були відносини з угорцями, які здійснювали набіги на землі Руського каганату. У X ст. ми можемо спостерігати епізодичні союзи то з Візантією, то з хозарами. Виступ Русі проти хозар був спровокований тим, що ал-арсїя перебили руську дружину, яка попередньо домовилась з хозарським правителем. Хозарський правитель був зацікавлений у походах русів у надкаспійський регіон.

Література

1.Гаркави А. Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (с половины VII века до конца X века). – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1870. – VIII, 308 с. URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/X/Garkavi_mus_pis/

2.Прицак О., Голб Н. Хазарско-еврейские документы X века / Научная редакция, послесловие и комментарии В. Я. Петрухина. Издание 2-е исправленное и дополненное. –

Москва – Иерусалим: Мосты культуры – Гешарим, 2003. – 240 с. URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/X/Chaz_evr_dok_X/frametext11.htm

3.Толочко А.П. Очерки начальной Руси. К.: Лаурис, 2015. 336 с.

4.Цукерман К. Два этапа формирования древнерусского государства // Археология. № 1. К.: Институт археології, 2003. URL: <http://iananu.kiev.ua/archaeology/2003-1/zukerman.htm>

5. Geographum Bavarum. URL: <http://www.idrisi.narod.ru/geo-bavar.htm>

Ржевуська С.С.

Київський національний університет культури та мистецтв

(м. Київ, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛОКАЛІЗАЦІЮ СУХОПУТНИХ ШЛЯХІВ КОМУНІКАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ ДНІПРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ У СКІФСЬКИЙ ЧАС

Реконструкція давніх торгових шляхів Дніпровського Лівобережного лісостепу скіфського часу є важливою віхою комплексного дослідження локальної інфраструктури регіону. О.В. Бандуровський [1, с.5-10], Ю.В. Болтрик [2, с.30-44, 3, с.204-220]., С.А. Задніков [4, с.33-56, 5, с.132-133] та Б.А. Шрамко [7, с.182] висували свої припущення щодо локалізації трансферних шляхів на цій території, спираючись на розташування курганных груп та поселень, пов'язуючи їх із пересуванням басейнами великих рік або ж вододілами. В даній роботі увага буде прикута саме до сухопутних шляхів, які на нашу думку, відігравали головну роль у контактах населення античних полісів Північного Причорномор'я та Лісостепу.

Задля раціонального розподілу сил, що витрачалась під час довгих переходів, шляхи прокладалися так, аби уникнути важкопрохідних ділянок. Для цього, доцільніше за все було використовувати саме вододіли, про що свідчить орієнтація великих скіфських курганных груп – з Півночі на Південь з ухилом на Схід, що збігається з напрямками античної торгівлі, реконструйованими за кількістю виявленого на пам'ятках імпорту. Сухопутні шляхи були найбільш

оптимальними. Навколо них концентруються поселення укріпленого та неукріпленого типів [2, с.30-44].

Практично на всіх поселенських пам'ятках відомі вироби античних майстрів, більшість яких являє собою уламки тарного посуду. Це свідчить про те що, Дніпровський лісостеп був хінтерландом потоків античного імпорту, а також зоною соціальних контактів осілого землеробського населення з номадами, котрі відігравали роль посередників у цьому регіоні. Велика кількість античного імпорту серед археологічних матеріалів, на думку більшості дослідників, маркує торговий центр. Важливим стратегічним пунктом в контексті греко-варварських контактів, протягом усього скіфського часу було Більське городище. За результатами досліджень останніх років, до важливих регіональних вузлів можна віднести Басівське, Книшівське та городище біля хут. Городище [1, с.5-10].

У скіфський час відбувалась міграція населення в межах лісостепової зони – з Правобережжя до Лівобережжя із переходами через Дніпро. Першопочатково, навіть в доколонізаційний період, комунікація з античним світом на теренах лівобережного лісостепу здійснювалась за старими зв'язками переселенців. До початку VI ст. до н.е. основним транзитним напрямком була Трасскіфська магістраль, одне із відгалужень якої сягало Басівського городища [3, с.204-220].

В середині VI ст. до н.е. на Лівобережжі починає активно функціонувати оптимальний напрямок сухопутного пересування населення та обміну – Муравський шлях, який використовувався тубільним населенням і раніше. Навколо нього швидкими темпами розвивалась регіональна інфраструктура. Свідченням цього, зокрема, є зведення Перекопського валу в VI-V ст. до н.е. – оборонної ділянки на Південному кордоні лісостепу, задля захисту від нападів степовиків [6, с.293-298].

Отже, на перших етапах обмін здійснювався за посередництва Правобережжя. Надалі на теренах Дніпровського Лівобережного лісостепу в

якості сухопутного транзитного напрямку почав активно функціонувати Муравський шлях, який через свою оптимальність використовувався аж до XVIII ст. Мережа його відгалужень була досить широкою та відігравала роль головної комунікації, за допомогою якої, відбувались міграції, здійснювався караванних рух та обмін.

Література

1. Бандуровский А.В. О путях проникновения античного импорта в верховье Северского Донца в скифскую эпоху(по материалам раскопок и разведок последних лет) // АБУ1999 – 2000рр. – 2001. – С. 5 – 10
2. Болтрик Ю.В. Сухопутные коммуникации Скифии (по материалам новейших исследований от Приазовья до Днепра)//СА. – 1990. – №3. – С.30 – 44.
3. Болтрик Ю. Тракти Скифії – Шляхи України // Зап.НТШ. – 2002. – Т ССXLIV: Пр. Археол. комісії. – С.204 – 220.
4. Задников С.А. Ранняя античная керамика Бельского городища // Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века : Сборник материалов XII научной конференции. – Ростов-на-Д., 2007. – С.33– 56.
5. Задников С.А. Античная керамика из раскопа 2009 г. на зольнике 10 Западного укрепления Бельского городища// Археологічні дослідження в Україні 2009. – Київ, Луцьк, 2010 – С.132 – 133.
6. Крютченко А.А. Перекопский вал на Харьковщине//Старожитності раннього залізного віку К., 2017 – С.293 – 298.(АДІУ . – Вип. 2(23))
7. Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон) – К.,1987. – 182 с.

*Устименко А.С.,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
(м.Суми, Україна)*

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ ЧЕХАМИ ТА СЛОВАКАМИ В ПЕРІОД ТРЕТЬОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1945-1948 РР.)

В 1945 р. було відновлено суверенітет Чехословаччини після нацистської окупації. Чехословацька державність була відновлена на території, що до цього займала, за винятком Підкарпатської Русі, яку за угодою, підписаною 29 червня 1945 р. у Москві, було передано до складу УРСР. Однак, незважаючи на зменшення території, а також на зменшення чисельності населення (з 15,3 млн в 1938 р. до 12,1 млн. в 1946 р.) [5, с. 25] тривали суперечки між

національностями, які на той момент проживали на території відновленої ЧСР. Особливо гострими були протиріччя між чехами та словаками.

Варто відзначити, що населення Словаччини поставилося до відновлення ЧСР по-різному. Прихильників режиму Тісо, а таких була значна кількість, не влаштовувала означена перспектива. Вони віддавали перевагу збереженню самостійної Словацької держави та залякували населення тим, що чехи знову займуть в країні панівне становище та будуть експлуатувати словацький народ. Серед комуністів, та, ймовірно, серед найбільшніх верств населення були досить поширеними настрої на користь приєднання Словаччини до СРСР. Г. Гусак в інформаційній записці про становище в Словаччині, яку він склав під час перебування в Москві в лютому 1945 р., писав: «Лише під час Словацького повстання (восени 1944 р.) проблема Чехословацької республіки була ясно сформульована в тому сенсі, що Чехословаччина може існувати лише як держава трьох рівноправних націй (словаків, чехів та закарпатських українців). В іншому випадку словаки змушені були б шукати інший вихід... Однак варто відмітити, що весь словацький народ бажає найбільш тісного зв'язку з Радянським Союзом, а ідею відродження спільної держави з чехами він зустрів доволі холодно» [1, с. 109].

Тут, як це і було прийнято у комуністів, Г. Гусак говорив від імені всього народу, хоча, звичайно, це було не так. Ось інша оцінка настроїв словацького населення на територіях Словаччини, які були зайняті радянськими військами: «Питання майбутнього державного ладу словацького народу стоять у центрі уваги населення. Хоча в приватних бесідах і проявляються сепаратистські тенденції, перспектива відновлення Чехословаччини не зустрічає серйозних заперечень. Більшість вважає, що за допомогою Радянського Союзу словаки стануть дійсно рівноправним народом в такій єдиній Чехословацькій державі» [6, с. 219]. Зрозуміло, що єдиної думки не існувало, а встановити пропорції між прибічниками різних поглядів на сьогодні досить складно, а, може й неможливо. Я. Рихлик, який досліджував чехословацькі відносини

протягом 1918-1922 р., написав: «Відновлення ЧСР не було прийнято однозначно позитивно словацькою спільнотою, в той же час чеська спільнота сприймала відновлення ЧСР з натхненням як повернення національної свободи. На сьогодні неможливо встановити, яка частина населення Словаччини добровільно погодилась на відновлення ЧСР, а яка прийняла її за необхідністю, як неминуче явище» [3, с. 250].

Однак варто відзначити, що протягом існування третьої Чехословацької республіки відносини між чехами та словаками розвивалися доволі складно та важко: Братислава прагнула отримати якомога більше самостійності в усіх галузях державного життя, Прага намагалася її обмежити та закріпити владу центру. Президент ЧСР Е. Бенеш, пам'ятаючи про трагедію 1938 р. та 1939 р. вже під час війни будував плани відновлення Чехословаччини як слов'янської держави. Німців та угорців, які були причетні до ліквідації першої та другої республік, прагнули виселити з країни. Будучи прибічником теорії існування «єдиного чехословацького народу», президент разом з тим вважав, що це його особиста думка, і прагнув провести широку адміністративну децентралізацію відновленої Чехословаччини [2]. В Чеських землях погляди Е. Бенеша підтримувало багато людей. У Словаччині ті політичні сили, які орієнтувались на відновлення ЧСР, поступово відстоювали ідею самобутності словацького народу, а в державно-правовому відношенні – ідею федеративного ладу республіки.

Чеські та словацькі комуністи, які прагнули рівноправності обох народів, вважали недоцільним розгляд урядом проекту державного ладу країни по типу федерації, який був запропонований Словацькою національною радою в травні 1945 р. Вони вважали, що обговорення даного питання може ускладнити роботу Національного фронту: представники чеської верхівки прагнули посилити позиції центрального уряду в Словаччині. Взаємовідносини центральних державних органів зі словацькими були урегульовані так званою Першою празькою угодою (2 червня 1945 р.), яка означала часткове обмеження

повноважень словацьких національних органів [4, с. 377]. Словацька сторона змушена була відмовитися від ідеї федералізації та погодитися на асиметричну модель державного ладу, тобто на те, що в Чеських землях управляв центральний уряд.

Незважаючи на те, що угоду було підписано, сторони, по суті, залишались на своїх попередніх принципових позиціях. Словацька політична верхівка вважала, що Словаччина має право на «самостійність у федеративній Чехословаччині» та були невдоволені «затримкою у вирішенні національного питання».

Протягом 1946-1947 рр. відносини між чехами та словаками загострювалися. 14 серпня 1947 р. відомство внутрішніх справ Корпусу уповноважених повідомило про розкриття антидержавної змови. Його учасники, тісно пов'язані з реакційною словацькою еміграцією, прагнули розділити Чехословацьку республіку, відокремивши від неї Словаччину [1, с.106].

У 1948 р. після лютневого перевороту до влади приходять комуністи. 7 червня президент Е. Бенеш пішов у відставку, мотивуючи це незадовільним станом здоров'я, а вже 14 червня одноголосно було обрано новим президентом К. Готвальда. Проте зміна голови держави та уряду майже ніяк не вплинула на вирішення національного питання між двома провідними народами ЧСР – чехами та словаками.

Література

1. Вацлав К. Дни, которые потрясли Чехословакию / Крал Вацлав. – М: Прогресс, 1980. – 386 с.
2. Власть – общество – реформы: Центральная и Юго–Восточная Европа. Вторая половина XX века / отв. ред. Э. Г. Задорожнюк; Ин–т славяноведения РАН. – М.: Наука, 2006. – 442 с.
3. Национальная политика в странах формирующегося советского блока. 1944-1948 / отв. ред. В.В. Марьина; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2004. – 551 с.

4. Хрестоматия по истории южных и западных славян: Учеб. пособие для вузов. В 3 т. Т. 3. Новейшая истории / Отв. ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Мн.: Университетское, 1991. – 413 с.
5. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории: в 2 кн. / [отв. Ред. В.В. Марьина]; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2005. – (XX век в документах и исследованиях). – Кн. 2. – 2005. – 558 с.: ил.
6. Щербаков Ю. Н. Чехословакия: 1945. Путь к освобождению / Ю. Н. Щербаков. – М: Политиздат, 1985. – 335 с.

*Філатов Б.С.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
(м. Ніжин, Україна)*

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ СУМЩИНИ В 1985-1991 РР.

Міжнародні відносини Сумщини завжди розглядаються в контексті міжнародних відносин СРСР. Однак Сумщина в роки Перебудови і до сьогодні комплексно науково не досліджувалася.

Мета даної статті полягає у тому, щоб проаналізувати міжнародну політику Сумщини в контексті СРСР у 1985–1991 рр., виявити її характерні риси, особливості та результативність.

Стосовно джерельної бази, то наукові праці з даної проблеми відсутні. У своїх дослідженнях автор орієнтувався на архівні матеріали та на періодичну пресу того часу.

У другій половині 1980-х рр. розвиваються взаємовідносини з Болгарією. Головою обласного товариства радянсько-болгарської дружби назначено І.Д. Голуб. У 1988 р. колектив Сумського ВО уклав договір з Народною Республікою Болгарія. За договором до Болгарії сумські електроніки відправляли апаратуру, а натомість отримували персональні комп'ютери. Також було підписано договір між НРБ та сумським «Насосенергомаш» на поставку насосного обладнання до болгарських міст Плевен, Разлог та для Козлодуйської АЕС. Сумхімпром відправив близько 200 тис. т. гранульованого

суперфосфату. У свою чергу, з Болгарії на Сумщину надходили мудринський мармур і граніт [2, с. 1].

У рамках співпраці між Болгарією та Сумщиною встановилися ділові відносини між Сумською дослідною станцією та Інститутом кукурудзи в м. Княжа (НРБ). Було підписано Угоду про творчу співдружність. У 1988 р. для оцінки продуктивності гібридів кукурудзи на дослідній станції НВО «Еліта» вивели 6 гібридів [9, с. 2].

У Конотопі в 1989 році побудоване спільне болгаро-радянське підприємство «Слов'янець», яке виробляло ливарне устаткування. Підприємство - спільний продукт конотопського заводу «Мотордеталь» і болгарської фірми «Центробет». Керівником болгарської групи спеціалістів був І. Пирванов. «Мотордеталь» зі своєї сторони вніс у проект 10 млн. рублів, а болгарська сторона 2 млн. За болгарською технологією випускали 40 тис. т. відливок [1, с. 1].

У травні 1988 р. на конотопський завод «Червоний металіст» прибула делегація КНР у складі: голови інженерного управління капітального будівництва міністерства вугільної промисловості КНР Сюй Чжуньляня, заступника директора газової компанії Сюй Цинжуаня та завідуючого лабораторією з економічних питань Кун Фаньчу.

Сторони підписали контракт на поставку Цзінляньській фабриці комплексу «Оператор-М» для управління механізмами. Монтаж системи проводили китайські фахівці разом з фахівцями монтажно-налагоджувального управління АСУ «Вуглеавтомашина» заводу «Червоний металіст» [5, с. 1].

У вересні 1988 р. до Сум прибула делегація комуністів Данії. Зустріч відбулася в обкомі КПУ. Йшлося про перебудову, про прискорення соціально-економічного розвитку. Делегація відвідала СМНВО ім. Фрунзе. В обласній раді делегація ознайомилася з діяльністю обласних профспілок по вирішенню питань праці, побуту і відпочинку трудящих [4, с. 1].

У рамках співробітництва СРСР та Чехословаччини, у травні 1988 р. колективи конотопського заводу «Червоний металіст» та заводу «Бастро» з міста Острава уклали договір «Про науково-технічне і виробниче співробітництво». За умовами договору мали відбуватися спільні наукові дослідження, проектно-конструкторські роботи по створенню високоефективних уніфікованих комплексних систем контролю за шахтовою атмосферою [8, с. 1].

У 1989 році встановлено братські відносини з містом Целле (ФРН). У вересні 1989 р. до Сум прибула німецька делегація. Сумське МНП ім. Фрунзе встановило товариські відносини з німецькими фірмами. У 1990 р. 11-13 вересня сумська делегація на чолі з головою виконкому міськради А.А. Єпіфановим перебувала з візитом у відповідь у місті Целле. Було укладено договір про організацію виставки-продажу картин сумських художників у місті Целле; про обмін делегаціями школярів. Домовилися, що культурно-мистецька делегація із Сум візьме участь у святкуванні 700-річчя Целле у 1992 р. [6, с. 2; 7, с. 2].

У травні 1988 р. відбулася дводенна нарада за участю партійних керівників, секретарів первинних партійних організацій ПОРП і представників товариства польсько-радянської дружби. На нараді виступили: генеральний директор Харківської дирекції «Енергополь» – Дзежислав Вольскі і секретар парткому ПОРП Харківської дирекції Ігнаци Борковскі [3, с. 2].

Разом з польськими колегами з фірми «Хемадекс» проектант Сумського філіалу «Дніпрохіму» у 1988 р. розробили комплекс виробництва чистої сірчаної кислоти. Сумчани розробляли будівельну частину об'єкту, що з'явиться на Гродненському ВО «Азот», а поляки – технологічну схему. Згодом проект сумчан використовували промисловці Куби, Кіпру та В'єтнаму [10, с. 1].

Дослідивши історію міжнародних відносин Сумщини в роки перебудови, ми дійшли висновку, що переважно це були відносини з країнами, які входили до «соціалістичного табору», тобто країни, що стали на шлях соціалістичного

розвитку і підтримки радянської ідеології. Це такі країни як Болгарія, Польща, Чехословаччина, КНР.

Література

1. Вороненко М. «Слов'янець» радянсько-болгарське підприємство / М. Вороненко // Ленінська правда. – 1989. – №64. – С. 1.
2. Дружні серця / Вперед. – 1988. – №41. – С. 1.
3. Жмурков В. Дружбі міцніти / В. Жмурков // Ленінська правда. – 1988. – №100. – С. 2.
4. Комуністи Данії на Сумщині / Ленінська правда. – 1988. – №114. – С. 1.
5. Лифар В. Вашу руку, товариші! / В. Лифар // Ленінська правда. – 1988. – №103. – С. 1.
6. Максютенко В. Подружились города / В. Максютенко // Правда Украины. – 1990. – №180. – С. 2.
7. Петренко С. Суми – Целле: контакти зміцнюються / С. Петренко // Ленінська правда. – 1990. – №180. – С. 2.
8. Плапер Д. Конотоп – Острава / Д. Плапер // Ленінська правда. – 1988. – №85. – С. 1.
9. Сорін Д. Болгарські гібриди кукурудзи на землях району / Д. Сорін // Вперед. – 1989. – №6. – С. 2.
10. Суми – Польща, Куба, Кіпр, В'єтнам / Ленінський прапор. – 1988. – №114. – С. 1.

*Циватий В.Г.
Інститут всесвітньої історії НАН України
(м. Київ, Україна)*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ ДОБИ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ І МОДЕЛЬ ФРАНЦІЇ

У добу трансформаційних змін системи міжнародних відносин в Європі – добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) – відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення політико-дипломатичних систем, зовнішньої політики та органів зовнішніх зносин держав Європи, а

також зростає значення політичної та дипломатичної комунікації в міждержавному та інституціональному співробітництві. Початкові форми інституціоналізації (наприклад, інституціоналізація дипломатії, книгодрукування, ментальних установок, дипломатичних служб тощо) виникають на рівні самоорганізуючих процесів [1, с. 271-285; 2, с. 287-294].

В останні роки окремі проблеми політичного, дипломатичного та гуманістичного дискурсу стали об'єктами обговорення в науковому середовищі. Категорія дискурсу взагалі та політичного, дипломатичного і гуманістичного зокрема, є на сьогодні предметом наукових дискусій. Загалом потребують висвітлення базові концепти дискурсу, його системоутворюючі ознаки, функції та особливості. Проблема співвідношення політики, дипломатії та моралі особливого звучання набуває в умовах перехідних трансформаційних суспільств, до яких і належить французьке суспільство раннього Нового часу XVI-XVIII століть. Ранній Новий час (XVI-XVIII ст.) був для європейського суспільства часом різнопланових змін, часом політико-дипломатичних трансформацій. Найбільш чітко нові тенденції виявили себе у формуванні нового французького суспільства. Одним із таких чинників впливу слугувало поширення у Франції практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у французькому суспільстві [6, р. 277-279].

Дипломатична практика і дипломатичні служби європейських держав інституціоналізувалися у відповідь на зміцнення державної влади. Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Так, із 1510-х років – у Папській державі, із 1520-х – в Англії, в Імперії – за доби Карла V [4; 5]. До середини XVI століття це вже стало європейською традицією. Важливим фактором її поширення було саме книгодрукування як носій важливої офіційної інформації. Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Серед політичних засобів французький політик і дипломат Філіп де Комін рішуче віддає перевагу

дипломатії. Дипломатія для Філіпа де Коміна – це мистецтво, в якому державець має можливість віднайти найкраще застосування своєму розуму, досвіду, мудрості. У своїх «Мемуарах» Філіп де Комін залишив багаточисленні поради та настанови у справі, в якій він був визнаним майстром-віртуозом, дипломатом із великим практичним досвідом [7].

Наприкінці XV століття у Франції розпочинається процес інституціонального розвитку книгодрукування як відзив на підйом економіки, централізацію французької держави, зміцнення і централізацію королівської влади та зростання ролі зовнішньополітичного чинника, і зокрема – французької дипломатії та французької культури. У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посилюється потреба в алфабетизації населення та книгодрукуванні як новому способі передачі текстів, стає супутнім чинником політико-дипломатичних процесів, які активно розвиваються в цей період та поширюються через процес культурних трансформацій нового суспільства та ментальних установок особистості раннього Нового часу [3; 8].

Отже, шлях до нового не проходив по прямій висхідній лінії в трансформаційний період зовнішньополітичної та політико-дипломатичної інституціоналізації європейських інститутів держави та інститутів дипломатії раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.). Важливими факторами прискорення цих процесів був вплив французького гуманізму та інституціональний розвиток книгодрукування у Франції та інших європейських державах. Практично всі вищезгадані підходи тією чи іншою мірою наближають нас до розкриття й розуміння своєрідності поглядів на міжнародно-політичні процеси, владу, право, державу, внутрішню й зовнішню політику держави, дипломатію, книгодрукування і книгу як носія інформації, інформаційне суспільство, процеси їх інституціоналізації, а, відповідно, допомагають також скласти уявлення про людей тогочасної епохи та світогляд пересічної та непересічної особи доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.).

Література

1. Циватый В.Г. Дипломатический инструментарий Никколо Макиавелли и институты европейской дипломатии раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.) / В.Г. Циватый // Перечитывая Макиавелли. Идеи и политическая практика через века и страны: Сборник научных статей / Под ред. М.А. Юсима. – М.: ИВИ РАН, 2013. – С. 271-285.
2. Циватый В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект / Вячеслав Циватый // Codrul Cosminului. – 2012. – Т. XVIII. – No. 2. – P. 287-294. (Румыния).
3. Эльфонд И.Я. Образ власти: Pro et contra. Политическая мифология, пропаганда и культура во Франции XVI в. / И.Я. Эльфонд. – Саратов, 2011. – 244 с.
4. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle / Bernard Barbiche. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369p.
5. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312p.
6. Chartier R. Histoire intellectuelle et histoire des mentalités. Trajectories et questions / R. Chartier // Revue de Synthèse. – Sér.3. – 1983. – V. 8. – P. 277-307.
7. Commynes Ph.de. Mémoires / Ph. de Commynes. – Paris, 1924-1925. – Т. 3. – Ch. VIII.
8. International Relations. Edited by Stephen McGlinchey. – Bristol, England, 2017. – Part I: DIPLOMACY. – P. 26-36.

*Чортенко А.М.
Коледж Сумського Національного аграрного університету
(м. Суми, Україна)*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА «УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» В ПОЛІТИЧНИХ КОЛАХ НІМЕЧЧИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ. – ПОЧАТОК 1917 РОКУ)

Активна євроінтеграційна політика України протягом останніх років чітко підтвердила тезу про її ключове значення, як території, що визначає стабільність ситуації, прогнозованість процесів в Європі. Не дивлячись на порівняно невеликий історичний досвід нашої держави у державотворенні наші території вже не одне століття розглядаються європейськими країнами як одна з важливих територій у

географічному, економічному чи стратегічному значенні. Не є винятком у даному питанні й Німеччина. Проблема українсько-німецьких стосунків чи значення українських територій в геополітичних планах європейських країн не можна віднести до тих, які залишаються поза увагою науковців. Зокрема різні аспекти цієї проблеми розглядали А. Марголін [1], Д. Дорошенко [2], І. Каменецький [3], В. Баумгардт [4], В. Перепадя [5] та інші.

Ціллю даної статті є огляд та аналіз бачення німецьких політичних кіл щодо можливості використання українських територій, як впливового чинна у міжнародній політиці Східної Європи у другій половині XIX – на початку XX ст.

На хвилі інтеграційних процесів, що відбувалися у Німеччині в середині XIX ст. та з приходом на посаду міністра-президента Прусії О. фон Бісмарка, який суттєво прискорив цей процес, якісно нових і чітких обрисів у політичних колах країни набула їх позиція щодо українських територій.

Відзначимо, що «українське питання» у Німеччині зазвичай розглядалося в контексті її зовнішньополітичної стратегії на Сході. Тому не випадковим є його обговорення у світлі створення антиросійської коаліції та розчленування її території. Зокрема, на початку 1860-1880-их років з такою пропозицією вийшли пруський аристократ, професор М. Бетман-Гольвег, пруський посол у Великобританії Й. Бунзен [3, с. 4] німецький філософ Е. Гартманн. Саме ідеї останнього Бісмарк вважав політично вигідними. Доказом цього стало оприлюднення планів Гартманна у формі статей напередодні важливої промови Бісмарка в німецькому парламенті щодо Росії. Отже, наголосимо, що Бісмарк став першим німцем, який помітив зручність використання української проблеми проти Польщі і Росії одночасно [3, с. 8-9].

Добросусідські відносини між Росією і Німеччиною почали погіршуватись наприкінці XIX ст. через амбіційні плани останньої стати країною світового масштабу. Найбільш типовою формою експансіоністської концепції в європейських умовах став німецький «*Drang nach Osten*». Закономірно ця ідея отримала підтримку в періодичній пресі, сприяла

зростанню кількості організацій шовіністичного характеру і виникненню пангерманізму (1890 р.). У 1895 р. видається брошура «Велика Німеччина і Середня Європа в 1850 р.», де автор, зазначав, що «...до складу Великої Німеччини» повинні увійти, окрім західноєвропейських держав... також і Україна». У 1897 р., при МЗС Німеччини навіть створили спеціальний український відділ по вивченню цього регіону [6, с. 18].

Не забували німці і про приховані форми вивчення цікавих їм територій. Для оцінки ситуації і збору матеріалу, наприклад, Пангерманський союз направляв т. зв. «журналістів експертів», які потім у своїх працях проповідували розчленування Росії і відторгнення від неї українських територій (П. Горбаха, Г. Клойнова та інші).

З початком Першої світової війни зацікавлення Німеччини в національних проблемах царської імперії зростає. Одразу канцлер Бетман-Гольвег бере до уваги можливість організації і підтримки революційних національних рухів на неросійських етнічних територіях і зокрема Україні. З цього приводу представник німецької ревізіоністської школи Ф. Фішер звертає увагу на меморандуми Бетмена-Гольвега до німецького посла у Відні, де наголошується на створенні ряду буферних держав з неросійських народів в тих західних провінціях Росії, які граничать з Німеччиною або Австрією [3, с. 12].

У той же час німецькі політичні партії, промислові організації почали розробляти плани розчленування Російської імперії. 1914 р. Пангерманський Союз виступив з меморандумом, авторами якого були І. Кассо і А. Гугенберг, цілі війни в якому, насамперед, визначалися територіальним захопленням на Сході за рахунок України, Польщі, Білорусії і прибалтійських губерній.

З метою формування відповідної громадської думки майже в усіх великих німецьких газетах стали з'являться статті, нотатки, військово-політичні огляди, присвячені питанню розчленування Росії і утворення з відторгнених областей буферних держав. Так, у газеті «Гамбурзькі новини» у статті «Українське

питання» велася мова про відторгнення України від Росії, і це завдання розглядалось як одне з найважливіших на європейському Сході. Газета «Newer Wiener Tagblatt» опублікувала статтю «Бісмарк про війну з Росією і про незалежність України», в якій доводилося, що для забезпечення тривалого миру в Європі слід розчленувати Росію і відірвати від неї Україну. До аналогічного висновку приходить професор Ферстер на сторінках «Tagliche Rundschau». І в першу чергу, – відзначає Ферстер, – повинна бути відторгнена Україна. Подібні ідеї зустрічаємо у берлінському щомісячнику «Нова Німеччина» за 1915 р. у статті «Україна і вирішення українського питання» (автор П. Рорбах), дрезденському тижневику «Das grässere Daigland» за 1914 р. у статті «Росія і ми» (автор К. Ріпне) берлінському «Політантраологічному щомісячнику» за той же рік в статті «Україна і війна» (автор Ф. Гейч) в неперіодичному виданні «Пруський щорічник» за 1913 р. (автор С. Даніель) та ін. [7, с. 79-80].

На початку 1915 р. у Рейхстазі відбулася нарада представників політичних і господарських організацій. А вже наступного місяця у таємній записці, поданій уряду, вони вимагали гарантій, що їх загарбницькі плани на Сході будуть повністю здійснені у тому числі щодо українських територій. Наприкінці 1915 р. ці ідеї були підтримані на з'їзді інтелігенції і вилилось у документ під назвою «Меморандум професорів» [8, с. 21].

У 1915-1916 рр. інтерес до України не зменшився, а навпаки, німці бачили в ній ворота до Кавказу, Закавказзя і Близького Сходу (П Рорбах, Г. Клойднов, А. Пенк, В. Онезорге, Р. Штабе, К. Гармайер, С. Веракс). У Берліні виходить книга Л. Цегельського «Великі політичні завдання війни на Сході і українське питання». Її автор, вважав, що «...з моменту, коли етнографічні кордони між поляками і українцями були перейдені до лінії Дніпро-Нарев, відбулося висунування українського питання як частини великої військової мети. А у книзі «Війна і німецька політика» П. Рорбах стверджував, що: «...між Україною, завойованою Німеччиною і Росією повинен бути встановлений старий історичний кордон XVIII ст.».

Цікавими для нашого дослідження є результати опитування проведеного в другій половині 1916 р. серед німецьких політичних діячів та інтелігенції: «Яке значення для Німеччини в даний час і в майбутньому має Україна?». Із усіх відповідей пролунала однакова вимога «...здійснення в широких масштабах завойовницької програми, і насамперед завоювання України».

З погіршенням для країн Четверного союзу обстановки на фронті у політичних кола все частіше починають звучати ідеї про виведення Росії з війни за рахунок України, і за допомогою останньої вирішити проблеми на Західному фронті (П. Освальд, А. Шмідт, А. Пенк та інші). У підсумку так і вийшло.

Революційні події 1917 р. в Росії і прихід до влади в Україні Центральної Ради ще більше посилили анексіонічні прагнення правлячих кіл Німеччини. Висунуті російською революцією гасла: «Мир без анексії», і «Право націй на самовизначення» були взяті на озброєння. Тепер будь-яку анексію за рахунок Росії можна видавати як «самовизначення» місцевого населення. Здійснення таких планів стало можливим зразу ж після укладення з більшовицькою Росією Брестського миру [6, с. 30].

Таким чином під час Першої світової війни в Німеччині діяла велика кількість зацікавлених «українським питанням» груп, але на початок 1917 р. можна виділити три найвпливовіші:

1. Пангерманський Союз: ставили ціль розбити Росію і відсунути її далеко на схід, колонізувати Галичину та узбережжя Чорного моря. Незалежність України не входила до планів.

2. Академічна група об'єднана навколо професора О. Гейша: притримувалися тези про відновлення добросусідських відносин з Росією, але не були проти територіальних поступок царату на користь Німеччини у польсько-прусській прикордонній полосі. Як і пангерманці, академічна група не підтримувала українську незалежності.

3. Журналістсько-академічне коло на чолі з доктором П. Рорбахом: відстоювали емансипацію неросійських народів царської імперії. Вважали

незалежну Україну головною точкою опори німців в Східній Європі проти спроб Росії поширити свої володіння на Захід.

Фактично ж німецька закордонна політика на початок 1918 р. формувалась у трьох центрах. До них належать: уряд канцлера та МЗС, цісар з його радниками, головнокомандування німецької армії і Рейхстаг, які були змушені лавіювати між поглядами Пангерманського Союзу й колами професора Гецша, а ось канцлер і МЗС стояли ближче до групи доктора Рорбаха [3, с. 14-16].

Література

1. Марголин А. Украина и политика Антанты / А. Марголин. – Берлин : С.Ефрон, 1934. – 397 с.
2. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр.: [у 2 т.] / Д. Дорошенко. – Ужгород : Свобода. – Т. 1.: Доба Центральної Ради, 1932. – 437 с.
3. Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918-му році та її історична генеза / І. Каменецький // Український історик. – 1968. – № 3/4. – С. 5–18.
4. Baumgart W. Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges / W.Baumgart. – Wien und München : R.Oldenburg Verlag, 1966. – 462 s.
5. Перепадя В. Еволюція українсько-німецьких відносин в умовах Першої світової війни та Української революції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / В. Перепадя. – Запоріжжя, 2005. – 21 с.
6. Швагуляк М. Час надій, ілюзій і розчарувань / М. Швагуляк // Політика і час. – 1996. – № 12. – С. 59-70.
7. Держалюк М., Віднявський С. Коваль В., Сергійчук В., Мартинов А. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ ст. / М. Держалюк // Політична думка. – 1996. – № 1. – С. 68-69.
8. Ветров І. Україна в експансіоністських планах Німеччини під час Першої світової війни / І. Ветров // Історія в школі. – 1998. – № 5-6. – С. 19-23.

ДЫПЛАМАТЫЧНЫ СКАНДАЛ 1597 Г.

Палітычныя канфлікты заўсёды прыцягвалі ўвагу гісторыкаў. Падчас дыпламатычных скандалаў найбольш ярка выяўляліся і фіксавалася не толькі пазіцыі бакоў, але і працэдурныя моманты, якія ў гэтым выпадку пераставалі быць руцінай. Адной з найбольш скандальных місій у панаванне Жыгімонта Вазы (1588 – 1632 г.) стала пасольства 1597 г. у Нідэрланды і Англію.

Пачынаючы з часоў праўлення Стэфана Баторыя з падачы Ватыкана, узнік праект палітычнага саюза ў складзе Рэчы Паспалітай (РП), уладанняў Габсбургаў (нямецкіх і іспанскіх) і Шведскага каралеўства. Дзейнасць Вялікай Балтыйскай Лігі павінна была быць скіравана супраць пратэстанцкіх Даніі і Нідэрландаў. Пазней, пасля ўмацавання Жыгімонта Вазы на пасадзе Рэчы Паспалітай (1588 г.), Швецыя разлічвала атрымаць Нарвегію, а РП абмежаваць самастойнасць ганзейскіх гарадоў, захапіць *Maris Dominium* на Балтыйскім моры; Габсбургі – вярнуць сабе Нідэрланды і пакараць англійскіх піратаў, якія дапякалі ганзейцаў і іспанцаў. Іспанцы прапанавалі РП выкупіць ці спыніць гандль з Англіяй і Нідэрландамі, паколькі войны, урбанізацыя і хуткі рост мануфактурнай вытворчасці зрабілі іх залежнымі ад імпарту харчавання і сыравіны з ВКЛ і Кароны. Але адзіным выпадкам рэальнага дзеяння стала перакупка збожжа, дрэва, смалы, дзёгцю ў 1586 г. на суму 45000 дукатаў пад час іспанскага пасольства Беніта Нунеса ў РП [1, с. 82]. У 1588 г. іспанская «Непераможная армада» пацярпела крах, але вайна Іспаніі з Англіяй (1585-1604) і Нідэрландамі (1566 - 1648) працягвалася.

У 1594 г. Жыгімонт Ваза стаў каралем Швецыі. Стварылася дынастычная ўнія, якая абдымала большасць ўзбярэжжа Балтыйскага мора. Паколькі Рэч Паспалітая і без таго была буйнейшай дзяржавай Еўропы, рэалізацыя уніі пужала суседзяў і саміх шведаў, якія баяліся страціць незалежнасць пад уладай

караля—каталіка. Неўзабаве, дзядзька караля - Карл Сундэрманландскі стварыў змову і правеў дэтранізацыю спадчыннага караля на карысць сваёй, малодшай галіны дому Вазаў.

Габсбургі актывізавалі сваю дыпламатычную актыўнасць, скіроўваючы позіркі маладога Вазы на Паўночнае мора. Яшчэ пад час шведскай каранацыі яны выправілі пасольства да Жыгімонта Вазы ад эрцгерцага Альбрэхта Габсбурга, вялікага саветніка штатгалтэра Нідэрландаў, мэтай якога было дамагчыся забароны продажу жывёлы і збожжа РП і Швецыі паўстанцам Нідэрландаў. [2, с. 120]. У красавіку 1595 г. нунцый Германік Маласпіна прапанаваў Філіпу II Іспанскаму праект, паводле якога ён павінен быў разам з Жыгімонтам Вазам заняць шведскі порт Эльфсборг, наладзіць блакаду гандлю пратэстантаў праз Зундскі праліў, узамен якога развіць унутрышведскі шлях праз Кальмар і Эльфсборг, што прывяло б да краху эканомікі Даніі і панавання на Балтыйскім моры РП [3, с. 48]. У пачатку студзеня 1597 г. місія Франсіска дэ Мендосы, адмірала Арагона разам з папскім нунцыям Гаэтана спрабавала ўзамен праектаў пабудовы флота і перахопу шведскіх гандляроў у іспанскіх портах выгандляваць сабе ў якасці базы ваенаму флоту якінебудзь порт на Балтыцы і спыніць гандль харчаваннем і лесам з ворагамі Філіпа II [1, с. 84; 4, с. 322, с. 321].

Пад уплывам трох пасольстваў і просьбаў гданьчан восеню 1597 г. Жыгімонт Ваза выправіў місію ад РП на чале з хелмскім старастам Паўлам Дзялыньскім у Англію і Нідэрланды і дазволіў продаж у Іспанію значнай колькасці збожжа. Пасольства у Злучаныя правінцыі Нідэрландаў і Англію мела мэтай аказаць ціск на гэтыя дзяржавы пагрозай разрыву эканамічных стасункаў і схіліць першых да вяртання пад іспанскае праўленне, а другіх прымусіць утаймаваць піратаў, якія перашкаджалі марскому гандлю Гданьска, Рыгі і іншых гандляроў РП.

Пасля прыбыцця ў Гаагу да штатгальтэра Маўрыцыя (Морыца) Аранскага паслы абвясцілі аб падтрымцы Жыгімонтам Вазам прэтэнзій Філіпа II на

кіраванне Нідэрландамі. Легітымісцкую рыторыка: «з аднаго боку бачым караля Іспаніі, які з'яўляецца дзедзічным уладаром, з іншага падданных якія ні боскім ні людскім правам не могуць той уладзе прэрэчыць» і пагрозы спыніць увоз у Галандыю збожжа і жывёлы прывялі да адказу, што Жыгімонт Ваза гаспадар свайго збожжа, а галандцы – сваіх грошай [1, с. 38-39]. Сітуацыя паўтарылася 22 ліпеня 1597 г. калі пасол выступіў перад другой галіной улады – Генеральнымі станами Нідэрландаў. На прапанову пасярэдніцтва Жыгімонта Вазы ў замірэнні Нідэрландаў і Іспаніі ён атрымаў падзяку і запэўненні прысутных у жаданні падтрымліваць добрыя адносіны з РП, але акрамя дэманстрацыі пагрозы Нідэрландам ад каталіцкага свету, станоўчых наступстваў візіт не меў. Афіцыйна ў змаганні Жыгімонта Вазы за шведскую карону 1598–1632 гг. галандцы захавалі нейтралітэт, але паміж пратэстанцкімі Швецыяй і Нідэрландамі пачаў фарміравацца саюз.

Адносіны Ганзы і Англіі былі вельмі напружанымі. Саступіўшы патрабаванню Габсбургаў, Ганзейскі саюз спыніў увоз збожжа ў Англію. У адказ Лізавета I (1558–1603 гг.) забараніла сваім падданым мець якія-небудзь кантакты з ганзейцамі і Іспаніяй, англійскія каперы рабавалі ганзейскія караблі ў тым ліку падданных РП. Таму англічане ўважліва сачылі за ходам пасольства ў Нідэрландах. Гэта пацвердзіў першы дарадца Лізаветы I, лорд скарбнік Вільям Сэсіл Барлі, дамаўляючыся з П. Дзялынскім аб аўдыенцыі пасольства ў каралевы [5; 6, с.30]. Размяшчэннем пасольства заняўся мэр Лондана і пасяліў яго ў палацы Спэнсараў. Лізавета I, спадзявалася, што пасол прывезе нейкі варыянт замірэння з каталіцкімі ўладарамі.

4 жніўня 1597 г. адбылася аўдыенцыя паслоў РП у англійскай каралевы ў Грынвічы. З самага пачатку пасол пасол стаў пасярод залі і адразу пачаў прамову – як геральд, без доўгіх уступаў – як гэта рабілі дыпламаты. У тытулатуры, пры звароце да каралевы, ён не ўзгадаў «абаронца веры» (што было ўспрынята дваром як абразамая маястат і непавага да англікан з боку каталікоў) і запатрабаваў вярнуць РП кошты за зрабаваныя англійскімі піратамі

тавары, з якіх, па сцвержанні пасла, каралева забірала частку здабычы. Па сцверджанні П. Дзялынскага марская дарога згодна з «правам публічным» і «правам натуры» павінна быць вольнай, а канфіскацыі тавараў якія ішлі ў Іспанію, былі «ламаннем права» з боку англічан. Калі ж Лізавета I не выправіць сітуацыю, Жыгімонт Ваза «не занядае ўзгадаць аб крыўдзе сваіх падданных і роўным за роўнае адпалоціць» [6, с. 32]. Тактыка перамоваў базавалася на адкрытай пагрозе і была перавышэннем яго паўнамоцтваў, бо П. Дзялынскі меў інструкцыю: паспрабаваць вярнуць страчаную маемасць і пропуск для паставак збожжа да Іспаніі, але, калі б не атрымалася, прапанаваць каб хаця б, прапускарлі гандляроў воскам і таварамі якія не скарыстаеш у ваенных мэтах [6, с. 33].

Так ці іначай, эмоцыі каралевы ўзыгралі. Абражаная паводзінамі і тонам пасла, яна заявіла, што чакала пасла, а атрымала геральда, а потым пачала кпіць асабіста з «недавучанага» П. Дзялынскага які «кніжкі чытаў, але не зразумеў». Дасталося ў адказе і Жыгімонту Вазе маўляў: «кароль малады і не разумее як справы рабілі каралі продкі яго, і як будзе рабіць хтокольвек, хто займе трон пасля яго» [6, с. 30-34] і што пірацтву навучылася ў Жыгімонта Аўгуста, па згаддзе якога каперы Матэўша Шарпінга з Гданска захоплівалі англійскія караблі з жалезам, зброяй і збожжам, якія гандлявалі з Масквой і Нарвай пачынаючы з 1568 г. [7, с. 64]. Аўдыенцыя была скончана. Афіцыйнага адказу пасол не атрымаў але ён, на развітанне, яго запатрабаваў.

Далейшыя перамовы працягваліся ўжо праз лордаў – камісараў на чале з былым паслом Англіі ў Рэч Паспалітую 1594 г. Крыштофам Паркерам (Паркінсам). Пасол быў запрошаны ў дом лорда В.Сесіла Барлі, дзе яму прышлося паказаць арыгіналы пасольскіх інструкцый, каб англічане пераканаліся, што са сказанага было ў сапраўдных намерах Жыгімонта Вазы, а што для ўласнай славы дадаў пасол [6, с. 34]. Атмасфера стала напружанай. Гаспадары палаца пачалі патрабаваць ад П. Дзялынскага штотыднёва разлічвацца за пастой місіі. Лонданскія пляткары падазравалі яго у наўмысным

зацягванні знаходжання ў Англіі з мэтай змовы супраць Лізаветы I з маючым прыбыць паслом Даніі [8, с.191]. Відавочна, англічане хацелі заарыентавацца ў настроях Даніі, бо рэзкі адказ пасольству Рэчы Паспалітай мог быць патрактаваны як абраза і прывесці як мінімум да страты маемасці англійскай Усходняй кампаніі ў Каралеўскай Прусіі, а ў горшым варыянце – нават вайскавай падтрымкі іспанскай палітыкі ўсімі Балтыйскімі краінамі. Датчан Дзялыньскі не дачакаўся.

Англііскі двор 24 жніўня 1597 г. праз камісараў (В.Сэсіла Барлі, Чарльз Говарда, Роберта Сэсіла, Джона Фортэска) перадаў Жыгімонту Вазу ліст, дзе ўзгадваліся паслугі англійскіх паслоў у Стамбуле і Маскве ў справе заключэння перамір'яў з РП і сцвярджалася аб ўспрыняцці пасольства Дзялынскага, як палітычнай інтрыгі пад уплывам езуітаў і іспанцаў. «адкрытых ворагаў» Англіі [5]. Паколькі ішла вайна з Іспаніяй канфіскацыі варожых тавараў піратамі былі законнымі. Нагадвалася аб тым, што ганзейцы ў асноўным немцы і заўсёды адстойвалі сваю незалежнасць, а ўзгадваюць аб сваім падданстве Жыгімонту ці Габсбургам толькі калі ім выгодна. Больш таго, правы гандляроў «палякаў» у Англіі былі нават большыя за аналагічныя французскія і галандскія, а даваць чужым аналагічныя правы з ўласнымі грамадзянамі гэта «нонсэнс» [6, с.35]. Справы англійскай калоніі і гандлю ў Рэчы Паспалітай больш залежаць ад добрых адносінаў з магнатамі, чым з каралём. Фактычна, П.Дзялыньскі не дабіўся, а ні вяртання коштаў, а ніякіх саступак для ганзейскіх купцоў і РП, максімальна абвастрыўшы канфлікт. Магчыма, скандал вакол пасольства стаў «апошняя кропля» у англа-ганзейскіх спрэчках. Пасля адплыцця пасольства 6 верасня 1597 г. Лізавета I зачыніла факторыю ганзейцаў у Лондане steel yard, канфіскавала іх маёмасць і знішчыла кнігі запісаў.

Аднак, нягледзячы на ганарлівы адказ, пагроза караля РП усё ж аказала ўплыў на Англію. У снежні 1597 г. была зноў пацверджана свабода гандлю купцоў з Рэчы Паспалітай у Англіі і дазволены ўвоз жывёлы ў Іспанію. Летам 1598 г. з Лондана было адпраўлена пасольства да Жыгімонта Вазы на чале з

сакратаром лордам-канцлерам Англіі Джорджам Каррэў, мэтай якога было тлумачэнне пазіцыі каралевы і дазвол увозу ганзейцамі збожжа ў Іспанію. Ранейшы эмацыянальны тон адказу Лізаветы I тлумачыўся варожымі дзеяннямі Ганзы і некарэктнасцю П. Дзялыньскага [2, с. 122]. З канцлерам Я. Замойскім абмяркоўваліся пытанні выкарыстання англійскага флота для патрэб РП, але калі прыйшлі весткі аб паражэнні Жыгімонта ў Швецыі (28 верасня 1598 г.) і прапановы прыхільнасці ад Карла, Дж. Каррэў выехаў у Англію. Ён параіў Лізавете I спрыяць адносінам са шведскай пратэстанцкай апазіцыяй, а не з законным «папісцкім» каралем Швецыі [9, с.42]. Карл адпусціў захопленых ў палон англійскіх наемнікаў і караблі з выправы Жыгімонта 1598г., але англічане не спяшаліся заключаць з ім саюз. Пасля закрыцця ганзейскіх кантор у Англіі 18 студзеня 1598 г. канфіскацыя і забарона дзейнасці не датычылася купцоў Эльблонга і Гданска.

Такім чынам, хаця мэты місіі: пасрэдніцтва Жыгімонта Вазы ў вяртанні Нідэрландаў пад уладу Іспаніі і кампенсацыя стратаў ганзейскіх купцоў ад англійскіх капераў не былі дасягнутыя, але, прынамсі на англічан пагроза падзейнічала. Забарона дзейнасці ганзейцаў ў Англіі не распаўсюдзілася на гандляроў партовых гарадоў Рэчы Паспалітай: Гданьска, Каралёўца, Эльблонга і Рыгі. Не гледзячы на панігерычнае апісанне пасольства [10], для самага П. Дзялыньскага місія не прынесла кар’ернага росту. Яго статус так і ня вырас вышэй старасты добжынскага – пасады з меншых сенатараў РП.

Літаратура

1. Skowron, R. Olivares, Wazowie i Bałtyk / R. Skowron. – Kraków : Towarzystwo wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2002. – 320 s.
2. Szelągowski, A. Walka o Bałtyk //A. Szelągowski. - Lwów-Poznań: Nakład Wydawnictwa Polskiego, 1921. – 324 s.
3. Naruszewicz, A. Historyja J.K. Chodkiewicza wojewody wileńskiego hetmana WXL / A. Naruszewicz. – Warszawa : Drukarnia № 645 przy Nowolipiuju, 1805.– Т. 1. – 450 s.
4. BCzart. – Rkps. 97. Тэкі Нарушэвіча. Т. 97. Розныя дакументы і карэспандэнцыя 1597–1599 гг.
5. Адказ Англійскай Кароны пану Дзялыньскаму на яго легацыю // BCz. Rkps. 95 №64

6. Maciejewski P, Z dziejów polsko-angielskich stosunków dyplomatycznych w I połowie XVII wieku \Acta Universitatis Lodzensis, Folia Historica 81, 2007. – с. 29- 53
7. 8. BCzart. – Rkps. 95. Тэкі Нарышэвіча. Т. 95. Розныя дакументы і карэспандэнцыя 1592–1594 гг.
8. Bałuk Ułewiczowa T. Obiecność traktatu Goślickiego w szekpirowskich „Hamletach” \ ‘O senatorze doskonałym studia’ red-Aleksander Stępkowski.- Warszawa: Kancelaria Senatu, 2009 - s 179 – 201 .
9. England and the North: The Russian Embassy of 1613-1614, \ edited by Maija Jansson, N. M. Rogozhin, \ American Philosophical Society. Philadelphia –Volume 210, 1994. - 223 с.
10. Mercuriusz sarmacki y Niderlandów i Anglii czyli zwięzła relacja z dwóch poselstw do Niderlandów i Anglii które uczynił Paweł Działyński Roku Pańskiego 1597 / wydał Marciniak R. – Wrocław 1978.- 210s.

Яременко Н. Г.

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ІРАНСЬКЕ ПИТАННЯ У АНГЛО-РОСІЙСЬКІЙ УГОДІ 1907 РОКУ

На початку XX століття триває загострення англо-німецьких протиріч, зростання морського суперництва з Німеччиною вимагали від Великобританії взяти курс на співпрацю з Росією, розширення Антанти, створення антинімецького фронту.

З грудня 1905 роки після приходу до влади в Англії ліберального кабінету на чолі з Кемпбелл-Баннерманом, британська дипломатія взяла курс на зближення з Росією і досягнення угоди з питань Середнього Сходу.

Успішне будівництво Багдадської залізниці і проникнення німецьких монополій в Іран підштовхувало урядові кола Великобританії до угоди з Росією [3, с. 61].

У березні 1906 року у військовому міністерстві Великобританії відбулося детальне обговорення ролі Перської затоки в англо-німецьких відносинах. У меморандумі одного з керівників військової розвідки Робертсона наголошувалося на необхідності англо-російської співпраці для спільної протидії німецькому проникненню в регіон Перської затоки [2, с.504].

Проти угоди з Росією з політичних міркувань виступало ліве крило ліберальної партії, яке бачило небезпеку для стратегічного і економічного

становища британських володінь. Крім того, до середини 1906 року, до часу розгону Першої Державної Думи, в Лондоні знову з'явилися сумніви у міцності державної влади в Росії [2, с.507].

Було ясно, що без рішення перської проблеми угода неможлива. Вступаючи в переговори з главою російського МЗС О. Ізвольським, посол Великобританії в Росії сер А. Нікольсон діяв на основі інструкцій, які передбачали розділ Ірану на дві сфери впливу. Але в другій половині вересня 1906 року натиск «середньо-східного» угруповання став настільки сильним, що керівники британського зовнішньополітичного відомства не могли і думати про згоду на вихід Росії до Перської затоки. Однак без виконання цієї умови О. Ізвольський не зміг би подолати опір супротивників англо-російської угоди. У нього виникла думка про ще одну зону в Персії, яка була б відкрита для комерційної діяльності представників всіх країн [3, с. 63].

Підготовка до війни з Німеччиною в Європі і на Близькому Сході при збереженні напружених відносин з Росією висувала підвищені вимоги до британського бюджету. Одночасно повним ходом відбувалася гонка морських озброєнь, що вступила на новий етап після спуску на воду дредноута. Тому укладення угоди з Росією розглядалося британським урядом і як спосіб ослаблення величезного фінансового напруження в країні [2, с.516].

У Росії також став змінюватися зовнішньополітичний курс. У травні 1906 року В. Ламздорф – міністр закордонних справ пішов у відставку. Замість нього був призначений О. Ізвольський, який був прихильником англо-російського зближення.

Зближенню Росії та Великобританії сприяли певні причини. Економічна експансія німецького капіталу російського ринку посилилася після укладення торгового договору 1904 року, а разом з нею посилювалися і антинімецькі течії у російських ділових колах. «Дойче Банк» висунув проект продовження Багдадської залізниці до Тегерану, що сильно турбувало широке коло російських підприємців, зацікавлених у перській торгівлі.

Імператор Микола II, хоча і з коливаннями, підтримував політику Ізвольського. Міністр закордонних справ, як стверджує історик І. Бестужев, намагався зберігати з Німеччиною досить тісні зв'язки для забезпечення деякої свободи маневру [1, с. 215]. Особливо наполягав на обережності і на необхідності збереження миру П. Столипін, який став вирішальною фігурою у російському уряді. Новий голова Ради міністрів вимагав проведення такої зовнішньої політики, яка забезпечувала б двадцять років зовнішнього і внутрішнього спокою.

У кінці травня 1906 року в Петербург прибув новий посол Великобританії сер Артур Нікольсон. Незабаром після його прибуття почалися англо-російські переговори.

Революція в Ірані 1905–1911 років з усіма можливими наслідками не могла не відбитися на ставленні Росії до цієї країни. Як впливає з телеграм, якими обмінювалися англійський уряд і його представники в Петербурзі й Тегерані, це питання було вирішено на підставі угоди з урядом Великобританії.

У своїй телеграмі від 18 лютого 1907 на ім'я Е. Грея Спрінг-Рейс наполягав на необхідності утриматися Великобританії і Росії від будь-якої участі в іранських подіях. Британський посол в Петербурзі А. Нікольсон отримав від Ізвольського запевнення, що дії радянського уряду будуть узгоджуватися з британським кабінетом. Повідомлення Ізвольського базувалося на укладенні особливої наради по перським справах, яка відбулася 1 лютого 1907 року під керівництвом голови російського зовнішньополітичного відомства. На ньому було піднято питання про суперництво в Персії з боку Німеччини, про негативні наслідки для Росії будівництва Багдадської залізниці, яке загрожувало вивозу російського хліба і відкривало можливість широкого доступу європейських товарів [5, с. 40].

Навесні і влітку 1907 року відбувалося листування між Лондоном і Петербургом про розмежування сфер впливу в Ірані. У кінці червня 1907 року

уряд Великобританії запропонував внести у преамбулу договору положення про особливі інтереси Великобританії в підтримці status quo в Перській затоці.

18 серпня 1907 було укладено угоду між Англією і Росією про розмежування сфер впливу в Ірані. Відповідно до цієї угоди всі місцевості на північ від Кофі-Ширина, Ісфахана, Йезда, Хакка до точки перетину російсько-перської та афганської кордонів були визнані сферою російського впливу. Англії була надана територія на південь від лінії Себзевар (в Афганістані), Біружанд, Керман і Бендер-Аббас. Конвенція надавала кожному з урядів в межах своєї зони укладати з Персією які завгодно концесії, при цьому обидві держави взяли на себе зобов'язання не перешкоджати один одному в цьому напрямку. Також в угоді були обговорені умови взаємодії підконтрольних Росії і Великобританії Обліково-позикового і Шахіншахського банків.

У середині грудня 1907 року Тегеран охопила криза, з'явилася серйозна загроза особистій безпеці шаха Мохаммеда-Алі, це стало приводом для прискорення підписання взаємоприйнятних рішень.

Література:

1. Бестужев И. Борьба в России по вопросам внешней политики 1906–1910 / И. Бестужев. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1961. – 406 с.
2. Бондаревский Г. Английская политика и международные отношения в бассейне Персидского залива (конец XIX – начало XX вв.) / Г. Бондаревский. – М.: Наука, 1968. – 542 с.
3. Винокур А. От конфронтации к согласованному курсу. Политика Великобритании и России в Иране (1900–1914): дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / А. Винокур. – СПб., 2004. – 168 с.
4. Фоміна О. «Ідея імперії» і інтелектуальна еліта Великобританії: Редіард Кіплінг, 1865–1936: дис. канд. іст. наук: 07.00.02 – / О. Фоміна. – К., 2008. – 181 с.
5. Шитов Г. Персия под властью последних каджаров / Г. Шитов. – Л.: Изд-во Академии Наук СССР, 1933. – 230 с.

СЕКЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

Авхутська С.О.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

(м. Суми, Україна)

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР

Україна обрала шлях інтеграції до європейського освітнього та культурного простору. Згідно з Концепцією ключових компетентностей як освітнього результату, прийнятою Радою Європи в 1996 р., з-поміж п'яти груп ключових компетенцій були названі й полікультурні, як такі, що стосуються здатності до життя в багатокультурному суспільстві і передбачають прийняття відповідальності, повагу до інших та вміння жити з людьми інших культур та релігій.

На сьогоднішній день Рада Європи за допомогою своєї надзвичайно активної діяльності продовжує сприяти ідеї полікультурного підходу у навчанні історії, оскільки для країн Європейського Союзу більш характерна різноманітність (етнічна, мовна, релігійна, соціокультурна), ніж спільність історичного розвитку. Даній тематиці присвячено роботи європейських дослідників К. Бергмана, К. Галлагер, Р. Страдлінга та ін.

Для української історії теж характерною є не монокультурність, тобто історія лише одного етносу – українців, а полікультурність – історія різних етнічних груп, які з різних обставин опинилися на українських землях та залишили по собі історичні пам'ятки.

21 квітня 1993 р. в м. Леувардені (Нідерланди) була заснована EUROCLIO – Європейська постійно діюча конференція асоціацій учителів історії. В 2000 р. вона нараховувала більше 60 об'єднань вчителів історії, а також інших організацій, які займалися викладанням історії з 38 країн Європи, у тому числі з України. Метою створення EUROCLIO є сприяння розвитку викладання історії як важливого предмета в системі освіти молоді, підтримка

інтелектуальної свободи вчителя, зміцнення позиції викладання історії в шкільній програмі. Плідним напрямком діяльності організації є розробка і апробація міжкультурних інновацій, пов'язаних з підтримкою європейського виміру, не залишаючи при цьому без уваги глобальний, національний та регіональний аспекти.

Впродовж 1991–2009 рр. політика української держави у галузі шкільної історичної освіти спрямувалась на толерантне й об'єктивне висвітлення історії України та всесвітньої історії, складання програм та створення підручників з врахуванням досвіду зарубіжних напроцювань. В 2001 р. основна увага приділялася коригуванню робочих програм зі шкільної історії на предмет постановки цілей історичної освіти – «розвиток інтересу і поваги до історії та культури свого та інших народів, виховання взаєморозуміння між народами на основі особистісного досвіду історії» [2, с. 5]. В редакції шкільної програми 2005 р. відбулися більш суттєві зміни на тематичному рівні, зокрема, з'явилися положення про національний склад населення України, більш уваги приділялося міжнаціональним взаєминам тощо [3].

В 2009 р. вперше в Україні Радою Європи, Міністерством освіти і науки України, Всеукраїнською спілкою викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти було організовано семінар «Базова підготовка вчителів історії до роботи в полікультурному середовищі» [1]. Експерти Ради Європи зазначили необхідні вчителям історії полікультурні компетенції: здатність до колективної роботи, відмова від упереджень, гнучкість історичної свідомості (здатність сприймати і доносити до учнів місцевий, національний, європейський та світовий контексти), толерантність до національних меншин, упевненість, що судження мають ґрунтуватися на раціональних доказах. Учасники наради дісталися думки, що сьогодні саме від учителів історії найбільше залежить, які демократичні, патріотичні та полікультурні цінності будуть покладені в основу світогляду наступних поколінь.

Література

1. Ладиченко Т. Базова підготовка вчителів історії до роботи в полікультурному середовищі / Тетяна Ладиченко // Історія України. – 2009. – №35. – С.1–23.
2. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 5–11 класи. Всесвітня історія 6–11 класи. – К. : Шк. світ, 2001. – 87 с.
3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія 6–11 класи. – К. : Перун, 2005. – 142 с.

Архипова Л.М., Смик І.Є.

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Туризм в умовах глобалізації сприяє швидкому зростанні економіки багатьох країн світу. Крім того, туризм набув статусу феномену ХХІ століття, що в свою чергу підкреслив свою важливість на міжнародній економічній арені. Стрімкий розвиток сфери туризму потребує тісної співпраці між країнами, щоб забезпечити його ефективність та подальший розвиток.

Туризм в сучасній системі міжнародних відносин відповідно виступає однією з дохідних галузей господарства, адже 6% світового валового національного продукту, 5% загалом податків та 7% інвестицій припадають на туристичний сектор [1, с.2].

Інтеграція туризму в міжнародних відносинах сприяє збільшенню прибутку для країн, створенню нових робочих місць, покращенню та розвитку інфраструктури, зміцненню партнерських стосунків між країнами. Також співпраця в галузі туризму дозволяє налагодити дружні стосунки між країнами, адже маючи однакову ціль, можливе налагодження миру та стабільності.

Вагомим елементом розвитку міжнародного туризму є посилення та охорона існуючих унікальних історико-культурних пам'яток.

Аналіз останніх досліджень та публікацій сфери туризму особливо в його інтегральних вимірах у системі міжнародних відносин доводить значний інтерес науковців до даної проблематики. Варто зазначити, що серед українських дослідників питаннями туризму в глобальних вимірах займалися С.А. Чернецька, О.О. Любіцева, В.Ф. Кифяк, І.Ю. Мальська, І.Г. Смирнов, Л.М. Устименко. В науковому доробку цих дослідників достатньо чітко описано роль туризму в глобальних вимірах, розкриваються поняття сутності «туризму», надається характеристика сучасного стан розвитку туризму в Україні, розглядається значення туристично-фінансових потоків, та систем управління в міжнародному середовищі туристичним бізнесом.

Метою і завданням дослідження виступає проблематика розвитку інтегрального туризму в системі міжнародних відносин, як однієї з найперспективніших галузей економіки в глобальних вимірах.

Виклад основного матеріалу дослідження: Історично склалось, що людина завжди прагнула до відкриттів, постійно освоювала нові території, внаслідок чого ще в сиву давнину мав місце розвиток торгівлі між країнами, що в свою чергу зумовив розвиток туризму. З розвитком науково-технічного прогресу розвиток туризму набув масового характеру, що в свою чергу почав налагоджувати відносини між країнами.

У кінці XX ст. туризм набув всесвітнього характеру. У багатьох країнах світу він дав змогу вирішити багато соціально-економічних проблем, зокрема фінансових. Наприклад, Італія, та Іспанія приймають щороку понад 50 млн. туристів. Австрію, населення якої становить 8,6 млн. жителів, щорічно відвідують 18,2 млн. зарубіжних гостей. Отже, розвиток туристичної галузі сприяє збільшенню доходів бюджету, створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури і загалом розвитку третинного сектора економіки, охороні та реконструкції існуючих історико-культурних пам'яток, охороні природи [2, с.38].

Досліджуючи інтегральний туризм в міжнародних відносинах, спостерігається глибока територіальна нерівномірність його розвитку. До прикладу, на економічно розвинені країни припадає 57% туристських прибутків, на країни, що розвиваються, - 30 %, на країни з перехідною економікою - 13 %. Досліджуючи розвиток туризму по макрорегіонах, спостерігаємо підвищення розвитку туризму, проте темпи його зростання нерівномірні. Найактивніше туризм розвивається в Європі, другу позицію займає Азійсько-Тихоокеанський макрорегіон, третю позицію посідає Американський макрорегіон. Розвивається також туризм Африці, проте його темпи зростання не є швидкими.

У багатьох країнах світу туризм є однією з найбільш пріоритетних галузей, з внеском у валовий національний дохід 20–45 %, а надходження від іноземного туризму є основним джерелом отримання валюти. Туристичний бізнес стимулює розвиток інших галузей господарства, таких як будівництво, зв'язок, харчова промисловість, сільське господарство, торгівля, виробництво товарів народного споживання та ін. [3, с. 33]. В цьому проявляється мультиплікаційний ефект туризму.

За прогнозами Всесвітньої туристичної організації (ВТО), сфера туризму активно розвиватиметься і в майбутньому. Кількість подорожуючих до 2020 року сягне 1,6 млрд. осіб на рік, що означає збільшення туристичних прибуттів у 2,4 рази порівняно з 2000 роком. При цьому доходи від туризму сягнуть 2000 млрд. доларів США [1, с.3].

Висновки: Зважаючи на вище сказане, інтегральний туризм у міжнародних відносинах є вагомим рушієм розвитку економіки. Туристична галузь є однією з найбільш перспективних та високоприбуткових, яка сприяє розвитку інфраструктури, забезпечує зайнятість населення та налагоджує авторитет та привабливість країни на міжнародному рівні. Для України вихід на світову туристичну арену та розвиток інтегрального туризму в міжнародних

відносінах є надзвичайно перспективним, адже, на нашу думку, туризм може сягнути 6-7% ВВП у найближчій перспективі.

Література

1. UNWTO barometer of world tourism. 2017. URL: <http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights>
2. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика: навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо. – К.: Центр учбової л-ри, 2007. – 424 с.
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К., 2004. – 436 с.

*Дегтярьов С.І.
Сумський державний університет
(м. Суми, Україна)*

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ: ДО ПИТАННЯ ПРО МАНІПУЛЯЦІЮ ІСТОРИЧНОЮ ПАМ'ЯТТЮ У ВІДНОСИНАХ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЄЮ

Політика пам'яті повинна формуватися державою так, аби ліквідувати полярність історичної пам'яті українського суспільства. Майже кожен період історії України або події, що відбувалися у різні часи, ідеологічно забарвлюються і використовуються різноманітними політичними силами (як зовнішніми, так і внутрішніми) з метою впливу на українське суспільство, державність тощо. Наприклад, один з результатів так званого періоду Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького пов'язаний з конфліктуючими формулюваннями «возз'єднання України та Росії» та «приєднання України до Росії»; з пізнішими подіями пов'язане питання про те, чи є гетьман І. Мазепа зрадником чи захисником української державності (подібні питання «прив'язані» до багатьох видатних українських діячів) тощо.

Формування історичної пам'яті українців повинне більше спиратися на славетні сторінки минулого. На жаль, і досі в Україні наголос часто робиться на фактах національного, культурного, релігійного гноблення, великих воєнних

втратах чи жертвах репресій, голодоморів тощо. Такий підхід використовується ще з радянських часів. Навіть в одному з шкільних підручників для 5-х класів за 1997 р. подається інформація про українців: «над нами впродовж... історії глумилися, принижували, грабували наші міста і села..., відбирали землі й виселяли нас із власної домівки – ми вижили і вистояли» [Цит. за 11, с. 58]. Навіть «Меморіальний комплекс Слава [у Харкові], створений у 1977 році на місці масових розстрілів харків'ян у період окупації, виражав радше скорботу за загиблими, ніж тріумф перемоги» [6, с. 116]. Безперечно, пам'ятати це важливо і необхідно. Але, на нашу думку, патріотизм, гордість за належність до цього [українського] народу повинна будуватися, у першу чергу, на позитивних фактах-прикладках – перемогах, досягненнях і т.п.

В Україні політика пам'яті досі часто відштовхується від пам'яті суспільства, реально збереженої конкретними особами чи штучно сформованої ЗМІ, політичною пропагандою тощо, про події Другої світової (за іншою термінологією – Великої Вітчизняної) війни. Ця політика, як правило, спирається на такий фактор, як внесок України як сторони-учасниці в цій війні у справу перемоги над німецько-фашистськими військами. Рівень даного «внеску» визначається кількістю воїнів та жертв – українців; конкретними подіями, що відбувалися на території України (боями, битвами, діяльністю підпілля тощо) та ін. Деякими урядами сусідніх з Україною держав з метою зближення або створення можливості політичних маніпуляцій у політику пам'яті запроваджується така складова, як «спільність перемоги».

Проблематика місця Другої світової війни в історичній пам'яті українського народу та політиці пам'яті, яку провадить українська влада на різних рівнях була і залишається у центрі уваги багатьох дослідників (істориків, політологів, соціологів та ін.). Питання Другої світової війни часто також виступає складовою міжнародних відносин України та інших держав, зокрема Росії, певним фактором впливу на формування політики пам'яті, історичної свідомості.

Різні аспекти політики пам'яті в Україні, її впливи на національну свідомість досліджувалися багатьма науковцями – істориками, соціологами, політологами. Місцю Другої світової війни у історичній пам'яті українців (та народів пострадянських держав), у політиці пам'яті пострадянських країн, у тому числі України, увага також приділялася. Це зокрема праці таких вчених, як В. Гриневич, Г. Грінченко, С. Єскельчик, Ю. Зерній, М. Коваль, Н. Полянська, І. Симоненко, О. Штоквиш, О. Шевель та багато інших [3; 4; 5; 7; 8; 9; 12; 14; 15]. З-поміж таких робіт виділяється зокрема дослідження Тетяни Журженко «Чужа війна» чи «спільна Перемога»? Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні» [6]. Авторка навіть вважає, що однією з причин низки проблем, пов'язаних з патріотичним вихованням суспільства та розробкою політики пам'яті в Україні, зокрема у деяких її регіонах, є «відсутність консенсусу в ідеологічних оцінках останньої [Другої світової] війни». Зокрема про Українську повстанську армію Т. Журженко пише, що вона у політичному контексті сучасної України є найважливішим символом «антирадянської» та «антиросійської» української ідентичності, що поляризує суспільство на два непримиренних табори» [6, с. 117]. Зупинимось на цій роботі детальніше.

Протягом 2007-2011 рр. за підтримки програми ім. Елізи Ріхтер Австрійського Наукового Фонду (FWF) виконувався дослідницький проект «Політика пам'яті на пострадянському прикордонні». Одним з результатів цієї роботи стало дослідження Т. Журженко, де вивчалися деякі аспекти політики пам'яті на українсько-російському прикордонні, а саме у Харківській області України та Белгородській області Росії. За словами Т. Журженко, «... пам'ять про «спільну Перемогу» залишається важливим символічним ресурсом, затребуваним різними політичними акторами як на регіональному, так і на національному рівні; в українсько-російських відносинах вона використовується для легітимації пострадянської інтеграції та «стратегічного партнерства» двох країн» [підкреслення наше – авт.] [6, с. 101].

Вона також вказує на те, що існуючі в Україні різні/протилежні оцінки подій Другої світової війни, які часто є навіть взаємовиключними, спричиняють політичні конфлікти та розколюють суспільство. Т. Журженко заявляє, що конкуруючі політичні сили ведуть боротьбу у сучасній Україні «за право визначати політику пам'яті щодо радянського минулого» [6, с. 102]. Безперечно, з цим слід погодитися, причому деякі політичні сили можуть бути навіть «продуктом» проросійськи налаштованої частини українського суспільства або політичних сил самої Росії, покликаним маніпулювати свідомістю цієї частини населення, досягаючи зрозумілої політичної мети.

Т. Журженко чітко висловлюється: «Інтерпретація історії Другої світової війни та оцінка її значення для України прямо пов'язані з постколоніальними пошуками національної ідентичності й геополітичним вибором між Росією і Заходом». До того ж «у відносинах між колишніми радянськими республіками, де... пам'ять про війну зазнає деколонізації, Росія використовує символічний капітал «Перемоги над нацизмом» для політичної компрометації прозахідних політичних еліт у цих країнах і легітимації своєї сфери впливу в регіоні». А українські регіони, розташовані поблизу українсько-російського кордону, є привабливим плацдармом для «ідеологічної експансії з боку Росії» [6, с. 103-104, 120].

Здається дуже влучним вислів Т. Журженко про те, що до політики пам'яті «долучаються політичні партії, громадські організації, професійні та культурні асоціації, академічні та наукові інститути, засоби масової інформації та громадянські активісти, що прагнуть реалізувати свої, відмінні від владних [підкреслення наше – авт.] інтереси» [6, с. 105]. Інтереси, відмінні від владних, на нашу думку, це не завжди погано, але вони інколи стають тією «стежкою», якою на пам'ять українського населення здійснюються «набіги» колонізуючої російської історії. Особливо історична пам'ять українського народу стає вразливою, коли державна політика пам'яті є слабкою, не врегульованою належним чином. У результаті в Україні з'являються доволі суспільношкідливі

«продукти» на зразок «Вурдалак Тарас Шевченко» О. Бузини або «Украинцы в России» П. Толочка та інші «твори», де автори зневажливо ставляться до надбань української культури та її найбільш знакових представників, оспівують Рускій Мір, намагаються за допомогою відвертої брехні підштовхнути україномовне та російськомовне населення України до конфлікту один з одним (твердження на зразок «развернувшаяся война с русским языком..., постоянное его оскорбление с высоких трибун и в средствах массовой информации...») [1; 2; 13, с. 5-6, 151-156]. Подібні явища створюють ефект так званої «розколотої пам'яті», яка в Україні, за словами Т. Журженко, «є одним із факторів регіонального плюралізму й політичної нестабільності» [6, с. 124].

На жаль, ми зараз не можемо спостерігати загальнодержавної політики пам'яті. Цю політику намагають формувати лише окремі інститути громадянського суспільства, а на рівні популізму, з метою отримання прихильності електорату – політичні сили.

Одним із засобів маніпуляцій з історичною пам'яттю є старий прийом «зв'язування нерозривними вузами трьох братніх народів: російського, українського та білоруського». Пишучи про намагання адміністрації російського Белгорода взяти на себе «роль посередника у зв'язках з «братніми народами», Т. Журженко описує, як у с. Прохорівка (місце Курської битви) у 2000 р. до візиту трьох президентів було побудовано каплицю із так званим «Дзвоном єднання», «декоровану іконами трьох святих – заступників України, Росії та Білорусії» [6, с. 108].

В більшості виступів з нагоди тієї чи іншої події Другої світової війни (та деяких інших воєн, революцій тощо) дуже часто використовувалися сентенції про спільних для Росії та України ворогів. У XVII ст. це були поляки, татари, у часи II Світової війни – німці/фашисти/нацисти. Таким чином, використовувалася тактика підтримування «дружніх стосунків проти когось». Причому «спільним ворогом» завжди виявлялися політичні, економічні противники у першу чергу саме Росії. Інтереси і можливі перспективи

«молодшого братнього народу» (=України) не враховувалися, вони за умовчанням вважалися ідентичними російським. З цього приводу слушно зауважив А. Портнов, вказавши на те, що сучасна російська думка ще не готова «повною мірою сприйняти Україну як самодостатню одиницю, як окрему націю» [10, с. 51].

Навіть можна розставити певні пунктири, що лягли в основу різних методів маніпулювання історичною пам'яттю українців Росією:

- спільне історичне коріння;
- спільні перемоги (II Світова війна);
- спільна релігія (православ'я);
- спільні вороги;
- ідея братерства.

Таким чином, тематика Другої світової війни використовується у політиці пам'яті досить активно, але інтепретується по різному, залежно від політичної мети тих чи інших сил, які беруть участь у цій політиці. Як правило, це призводить до негативних суспільно-політичних наслідків. Щоб цього не сталося, слід відмовлятися від застарілих трактувань цієї трагедії (часто такі трактування ведуть свою історію ще з радянських часів). Зокрема сама ж Т. Журженко пропонує наступне: «Інтерпретація, що остаточно усуває «героїчний» аспект війни [Другої світової] і визначає її як національну (і загальноєвропейську) трагедію, означала б кінець (пост)радянського нарративу про «Велику вітчизняну» і повний розрив із міфологією «спільної Перемоги» [6, с. 121].

Література

1. Бузина О. Вурдалак Тарас Шевченко. Интеллектуальный триллер / Олесь Бузина. – К.: Прометей, 2000. – 126 с.
2. Бузина О. Вурдалак Тарас Шевченко, или Поддельный Кобзарь / Олесь Бузина. – К.: Арий, 2009. – 288 с.
3. Гриневич В. Расколота память: Вторая мировая война в историческом сознании украинского общества / В. Гриневич // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 40-41. – С. 218-227.

4. Грінченко Г.Г. Між визволенням і визнанням: примусова праця в нацистській Німеччині в політиці пам'яті СРСР і ФРН часів «холодної війни» / Г.Г. Грінченко. – Х.: НТМГ, 2010. – 336с.
5. Єсельчик С. Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / С. Єсельчик. – Київ: Критика, 2008. – 303 с.
6. Журженко Т. «Чужа війна» чи «спільна Перемога»? Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні / Тетяна Журженко // Україна Модерна. - №18. Пограниччя – окраїни – периферії. – 2011. – С. 100-126.
7. Зерній Ю.О. Деконструкція імперсько-радянських історичних стереотипів в історичній пам'яті українців / Ю.О.Зерній // Історична пам'ять як поле змагань за ідентичність: матеріали «круглого столу», 22 квіт. 2008 р./ за заг. ред. Ю.О.Зерній. – К.: НІСД. – 2008. – С.26-31.
8. Коваль М.В. Друга світова війна та історична пам'ять / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 2000. – №3. – С. 3-21; №4. – С. 37-42.
9. Полянська Н. Історична пам'ять про Другу світову війну в українському та польському соціумах / Н. Полянська // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - 2008. - №17.- С.413-421.
10. Портнов А. Вісті з хорошої імперії / А. Портнов // Портнов А. Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. – К.: Критика, 2013. – С. 27-54.
11. Портнов А. Terra hostica. Образ Росії в українських шкільних підручниках з історії / А. Портнов // Портнов А. Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. – К.: Критика, 2013. – С. 55-82.
12. Симоненко І. Друга світова війна в історичній пам'яті українського народу / І. Симоненко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №4(9). – С.44-54.
13. Толочко П.П. Украинцы в России / П.П. Толочко. – К.: АДЕФ-Україна, 2013. – 164с.
14. Штоквиш О. Війна пам'ятей. Образ Великої Перемоги як інструмент маніпуляції історичною свідомістю / О. Штоквиш. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/publication/viina-pam-yatei-obraz-velikoi-peremogi-yak-instrument-manipulyatsii-istorichnoyu-svidomi>.
15. Shevel O. The Politics of Memory in a Divided Society: A Comparison of Post-Franco Spain and Post-Soviet Ukraine // Slavic Review. – 2011. – Vol.70/ - №1.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

Глобалізація є багатовимірним процесом, який охоплює усі сфери суспільної життєдіяльності, докорінно змінює принципи і характер повсякденної людської практики. Сутність процесу глобалізації, його початок, наслідки є актуальними, дискусійними і відкритими питаннями для широкого загалу, оскільки цей процес стосується кожної людини на Землі. Але в сучасній літературі немає одностайного і усталеного підходу щодо трактування глобалізаційних процесів і, власне, це стосується визначення самої глобалізації.

Питанням глобалізації, її типологізації, критеріям, впливу на розвиток людства та різноманітні аспекти даного явища присвячені наукові праці таких дослідників, як Ш. Ейзенштадт, С. Амін, Р. Арон, Л. Бетон, З. Бжезинський, Ф. Бродель, Б. Бузан, У. Ганнерс, С. Гантінгтон, Д. Гельд, Е. Гіденс, В. Іноземцев, М. Кастельс, М. Козловець, С. Кримський, Д. Лук'яненко, В. Мельник, В. Нейпол, Р. Брайн, Р. Робертсон, А. Страус, А. Тойнбі, М. Уотерс, П. Уорслей, Ф. Фукуяма, К. Ясперс та інші.

Тема глобалізації не є надбанням сучасності. Її поява підготовлена всім ходом історичного розвитку і природно продовжує процес інтернаціоналізації. Промислова революція, створення нових засобів транспорту і зв'язку, формування світового ринку, масові міграції, інтенсифікація міжнародних контактів і обмінів поклали кінець ізольованому існуванню країн і народів.

Термін «глобалізація» (від англійського «global»– всесвітній, всеохоплюючий), почав епізодично використовуватися з кінця 60-х років ХХ ст., вперше був покладений у центр концептуальних побудов у 1981 р. американським соціологом Дж. Макліном. У цей же час основні термінологічні аспекти теорії були розроблені Р. Робертсоном, який у 1983 р. виніс поняття

«globality» в назву однієї зі своїх статей, в 1985 р. здійснив детальну інтерпретацію терміну «globalization», а в 1992-му виклав основи своєї концепції у спеціальному дослідженні «Глобалізація» [4, 113-115].

Існує дуже велика кількість визначень поняття «глобалізація». Так, глобалізація визначається як багатофакторний синергетичний процес зі створення глобальних економічних, фінансових, комунікаційних і інформаційних мереж, які пронизують весь простір Землі та інтегрують цивілізацію в єдину цілісну систему [1, 161]. Глобалізація розуміється як процес (або комплекс процесів), що втілює трансформацію в просторову організацію суспільних відносин і дій, оцінених з точки зору їх екстенсивності, інтенсивності, динаміки та впливу, і породжує трансконтинентальні або міжрегіональні потоки й мережі діяльності, взаємодії та виконання владних функцій [2, 38].

Узагальнюючи дослідження в галузі обґрунтування категорії глобалізації, професор Паризького інституту політичних досліджень Б. Баді стверджує, що єдиного визначення цього феномену не існує. Він пропонує три виміри глобалізації, які уточнюють її в такому плані:

- 1) це історичний процес, що розвивається упродовж багатьох століть;
- 2) цей процес означає уніфікацію світу, життя за єдиними принципами, орієнтацію на єдині цінності, дотримання єдиних звичаїв і норм поведінки, прагнення все універсалізувати;
- 3) глобалізацію характеризує все більша взаємозалежність, головним наслідком якої є підриг, руйнування національного державного суверенітету під тиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени – глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур, що взаємодіють на рівних засадах не лише між собою, але й безпосередньо з державами – традиційними суб'єктами міжнародних відносин [5, 139-140].

Також у визначенні терміна «глобалізація» можна виділити чотири основні підходи. По-перше, тлумачення глобалізації як процесу зміцнення зв'язків між

найвіддаленішими куточками планети. По-друге, глобалізація визначається як процес поширення по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо. По-третє, під глобалізацією розуміється виникнення спільних для світового співтовариства проблем, зокрема, економічних, політичних, військових, екологічних та ін. Нарешті, глобалізація трактується як процес зростання спільних уселюдських інтересів у всіх сферах людського буття, породжуваних збільшенням взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів. Крім цього, глобалізацію можна поділити на фінансово-економічну, технологічну, політичну, культурну, ідеологічну, етнополітичну тощо [3, 25-27].

Множинність змістів поняття «глобалізація» свідчить про те, що на сучасному етапі глобалізація постає, по-перше, як трансформація соціальної дійсності, яка характеризується різними показниками в основних сферах життєдіяльності суспільства, по-друге, як соціоприродній процес, обумовлений не тільки соціальними, але і природними причинами, по-третє, як складний, багатоаспектний, різноспрямований процес, в результаті якого відбувається посилення взаємозв'язків між природним та соціальним світом, між країнами і народами, культурами і державами, а також між окремими індивідами.

Підводячи підсумки вище сказаного, можна зробити наступний висновок, що глобалізація є феноменом, який несе в собі значну кількість як позитивних, так і негативних наслідків для міжнародного порядку: фундаментально змінює наше економічне, політичне і соціокультурне буття, спричинює велику кількість нових проблем і викликів. Час і простір в їхньому традиційному розумінні, в епоху глобалізації змінюють свою форму, проте руйнація і розмивання, ціннісних систем і соціальних структур, що склалися віками, викликає глибоке занепокоєння. Глобалізація – еволюційний процес, її інтенсивність неоднакова в різних географічних регіонах світу. Далеко неоднорідні й окремі складові цього процесу. Під впливом глобалізаційних процесів складна світова система стає все більш нестійким утворенням, в якому

розширюються і поглиблюються різного роду взаємозв'язки, що призводить до структурної трансформації всього сформованого раніше світового порядку. У той же час під впливом глобалізації змінюються світоглядні орієнтири, наукові уявлення, методологія аналізу масштабних процесів і явищ, коригуються раніше виявлені закономірності, описані в суспільних та природничих науках.

Література

1. Ганчев П. Глобализация цивилизации и необходимость новой формы философии / П. Ганчев // Вопросы философии. – 2007. – № 8. – С. 160–165.
2. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура : Пер. з англ. / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатта, Дж. Ператтон ; Переднє сл. Ю. Павленка. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с.
3. Картунов О.В. Вступ до етнополітології : науково-навчальний посібник / О.В.Картунов. – К. : Інститут економіки, управління та господарського права, 1999. – 300 с.
4. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М.А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 113-115.
5. Роспутенка І. Ефективність державного управління / за заг. ред. І. Роспутенка. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2002. – 420 с.

*Ключак О. З.
Інститут Всесвітньої історії НАН України
(м. Київ, Україна)*

АМЕРИКАНО-ЄВРОПЕЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДИПЛОМАТІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (1989-2004)

У працях дослідників країн Заходу зазначена тематика представлена достатньо широко. Інтерес західних науковців до цієї проблеми був опосередкований, передусім, існуванням потреби у виробленні теоретичної бази для формування зовнішньополітичної стратегії їхніх держав та тактики її реалізації. За критерієм предмету дослідження ці роботи можна поділити на декілька підгруп.

До *першої підгрупи* відносяться роботи, де міститься ґрунтовний аналіз характеру наявних локальних та потенційних глобальних протистоянь.

Вивчення процесу інтеграції Польщі у структури НАТО і ЄС передбачає необхідність звернення до здобутків західної історіографії. Беззаперечним авторитетом у дослідженні проблем посткомуністичного розвитку країн Центрально-Східної Європи користується праця американського історика П. Вандича «Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення» [1].

Серед причин падіння комунізму у країнах ЦСЄ історик називає такі, як заперечення національної традиції і культурно-релігійної спадщини, наруга над свободою та непридатність існуючого режиму до реформування [2, с. 334].

Найбільш важливими у світлі геополітичних трансформацій Європейського континенту є праці американського політолога, державного діяча та одного з провідних ідеологів зовнішньої політики США З.К. Бжезінського (1928-2017) [3].

Відповідно до запропонованої ним доктрини, зміни в Європі створили виключно сприятливі перспективи для Польщі: у ситуації, коли з втратою України та Білорусі, Росія зміщується на Схід, а Європа внаслідок об'єднання Німеччини відходить на Захід, Польща отримує можливість заповнити утворену між ними порожнину і набути ролі регіонального лідера. Традиційно високі оцінки польсько-американському альянсу у Збігнєва Бжезінського поєднуються із пророкуванням геополітичного впливу польсько-українському союзу [4].

Деякі аспекти розвитку Європи у посткомуністичну добу розглянуто у праці П. Джонсона «Сучасність. Світ з двадцятих по дев'яності роки» [5]. Аналізуючи проблеми глобального розвитку сучасної цивілізації, автор зосереджується на вивченні трансформаційних процесів, які відбулися на зламі 80-90-х рр. XX ст. у країнах Центрально-Східної Європи. Здійснений дослідником аналіз політичного, економічного та соціального розвитку кожної

країни регіону на момент набуття справжньої державної незалежності дозволив визначити їх відсталість та неадекватність рівню Західної Європи.

Певну наукову цінність для дослідження проблеми європейської інтеграції становлять такі наукові праці, як «Абетка законодавства Європейського співтовариства» (К.-Д. Боршарт) [6], «Творення політики в Європейському Союзі» (В. Волес та Г. Волес) [7], «Право Європейського Союзу» (А. Татам) [8], «Нарис історії Європейського Союзу» (Ф. Тоді) [9], «Трансформація та інтеграція. Формування майбутнього Центрально-Східної Європи» (Дж. Ітвелл та М. Еллан) [10].

До *другої підгрупи* слушно виокремити дослідження, присвячені аналізу окремих епізодів трансформації зовнішньої політики Польщі, зокрема, історичних аспектів польсько-німецьких відносин. Зазначені наукові дослідження здійснювали Д. Бінген, Х.-А. Якобсен, М. Томала, К. Маліновські, А. Хайніч, М. Столарчик та інші науковці [11].

Практично усі дослідники акцентують увагу на механізмі реалізації прозахідного зовнішньополітичного курсу Республіки Польща.

Третя з виділених підгруп включає праці, присвячені аналізу державної діяльності політичних лідерів Польщі та автобіографічні матеріали про видатних представників польського народу, де міститься дуже багато джерельних фактів.

Таким чином, стан наукової розробки проблеми засвідчує наявність інтересу західних науковців до неї. Водночас, аналіз американо-європейської історіографії з даного питання показав відсутність комплексного узагальнюючого дослідження з новітньої зовнішньої політики Республіки Польща.

Література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. – К.: Критика, 2004. – 436 с.
2. Там само.

3. Бжезінський З. Велика шахівниця: американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнев Бжезінський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 236 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=34077> 22; Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / Пер. з англ. Ганни Лелів / Збігнев Бжезінський. – Львів : Літопис, 2012. – 168 с. 23; Бжезінський З. Україна й Польща в контексті європейської інтеграції // Стратегічна панорама. – 1998. – № 3–4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/panorama/brzez.htm> 24; Бжезінський З. Україна – Польща: роль та місце в європейській інтеграції / Збігнев Бжезінський // І. – 1998. – Ч. №14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n14texts/brzez-st.htm>
4. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: «Международные отношения», 1999. – 256 с.
5. Джонсон П. Современность. Мир с двадцатых по девяностые годы. В 2-х ч. – М.: Изд-во Аноубис, ТОО «Вилад», 1995. – Ч. 2. – 479 с.
6. Боршарт К.-Д. Абетка законодавства Європейського співтовариства / Пер. з англ. В. Мардак. – К.: Представництво Європейської Комісії, 2001. – 109 с.
7. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі / Пер. з англ. Р. Ткачук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 871 с.
8. Татам А. Право Європейського Союзу: Підручник /Пер. з англ. – К.: Абрис, 1998.– 424с.
9. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / Пер. з англ. М. Марченко. – К.: К. І. С., 2001. – 142 с.
10. Трансформація та інтеграція. Формування майбутнього Центрально-Східної Європи/ Дж. Ітвелл, М. Елман та ін. – Лондон, 1998. – 270 с.
11. D. Bingen, *Polityka Republiki Bońskiej wobec Polski. Od Adenauera do Kohla 1949-1991*, Kwadrat, Kraków 1997, с. 249.; Н.-А. Jacobsen, *M. Tomala, Warszawa-Bonn 1945-1991. Stosunki polsko-niemieckie. Analiza i dokumenty*, PISM, Warszawa 1992, с. 358-365. K. Malinowski. *Polityka zjednoczonych Niemiec wobec Polski*. Z. Mazur (red.), *Rola nowych Niemiec na arenie międzynarodowej*, Instytut Zachodni, Poznań 1996, с. 283-284.; A A. Hajnicz, *Ze sobą czy przeciw sobie. Polska-Niemcy 1989-1992*, Presspublica, Warszawa 1996, с. 50-54.; Stolarczyk M. *Podział i zjednoczenie Niemiec jako elementy łańcuchów europejskich po drugiej wojnie światowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1995. –196-206 s.

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні форми діяльності туризму характеризуються взаємодією значної кількості туристичних організацій, що діють у національних і міжнародних межах. Сфера туризму являє собою складний механізм як з технічного, так і з організаційного з точки зору.

Сьогодні в більшості країн світу на державній основі створені національні туристичні організації, основним завданням яких є загальне керівництво розвитком туризму, збільшення надходжень валюти від іноземного туризму, розширення туристичного сезону і напрямків туристичних потоків у нові райони країни. В рамках своїх повноважень державні туристичні організації проводять рекламну, організаційну та дослідницьку роботу.

За даними прогнозів експертів Всесвітньої туристичної організації (ВТО), туристична сфера вже у найближче десятиріччя вийде на перше місце в обсязі світового експорту. Найбільшими країнами-постачальниками туристичних потоків стануть Німеччина, Японія, США, Китай, Великобританія [3]. Обсяг туризму між країнами Західної і Східної Європи буде зростати, в основному, у напрямку зі Сходу на Захід. Й Україна, у світлі таких тенденцій, має усі можливості, щоб стати однією із перспективних і найбільш відвідуваних атракцій Європи.

Україна об'єктивно має потужний туристичний потенціал, який, на жаль, використовується не дуже ефективно. Це є визначальним питанням, яке має диференційовану структуру. Причини такого становища полягають у складній соціально-економічній ситуації в державі, у невідрегульованості механізмів стимулювання туристичної індустрії, відсутності ефективної стратегії розвитку

цієї галузі як на національному, так і на регіональному рівнях. Ситуація, що склалася в туристичній сфері останнім часом, вимагає активного пошуку шляхів подолання кризових явищ та інтенсифікації виробництва туристичного продукту із забезпеченням необхідної його якості.

Проблеми, які можна спостерігати у дійсний час у галузі туризму України, є «спадком», який залишився нашій державі після розпаду СРСР [1; 2]. Тому ці явища є досить глибинними, а їх розв'язання потребує комплексного та продуманого підходу. Так, виробнича база галузі формувалась в основному за радянських часів, тому серед об'єктів інфраструктури переважають великі комплекси із значною концентрацією місць і низьким рівнем комфорту. Відсутня скоординована висококваліфікована та грамотна система дій з виведення туристичного продукту України на світовий ринок, яка давала б відчутні результати.

Поряд із зазначеним, низький рівень обслуговування туристів зумовлений загальною кваліфікацією працівників галузі. На сьогоднішній день в Україні у галузі туризму практично відсутня відповідна система для підготовки і перепідготовки кадрів, а також чіткі та адекватні світовим стандартам кваліфікаційні вимоги. Існуючі навчальні заклади у сфері туристичної підготовки фахівців ще не мають відповідного досвіду.

Поряд з цим складнощі митного контролю й несприятливий візовий режим для іноземних туристів, проблеми тіньової економіки, економічна та політична дестабілізація, недосконала правова забезпеченість галузі все ще залишаються головними зовнішніми факторами, які стримують розвиток туризму в Україні.

У жовтні 1997 р. на 12-й сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристичної організації (ВТО), що відбулася у м. Стамбулі (Туреччина), Україна стала дійсним членом цієї організації. А вже через два роки, у вересні 1999 р., на 13-й сесії Генеральної асамблеї ВТО, що проходила у м. Сантьяго (Чилі), Україну було обрано до Виконавчої ради ВТО [2].

Членство України у Всесвітній туристичній організації, що є головною

міжнародною міжурядовою організацією у галузі подорожей і туризму, виконавчим органом ООН, відповідальним за активізацію та розвиток туризму, розробку та впровадження світової туристичної політики, значно підвищило імідж і авторитет нашої держави у туристичному співтоваристві, створило передумови по дальшого розвитку національного туризму відповідно до тенденцій світового туристичного ринку із залученням до інформаційної мережі, інвестиційних пропозицій, системи підготовки кадрів, наукових досліджень, відкрило нові можливості налагодження взаємовигідної співпраці з країнами-членами на всіх рівнях - двосторонньому, багатосторонньому, регіональному, ознайомлення з передовим надбанням найбільш розвинених туристичних держав світу.

Співробітництво України з Центрально-Європейською ініціативою в галузі туризму здійснюється відповідно до Комплексного плану співробітництва України з ЦЄІ 1996 р. (проекти ЦЄІ «Стратегічний туристичний маркетинг», «Мережа центрів туристичної інформації в країнах ЦЄІ», «Розвиток сільського туризму в країнах ЦЄІ», «Розвиток культурного туризму в країнах ЦЄІ») [1].

Результатом такої співпраці є постійне зростання обсягів туристичного обміну між Україною та іншими країнами - членами Центрально-Європейської ініціативи через удосконалення спільної діяльності щодо використання природно-рекреаційного потенціалу Балканського регіону.

Останніми роками відбувається розширення зв'язків з міжнародними, регіональними та національними туристичними асоціаціями, зокрема з РАТА (Російська асоціація туристичних агентств), ТААТР (Туристична асоціація Азіатського та Тихоокеанського регіону), АСТА (Американська асоціація туристичних агентств), НАТА (Грецька асоціація туристичних агентств), БАТА (Болгарська асоціація туристичних агентств), АБТА (Асоціація британських туристичних агентств), FIJET (Всесвітня асоціація журналістів і письменників, які працюють у галузі туризму), іншими.

Зарубіжний досвід свідчить про неухильну децентралізацію, підвищення

ролі місцевих органів влади у розвитку туристичних регіонів багатьох країн, тому саме регіони мають більше усвідомлювати важливість розширення міжнародних зв'язків, укладання обласними та місцевими адміністраціями міжнародних і міжрегіональних договорів і угод [3].

Невід'ємною складовою розбудови міжнародних відносин у сфері туризму є поглиблення співпраці з іншими міжнародними органами в галузі туризму.

Вплив міжнародного туризму на економічний розвиток виявляється у підвищенні ділової активності і розширенні виробництва товарів і послугу результаті збільшення платоспроможного попиту за рахунок іноземних відвідувачів. Ділова активність посилюється помірно із збільшенням обсягів активного туризму.

То ж мало декларувати потребу розвитку туризму в Україні, треба створити необхідні економічні та правові умови для функціонування туристичних організацій як державних, так і комерційних з тим, щоб у перспективі вони могли зайняти належне місце на цивілізованому світовому туристичному ринку.

Література

1. Бондаренко М. П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М. П. Бондаренко // Економіка і прогнозування: [науково-аналітичний журнал]. – К., 2011. - № 1. – С. 104 – 119.
2. Темник І. О. Умови та чинники розвитку міжнародного туризму / І. О. Темник // Ефективна економіка: [електронне наукове фахове видання] [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
3. Холлоуей Дж. К. Туристический бизнес : пер. с 7-го англ. изд. / К. Дж. Холлоуей, Н. Тейлор – К. : Наука, 2016. – 214 с.

МИ І РОСІЯ – ЩО ДАЛІ?

Нам не пощастило з сусідами, а з одним з них – так взагалі не пощастило. Він чомусь подумав, що наша земля – це їхня земля. Тому, намагався ліквідувати будь-які спроби утворення державності на нашій території. Подібна агресивна політика була і по відношенню до інших країн.

Більш ніж 350-літню історію стосунків між Україною та Росією можна охарактеризувати як період постійних намагань останньої знищити першу. Скориставшись тяжким міжнародним становищем української держави на чолі з Богданом Хмельницьким і Військом Запорізьким, Московія використала союз з гетьманом як місток до подальшої окупації та нищення української національної ідентичності. Постійні заходи з обмеження державної самостійності, прямий підкуп української старшини, закріпачення споконвіку вільного населення, наступ на українську церкву, культуру та освіту в кінці кінців призвели до того, що Гетьманська держава наприкінці XVIII століття перестала існувати як геополітична реальність.

Наступні 150 років імперія переписала нашу історію - привласнивши собі спадщину Київської Русі, намагалася всіляко знищити українську мову, пригадаймо Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.).

Перша світова війна і крах найбільших імперій континенту дав історичний шанс європейським націям на свободу та державну незалежність. Новопостала Українська Народна розпочала демократичне державне будівництво. Однак розпад Російської імперії не означав відмову від імперського розвитку. Заколотники більшовики, не дивлячись на те, що вони програли вибори в 1917 році, набравши по Київському виборчому округу 4,02% проти 78,11% Українських соціалістів-революціонерів, утворили фейкову радянську Україну в Харкові і відродили імперію під новою назвою Радянський Союз. Згодом, один з більшовицьких лідерів, Артем, заснував Донецько-

Криворізьку республіку на теренах Східної України. Захоплена соціалістичними експериментами, чварами та внутрішніми заколотами українська влада не змогла організувати опору окупантам, і, як наслідок, на більш ніж 70 років Україна знову опинилася під владою імперії.

З постановом Української держави Росія відновила спроби її ліквідації. Російська влада відмовилась делімітувати кордон на місцевості, визначати державний кордон в акваторії Чорного і Азовського моря. Постійно відбувались провокації в Криму за участі російських військових частин.

На міжнародній арені Росія категорично блокувала всі спроби України вступити до цивілізованих клубів країн, якими були Європейський Союз, НАТО. На міжнародних геополітичних перемовинах Росія намагалась позначити Україну, як територію свого впливу, активно допомагала п'ятій колонії в Україні, нав'язувала Митний Союз і активно сприяла в Україні тим політичним силам які сповідували проросійську політику: фінансувала діяльність проросійських громадських організацій і партій, окремих політиків, підтримувала московський патріархат.

Використавши політичну кризу 2014 року, Росія окупувала Крим і частину українського Донбасу, створивши фейкові «державні» утворення ЛНР та ДНР, які зараз повністю перебувають на утриманні Росії. Російсько-Українська війна забрала понад 10000 життів громадян України. Лише свідомість народу, його мобілізаційна здатність, підтримка українського війська, яке систематично знищувалося десятки років, не дали Москві реалізувати сценарій 100 річної давнини. «Русская весна» зазнала краху.

Сьогодні, коли ми тримаємо удари другої світової держави, мусимо, як ніколи, бути об'єднаними та консолідованими. Наша тактична мета - це перемога і відновлення цілісності держави, однак ми ніколи не матимемо спокою допоки на східних кордонах існує відроджена «імперія зла». Лише розвал Російської держави, якби вона не називалась, а не зміна лідерів, та

творення на її території самостійних національних держав є глобальною метою поколінь цілої української нації.

Для цього мусимо і надалі підтримувати і вкладати у вже в загартовану в жорстоких боях українську армію, яка єдина має досвід протистояння російській гібридній агресії, продовжити обраний курс реформ - оздоровлення та очищення влади, не ставлячи під загрозу сам факт існування державних інституцій.

Як нам далі будувати стосунки з таким агресивним сусідом? Метою зовнішньої політики України по відношенню до території, з якої нам постійно надходить військова загроза, є дезорганізація Росії, тобто сприяння створенню на території Росії держав національних меншин: звільнення народів Кавказу з-під Російського іґа і утворення їх національних держав, а також найбільших Російських національних меншин, якими є Татари, Башкири, Мордва, корінних народів Сибіру (Тувинців, Бурятів, Якутів), Далекого Сходу. Яким способом це зробити: військовим, дипломатичним чи політичним – питання відкрите. Але ми повинні всюди проголошувати, що поки існує Російська держава в нинішніх кордонах, агресія по відношенню до України існуватиме, незалежно від того, хто там буде керівником, оскільки агресивна політика була як при Єльцині, так і при Путіні; і всі діячі, які в перспективі можуть стати очільниками Російської держави агресивно налаштовані проти України. Отже, перспектив домовитись дипломатичним шляхом немає ніяких, воювати – дуже проблематично, оскільки Україна має менше озброєння та ресурсів. Тому питання, «як нам далі будувати стосунки з таким агресивним сусідом?» досі лишається відкритим. Однак, мусимо і надалі працювати з нашими західними партнерами на посилення антиросійських санкцій та політики ізоляціонізму, надання Україні сучасного озброєння.

«Будь який договір з Росією, не вартий навіть паперу на якому він підписаний» - говорив в свій час Отто фон Бісмарк. Ця теза не змінна і до

сьогодні, цю очевидну догму врешті решт мають зрозуміти наші союзники і сусіди Російської держави.

*Потапова О.Б.
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ БОЛГАРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТ.)

Сучасні світові тенденції розвитку суспільства лише підтверджують необхідність інтеграції, започаткованої країнами Західної Європи у другій половині XX ст. Центральна та Південно-Східна Європа з відомих причин змогла долучитися до інтеграційних процесів лише наприкінці XX – на початку XXI ст. Україна також вийшла на шлях співпраці з Європейським Союзом. Для досягнення максимального результату нашій країні варто врахувати досвід сусідніх країн, стартові можливості яких були подібні до українських.

Джерельною базою виступають договори – Паризький 1951 р., Римський 1957 р., про Європейський Союз 1992 р., Європейська угода про Асоціацію між ЄС та Болгарією 1994 р. [1] тощо. Окремі аспекти означеної проблеми знайшли відображення як у зарубіжній [2], так і вітчизняній історіографії [3].

Метою дослідження є окреслення передумов приєднання Болгарії до європейських інтеграційних процесів у другій половині XX ст.

Надмірна централізація економічної системи та пошук шляхів її реформування в країнах так званого соцтабору привели до розуміння необхідності проведення системних трансформацій. Відправною точкою можна вважати початок «перебудови» в СРСР, згодом розпад Організації Варшавського договору та Ради економічної взаємодопомоги. Використання могутніх важелів тотального контролю при регламентації централізованого планування та монополії державного сектору як колективної власності заможного прошарку, підпорядкування її функціонування потребам командно-

адміністративної системи та заборона приватного підприємництва стало тією критичною масою проблем, які потягли за собою демонтаж та перебудову існуючої системи.

Ейфорія перших років трансформацій швидко минула, адже ліквідація попередніх структур зовсім не означала інституційних змін. Зокрема це стосувалося політичної системи. Не відбулося миттєвої побудови демократичних політичних систем з парламентом, відкритими вільними виборами, самостійними гілками влади, незалежними судовими процедурами та повною гласністю.

Великою проблемою для Болгарії, як до речі й інших країн Східної Європи, стала модернізація політичної еліти та суспільства в цілому. Протистояння між провідними політичними об'єднаннями ставало гальмом при проведенні реформ у соціально-економічній сфері, навіть за умови визнання такої необхідності усіма політичними силами. Тривалий час вищезначені проблеми не залишали місця для діалогу та спільного пошуку рішень назрілих проблем. Проте політична еліта країни знайшла компромісне рішення та спрямувала свою діяльність суто на обов'язковий вступ Болгарії до ЄС у запланований час [4, с.206].

Важливою складовою підґрунтя інтеграційних процесів стала економіка, яка в умовах соціально-економічної кризи потребувала втручання. Командно-адміністративна система потребувала негайних змін, серед яких пропонувалося впровадження ринкових відносин. Це було обумовлено тим, що виробнича база вичерпувала себе, темпи економічного зростання, починаючи з 70-х років XX ст., постійно знижувались, а конкурентоздатність продукції зменшувалась.

Одним із кроків, покликаних покращити ситуацію в регіоні Південно-Східної Європи, передбачалася приватизація державного майна. Але в Болгарії складно було реалізувати означений захід через високий ступінь централізації системи управління народним господарством, нестачу ринкових традицій та інституційних основ ринку; в стратегічно важливих галузях робили багато

виключень з приватизації. Але в цілому приватизація позитивно вплинула на економічне зростання, державний бюджет і макроекономічну рівновагу не тільки у Болгарії, але і в країнах регіону в цілому.

У болгарському суспільстві кінця 70-х – початку 80-х років ХХ ст. посилювалася соціальна напруга, що було обумовлене присвоєнням суспільних благ, явищами корупції, невинуватено завищеними привілеями влади та осіб, що були до неї наближені. На початок 90-х років ХХ ст. ситуація настільки ускладнилася, що на межі бідності опинилося майже 85% громадян. У суспільстві кризу пов'язували не з усталенням ринку як такого, а з відмиванням грошей та розвалом економіки в цілому [5, с.437].

Але наближався той час, коли мали проявитися прогресивні ідеї та починати реалізовуватися. Зокрема те, що існуючі політичні режими вже вичерпали себе і оновленню не підлягають. Тому тут варто наголосити ще на одній складовій – ідеологічній.

Отже, у Болгарії, як і в інших країнах Південно-Східної Європи сформувалися об'єктивні підстави для активного включення в європейські інтеграційні процеси.

Література

1. Европейское соглашение об асоциации между ЕС и Болгарией 1994 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/eea/eea_bulgaria.htm
2. Ангелов И. Расширение Европейского Союза на восток: проблемы интеграции Болгарии / Иван Ангелов [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: http://vasilieva.narod.ru/8_1_03/htm; Камински Б. Интеграция Болгарии в общеевропейскую экономику / Бартоломей Камински, Френсис Нг // Экономический вестник о вопросах переходной экономики Beyond Transition. – январь-март 2007. – № 13. – С.13-14; Революция и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя / Отв. ред. К.В. Никифоров. – М.: РОССПЕН, 2011. – 775 с.
3. Грушецкий Б.П. Этнические меньшинства и политика интеграции Болгарии в ЕС и НАТО / Б.П. Грушецкий // Ученые записки Таврического национального университета им.В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». Т.24

(65). – 2012. – №4. – С.226-236; Палагнюк Ю.В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми : [монографія] / Юліана Вікторівна Палагнюк. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 392 с.

4. Революция и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя / Отв. ред. К.В. Никифоров. – М.: РОССПЕН, 2011. – 775 с.

5. Болгария в XX веке: Очерки политической истории / Отв. ред. Е.Л. Валева; Ин-т Славяноведения. – М.: Наука, 2003. – 463 с.

*Холявка А. Г.
Сумський державний університет
(м. Суми, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ НАБУТТЯ ЧИННОСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Набрання чинності Угоди про асоціацію України з ЄС (далі – Угода) [3] передбачає взяття на себе державою ряд визначених зобов'язань, практична реалізація яких спрямована на приведення у відповідність національної законодавчої бази до нових стандартів. Безумовно імплементація такого спектру вимог охопить і сферу інтелектуальної власності, що актуалізує це питання. У дослідженні розглянемо особливості правової охорони промислових зразків та проаналізуємо окремі зміни щодо них в національному законодавстві.

Дане питання як безпосередньо так і побічно було предметом дослідження таких вітчизняних науковців як Г.О. Ульянової, Г.О. Юдіної, І.А. Безклубого, Л.І. Работягової, О.І. Карпенко, О.І. Стадника, О.М. Мельник, О.П. Орлюк, Н.М. Мироненко, Т.В. Рудника та інших дослідників.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки» [1] від 15.12.1993 № 3688-ХІІ промисловим зразком визнається результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання [1]. Відносини щодо

набуття та реалізації права власності регулюються відповідними положеннями цивільного законодавства, спеціальним законом та іншими актами.

Вступ в юридичну силу вказаного міжнародного документу передбачає появу ряду змін зокрема й щодо правової охорони промислово зразка. Так, зокрема така охорона надається і незареєстрованому промисловому зразку. Згідно ч. 5 ст. 213 Угоди [3] визначено, що «незареєстрованим промисловим зразком, доведеним до загального відома, надаються такі самі виключні права, але лише у випадку, коли оскаржуване використання не є результатом копіювання промислового зразка, що охороняється» [3], національне ж законодавство, як відомо, не надавало правової охорони незареєстрованого промисловому зразку. При чому ч. 2. ст. 214 Угоди [3] передбачається, що «термін дії охорони в Україні та Стороні ЄС незареєстрованих промислових зразків становить щонайменше три роки з дати, на яку зразок був доведений до загального відома на території однієї зі Сторін» [3].

На думку автора важливим нововведенням є також подовження строку правової охорони промислово зразка, так ч. 1 ст. 214 Угоди [3] визначено, що «термін дії охорони в Україні та Стороні ЄС незареєстрованих промислових зразків становить щонайменше три роки з дати, на яку зразок був доведений до загального відома на території однієї зі Сторін» [3]. В Україні відповідно до ч. 5 ст. 5 ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки» [1] вказаний строк дії патенту на промисловий зразок становить 10 років від дати подання заявки до Установи і продовжується Установою за клопотанням власника патенту, але не більш як на п'ять років [1].

Не менш важливим є питання щодо деталізації видів об'єктів, які можуть визнаватися промисловими зразками, зокрема ст. 212 Угоди [3] визначено, що «промисловий зразок означає зовнішній вигляд усього продукту або його частини, який обумовлений особливостями, зокрема, ліній, контурів, кольорів, форми, текстури та/або матеріалу продукту та/або його оздоблення» [3]. Можна зробити висновок, що під правову охорону підпадатиме не тільки певний

об'єкт, але й його частини, що, на сьогоднішній день, не передбачається відповідним вітчизняним законодавством.

Одним із найважливіших нововведень є збільшення кількості критеріїв, за відповідності яким промисловий зразок може бути об'єктом правової охорони нормами законодавства, яке регулює відносини у сфері інтелектуальної власності. Згідно ст. 6 ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки» [1] він відповідає умовам патентоспроможності, якщо є новим. Відповідно до ч. 1 ст. 213 Угоди [3] «Україна та Сторона ЄС повинні забезпечити охорону незалежно створених промислових зразків, які є новими і мають індивідуальний характер» [3]. Як бачимо вводиться новий критерій патентоспроможності – «індивідуальний характер». Відповідно до Регламенту Ради ЄС «Про промислові зразки Спільноти» від 12.12.2001 р. № 6/2002 [2] під наявністю індивідуального характеру розуміється умова, коли загальне враження, яке він справляє на інформованого користувача, відрізняється від загального враження, яке справляється на такого користувача будь-яким промисловим зразком, який був оприлюднений [2]. На думку автора вказане нововведення матиме позитивний ефект, зокрема при захисті прав власника досліджуваного об'єкта під час митних процедур, в аспекті протидії патентному тролінгу як одному з найпоширеніших порушень прав винахідника.

Стисло дослідивши ключові аспекти даного питання доцільно відзначити, що названі нововведення, у подальшому, мають справити позитивний вплив на нормативно-правове регулювання у сфері інтелектуальної власності щодо правової охорони промислового зразка. В короткостроковій перспективі це має сприяти розвитку вказаної галузі, що, також, сприятиме розвитку економічному потенціалу країни та зниженню кількості порушень прав власників.

Література

1. Про охорону прав на промислові зразки [Електронний ресурс] : Закон від 15.12.1993 № 3688-ХІІ – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3688->

12.

2. Регламент № 6/2002 Ради Європейського Союзу про промислові зразки Європейського співтовариства [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 12.12.2001 № 6/2002 – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_031.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 27.06.2014 – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/para1490#n1490.

СЕКЦІЯ: ПРАКТИЧНА СТОРОНА МІЖДЕРЖАВНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

*Асоян Л.А.
Ширакский государственный университет
(г.Ширак, Республика Армения)*

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИИ В АРМЕНИИ В НАЧАЛЕ ХХІ ВЕКА: УГРОЗА ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ИЛИ РЕЗУЛЬТАТЫ ИНТЕГРАЦИИ?

В современном мире глобальных изменений, где наблюдается новая волна великого переселения народов, становятся актуальными вопросы демографической безопасности. Базирующаяся не только на людских, но и материальных ресурсах, она превращает демографическую политику государства в задачу первостепенной важности, в особенности для такого специфического государства как Армения. Страна занимает срединное геополитическое положение, что ведет за собой массу негативных последствий: зависимость от коммуникаций соседей, изолирование Армении от региональных программ, энергетическая зависимость, почти полное отсутствие местного производства и т.д. Обеспечение жизнедеятельности государства за счет трансфертов и другие особенности армянской экономики способствуют усугублению некоторых негативных проявлений демографических процессов.

Между тем социальная и демографическая безопасность, будучи основными составляющими устойчивого развития РА являются важнейшими составляющими национальной безопасности, наряду с военной и экономической безопасностью,¹ нашедшие отражение в Стратегии национальной безопасности РА. Данный документ представляет собой систему обеспечения стабильного развития и безопасности государства, общества и личности, государственной политики сохранения армянской идентичности. Она осуществляется для всех сфер жизнедеятельности посредством разработки и реализации единой государственной политики, базирующейся на системе демократических ценностей.² В ней, как внутренняя угроза отмечены негативные демографические тенденции. Республика Армения рассматривает в качестве угрозы своей национальной безопасности низкий уровень рождаемости, неудовлетворительные показатели заболеваемости и смертности, средней продолжительности и качества жизни, а также неуправляемую и нелегальную миграцию, особенно, отток образовательного, научного и культурного потенциала.³ Именно последний пункт является для Республики Армения самым болезненным, а вышеперечисленные проблемы являются в основном последствием миграции в разных ее проявлениях.

С начала 90-х годов прошлого столетия миграция, в основном трудовая, остается одним из серьезнейших вызовов. Государства XX и XXI века стремятся усилить свое влияние в мире при помощи новых методов: финансовых источников, борьбой в радио- и телеэфире экономическим давлением, влиянием через СМИ, международные организации и мировое общественное мнение, потоков товаров и рабочей силы⁴. С трибуны ООН

---

¹ Вызовы 21-го века и проблемы безопасности Армении//News.am, 19.11.2012// <http://news.am/rus/news/129103.html>.

² Стратегия национальной безопасности Республики Армения (Одобрена на заседании Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения 26 января 2007 г.)// http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinerus.pdf.

³ Стратегия национальной безопасности Республики Армения (Одобрена на заседании Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения 26 января 2007 г.)// http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinerus.pdf.

⁴ Геополитика//Хрестоматия, сост. Б.А.Исаев.-СПБ.:Питер, 2007, с.6.

прозвучала мысль о том, что «миграция-это норма жизни в условиях мировой глобализации и благодаря ей мир становится лучше»⁵. Однако, если современная миграционная волна может сказаться на благополучии планеты, что на наш взгляд достаточно спорно, то относительно Армении миграция несет скорее негативный посыл.

По сути своей миграция как социально-экономическое явление в армянской действительности не нова. Еще в X-XI веках в связи с ухудшением социально-экономического положения, дальнейшей потерей государственности, а также в силу ряда внешних факторов, связанных с появлением в регионе кочевых племен-завоевателей, наблюдалась массовая эмиграция армянского населения в поисках заработка и лучшей доли. Именно вследствие такой миграции в разных частях света возникли армянские колонии-общины, которые в дальнейшем пополнились, а в некоторых государствах и странах образовались после Геноцида 1915г.

В конце XIX века наиболее распространилась трудовая миграция, которая была распространена как в западной («пандухты»), так и восточной («отхожие промыслы») частях Армении.

В годы Советской власти в связи с освоением целинных земель сезонная трудовая миграция пережила своего рода «расцвет»: трудовой ресурс, обеспечивающий “поднятие целины” выделился в особый слой населения, особую касту – «хопанчи», которая обеспечивала свое существование в основном за счет сезонной трудовой миграции. Традиции сезонных заработков, к сожалению, до сих пор сохраняются в некоторых районах Армении.

К концу XX века и началу XXI-го получила распространение также нелегальная (легальная) миграция, присущая современному обществу и, к сожалению, не обошедшая стороной Армению. По разным оценкам

---

⁵ Пан Ги Мун предложил заключить «глобальный договор» по общей ответственности за судьбу беженцев и мигрантов//Центр новостей ООН// <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=25892#.V-VQQqChqko> .

численность нелегальных мигрантов из Армении составляет не меньше 10-14%.⁶

Таким образом, миграция в Армении – явление скорее историческое, диктуемое внешнеполитическими обстоятельствами, имеющая также и внутреннюю социально-экономическую аргументацию, ставящее перед государством ряд серьезнейших задач: цивилизованное интегрирование в международный рынок труда, регулирование легальной и нелегальной миграции на законодательном уровне, установление целевого государственного контроля, что в свою очередь позволит предотвратить «утечку мозгов», уменьшить эмиграцию молодежи и т.д.

По данным Национальной статистической службы республики вследствие миграции число постоянного населения Армении по положению на 1 января 2015 года составило 3 010,6 тыс. человек, сократившись по сравнению с показателем на 1 января 2014 года на 6,5 тыс. человек.⁷ По итогам 2015 года отрицательное сальдо миграции в Армении составляет 7,2%, то есть порядка 210-220 тыс. человек⁸. Численность постоянного населения республики по состоянию на 1 апреля 2016 года составила 2 994,4 тыс. человек, то есть снизилось на 0,4%⁹. Проблема усугубляется и тем, что согласно данным международных исследовательских организаций, около 1 млн армян видят свое будущее за пределами родины¹⁰. А по данным социологического опроса, проведенного Gallup World в странах бывшего СССР, результаты которого были опубликованные 4 апреля 2013г., 40% совершеннолетних

---

⁶ Аракелян И.А., Финансово-экономический кризис и трудовая миграция//Вестник общественных наук НАН РА// <http://iraber.asj-oa.am/6163/1/194.pdf>, с.202.

⁷ Миграция из Армении в 2014 году выросла на 12%, превысив 47 тысяч//Lragir.am, 10.03.2015// <http://www.lragir.am/index/rus/0/country/view/41103>.

⁸ С момента провозглашения независимости Армению покинули около 1 млн. граждан-социолог//АМИ новости-Армения, 05.02.2016// <http://newsarmenia.am/news/armenia/otritsatelnoe-saldo-migratsii-v-armenii-sostavlyayet-7-2-po-itogam-2015-goda/>.

⁹ Численность населения Армении продолжает убывать//АМИ НовостиАрмения, 29.04.2016// <http://newsarmenia.am/news/armenia/chislennost-naseleniya-armenii-prodolzhaet-ubyvat/>.

¹⁰ Экономист: Миграция в Армении перерастает в бегство населения//ArmInfo.am, 28.04.2013// <http://www.arminfo.info/index.cfm?objectid=E2B1FB20-97A1-11E2-998DF6327207157C>.

жителей Армении желают мигрировать в другую страну.¹¹ Причем, основной поток мигрантов - более 85%, направляется в РФ, о чем свидетельствуют в том числе и данные переписей этой страны. Так, численность армян в РФ на 2002г. составила 1 130 491 человек (0,78%), в 2010г. - 1 182 388 человек (0,83%), увеличение не только за счет естественного прироста, в том числе и за счет мигрантов. По данным Федеральной миграционной службы РФ, в России по данным на ноябрь 2014 года находились 514.5 тысяч гражданина Армении.¹² «За первый квартал 2017 года в Россию из Армении переехали 2500 трудовых мигрантов. Об этом свидетельствуют данные мониторинга РАНХиГС». И несмотря на то, что численность мигрантов сократилась на 10 000 человек, численность приехавших в РФ граждан Армении остается достаточно внушительной – за 2017 год из Армении в Россию приехало 518 000 человек¹³.

На усилении миграции оказывает влияние ряд факторов:

- Тяжелые социально-экономические условия,
- Возможность заработка за пределами родины,
- Миграционное законодательство принимающей стороны, (в частности пребывание на территории РФ граждан Армении без регистрации сроком на 90 дней и т.д.)
- Вступление Армении в Евразийский экономический союз (со 2-го января 2015г. Армения присоединилась к Евразийскому экономическому союзу, в рамках которого предусматривается свободное передвижение трудовых мигрантов, установлены упрощенные условия, преференции, вследствие чего создаются условия стимулирования трудовой миграции.) и т.д. Президент Армении С. Саргсян отметил, что «наши граждане получили возможность практически беспрепятственно работать в России и в других странах. Раньше все-таки существовали барьеры. Возник дополнительный

---

¹¹ Арсенян Л., Миграция из Армении – угроза депопуляции, «белый геноцид»//Центр поддержки русско-армянских стратегических и общественных инициатив, 24.06.2013//<http://russia-armenia.info/node/1733>.

¹² Халатян А., Армяне в России: проблемы и будни// <http://www.russia-armenia.info/node/16443>.

¹³ См. Число армянских мигрантов в России сократилось в 2017, panarmenian.net, 09.10.2017//<http://www.panarmenian.net/rus/news/247409/>.

стимул для обеспечения благосостояния своей семьи».¹⁴ Тем более, что одной из основных функций Консультативного комитета по миграционной политике при Коллегии ЕЭК является Разработка мер по содействию организованному набору и привлечению трудящихся –мигрантов на территории государств Сторон для осуществления им трудовой деятельности.¹⁵

Прямым следствием миграции, отмеченным в Стратегии безопасности как демографическая угроза, является снижение рождаемости: количество родившихся в республике детей за январь-март 2016 года снизилось на 2,4% по сравнению с аналогичным периодом истекшего года. Эта тенденция четко прослеживается последние 5 лет. Несмотря на увеличение абсолютных показателей, необходимо отметить, что вследствие миграции сократилась численность населения, увеличилась доля женщин фертильного возраста в противовес снижению доли мужского населения и, как следствие, уменьшилась численность пар, состоящих в браке (См. таб. 1 и таб.2).

Таблица 1. Рождаемость и смертность армянского населения РА за 2011-2014гг.¹⁶

Год	Рождаемость тыс. чел.	Коэффициент на 1000 человек	Смертность тыс. чел.	Коэффициент на 1000 человек
2011	43.3	14.3	28.0	9.3
2012	42.5	14.0	27,6	9.1
2013	41.8	13.8	27,2	9.0
2014	43.0	14.3	27,7	9.2

¹⁴ См. Трудовая миграция и социальное обеспечение трудящихся в Евразийском экономическом союзе//Евразийская экономическая комиссия, М., 2016, с. 4
//<http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/spreads.pdf>.

¹⁵ См. Тамже, с. 15.

¹⁶ Данные приводятся на основе Статистических ежегодников Армении за 2011-2015гг.

Несмотря на то, что по данным Национальной статистической службы РА уровень брачности в целом колеблется в рамках 6,1%, заметно вырос уровень разводов с 1% на 2010 год до 1,5% на 2014 год¹⁷, что также частично является следствием миграции: молодые мужчины часто обзаводятся семьями в стране пребывания, разрушая, замещая традиционный брак на родине, в редких случаях совмещая отношения. К сожалению проследить показатели по численности и расселению армян мы не смогли, так как в России официально не проводятся исследования демографических показателей отдельных национальностей и этносов. Кроме того браки часто не регистрируются официально, в органах ЗАГС, вследствие чего конкретные данные отсутствуют. С 2011-2014гг. число браков в Армении снизилось на 100 тысяч, параллельно приблизительно на тот же уровень увеличилось количество разводов с 3,2 тыс. (2011) до 4,5 тыс. (2014г.), что связано в том числе и упрощением бракоразводного процесса, с регистрацией расторжения брака (если нет имущественных и другого рода претензий, расторжение брака можно зарегистрировать и в органах ЗАГС в соответствии со ст.14 семейного кодекса РА).

Таблица 2. Брачность и разводимость в РА за 2011-2014гг.

год	брачность	разводы
2011	19,7 тыс.	3.2
2012	19.1	3.2
2013	18,4	3.8
2014	18.9	4,5

Эмиграция пагубно сказывается и на половозрастной состав населения. В регионе с традиционным преобладанием мужского населения, на сегодняшний день на 1000 мужчин приходится 1091 женщин¹⁸. Население мужского пола по

¹⁷ См. Статистический ежегодник Армении на 2015 год. Таблица 25.Число браков и разводов и общие коэффициенты брачности и разводимости// <http://www.armstat.am/file/doc/99493598.pdf> .

¹⁸ См. Статистический ежегодник Армении на 2015 год. Таблица 25.Число браков и разводов и общие коэффициенты брачности и разводимости// <http://www.armstat.am/file/doc/99493598.pdf> .

данным на 2015г. уменьшилось до 47,8%, соответственно увеличилась численность женского населения республики - 52,2% с тенденцией к увеличению почти вдвое в период сезонной миграции. Более того снизилась доля трудоспособного населения: если в 2011г. Численность мужского трудоспособного населения за последние 5 лет (2011-2015гг.) сократилась порядка на 100 тыс (949 тыс. - 833,9 тыс.)

Таблица 3. Изменения половозрастного состава населения РА¹⁹

Возрастные группы	2011 г.		2012г.		2013г.		2014г.		2015г.	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
0-1	23.7	20.7	22.9	20.0	22.7	19.7	22.1	19.6	22.9	20.1
1-9	181.	157.	184.	160.	190.	165.	193.	168.	195.	171.
	3	8	3	6	1	9	2	8	2	2
10-19	250.	230.	236.	216.	202.	184.	196.	176.	192.	171.
	7	6	9	3	4	3	6	6	6	1
20-29	312.	305.	316.	307.	275.	288.	267.	281.	258.	272.
	5	1	5	5	5	1	3	8	8	4
30-39	223.	232.	233.	240.	205	220.	210.	227.	216.	234.
	8	7	2	2		9	4	3	7	7
40-49	210.	234.	202	225.	174.	200.	167.	194.	163.	189.
	8	5		2	2	3	7	5	1	4
50-59	201.	233.	211.	243.	194.	227.	196	232	195.	233.
	9	1	6	6	2	9			3	2
60 и выше	178.	264.	182.	270.	187.	268.	190.	273	194.	279.
	9	5	9	6	6	1	2		5	4

Миграция имеет также тяжелый социально-психологический аспект - в Армении целое поколение детей при живых родителях и нормальной семье, выросли без отцов, которые как правило 10 из 12-и месяцев (иногда и больше) в

¹⁹ Подсчитано нами на основании данных статистических ежегодников РА на 2011-2015гг.// <http://www.armstat.am/file/doc/99493598.pdf>. Таблица 11. Население РА по полу и возрасту

году проводят вне дома, вне семьи и не могут существенно влиять на процесс воспитания детей. Только в РФ число сезонных мигрантов составляет 500 тыс. человек²⁰. Как правило это физически активное трудоспособное мужское население в возрасте 25-55 лет. Тем самым трудовая миграция достаточно серьезно влияет на экономическое положение государства в целом: экономический рост в республике на 2015 год был запланирован на уровне 4,1%, что ниже запланированного уровня предыдущего года на 1,1%²¹. Реально же экономический рост Армении составил 3% (2015г.) и 3,5% (2014г.)²². Особенно ощутимо влияние миграции на ВВП, так как задействованное в его формировании экономически активное мужское население республики способствует в основном процветанию государства пребывания, несмотря на значительные объемы трансфертов. Согласно данным одного из информационных агентств России трудовые мигранты заплатили в бюджет Москвы 6,8 млрд. рублей налога на доходы (НДФЛ), что в 2.3 раза выше поступлений от зарегистрированных в столице нефтяных компаний²³, тогда как объемы трансфертов в Армению по данным ЦБ республики за последние годы заметно сократились – на 36% за 2015 год²⁴.

Таким образом, несмотря на то, что трудовая миграция обеспечивает денежные переводы из-за рубежа, которые играют важную социальную и экономическую роль, например, в деле сокращения бедности²⁵, можно утверждать, что при нынешних темпах, масштабы миграции в Армении представляют угрозу национальной безопасности. Именно исходя из этого

---

²⁰ Эксперт: количество армянских мигрантов в РФ сокращается//АрменияSputnik.am, 21.08.2015// <http://ru.armeniasputnik.am/armenia/20150821/457839.html>.

²¹ Европейский банк реконструкции и развития ожидает нулевой рост ВВП и стагнацию в экономике Армении в 2015 году – отчет//ARKA, 19.01.2015// http://arka.am/ru/news/economy/ebrr_ozhidaet_nulevoy_rost_vvp_i_stagnatsiyu_v_ekonomike_armenii_v_2015_godu_otchet/.

²² Экономика Армении в 2015 году выросла на 3%//АМИ Новости Армения, 29.02.2016// <http://newsarmenia.am/news/economy/ekonomika-armenii-v-2015-godu-vyroslo-na-3/>.

²³ Доходы Москвы от мигрантов превысили налоги с нефтяных компаний//Lenta.ru, 6.08.2016// https://lenta.ru/news/2016/08/06/migrants_pay/.

²⁴ Объемы трансфертов из России в Армению снизился на 36%, а из Армении в Россию – вырос на 0,6%//PanArmenianNet, 1.02.2016// <http://www.panarmenian.net/rus/news/205052/>.

²⁵ Тавадян А., Оценка миграционных процессов Армении//Союзинфо.am// http://www.soyuzinfo.am/rus/analitics/detail.php?ELEMENT_ID=1103.

президент Армении Серж Саргсян в своем выступлении по случаю 26-летия независимости подчеркнул вопрос об увеличении численности населения, отметив также возможные пути решения этой проблемы: «Причины этих [миграционных –А.Л.] потоков многочисленны и разнообразны. В самом деле, мы болезненно воспринимаем факт оттока населения, и это правильно. В нашем случае это вопрос национальной безопасности. Мы поставили цель – довести численность населения Армении до 4 миллионов. Предусматриваются серьезные мероприятия как с точки зрения увеличения естественного прироста населения, так и с точки зрения организации иммиграции»²⁶.

Литература

1. Аракелян И.А., Финансово-экономический кризис и трудовая миграция//Вестник общественных наук НАН РА// <http://lraber.asj-oa.am/6163/1/194.pdf>, с.202.
2. Вызовы 21-го века и проблемы безопасности Армении//News.am, 19.11.2012// <http://news.am/rus/news/129103.html>.
3. Геополитика//Хрестоматия, сост. Б.А.Исаев. - СПб.: Питер, 2007, с.6.
4. Доходы Москвы от мигрантов превысили налоги с нефтяных компаний//Lenta.ru, 6.08.2016// https://lenta.ru/news/2016/08/06/migrants_pay/.
5. Европейский банк реконструкции и развития ожидает нулевой рост ВВП и стагнацию в экономике Армении в 2015 году – отчет//ARKA, 19.01.2015// http://arka.am/ru/news/economy/ebrr_ozhidaet_nulevoy_rost_vvp_i_stagnatsiyu_v_ekonomike_armenii_v_2015_godu_otchet/.
6. Миграция из Армении в 2014 году выросла на 12%, превысив 47 тысяч//Lragir.am, 10.03.2015// <http://www.lragir.am/index/rus/0/country/view/41103>.
7. Объемы трансфертов из России в Армению снизился на 36%, а из Армении в Россию – вырос на 0,6%//PanArmenianNet, 1.02.2016// <http://www.panarmenian.net/rus/news/205052/>.
8. Пан Ги Мун предложил заключить «глобальный договор» по общей ответственности за судьбу беженцев и мигрантов//Центр новостей ООН// <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=25892#.V-VQQqChqko>.

---

²⁶ Поздравление Президента Сержа Саргсяна по случаю праздника независимости, president.am, 21.09.2017// <http://www.president.am/ru/statements-and-messages/item/2017/09/21/President-made-a-statement-on-Independence-Day/>.

9. Поздравление Президента Сержа Саргсяна по случаю праздника независимости, president.am, 21.09.2017// <http://www.president.am/ru/statements-and-messages/item/2017/09/21/President-made-a-statement-on-Independence-Day/> .
10. С момента провозглашения независимости Армении покинули около 1 млн. граждан-социолог//АМИ новости-Армения, 05.02.2016// <http://newsarmenia.am/news/armenia/otritsatelnoe-saldo-migratsii-v-armenii-sostavlyayet-7-2-po-itogam-2015-goda-/> .
11. Стратегия национальной безопасности Республики Армения (Одобрена на заседании Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения 26 января 2007 г.)// http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinerus.pdf.
12. Статистический ежегодник Армении на 2015 год. Таблица 25.Число браков и разводов и общие коэффициенты брачности и разводимости// <http://www.armstat.am/file/doc/99493598.pdf> .
13. Тавадян А., Оценка миграционных процессов Армении//Союзинфо.am// http://www.soyuzinfo.am/rus/analitics/detail.php?ELEMENT_ID=1103.
14. Трудовая миграция и социальное обеспечение трудящихся в Евразийском экономическом союзе//Евразийская экономическая комиссия, М., 2016, с. 4 // <http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/spreads.pdf> .
15. Численность населения Армении продолжает убывать//АМИ НовостиАрмения, 29.04.2016// <http://newsarmenia.am/news/armenia/chislennost-naseleniya-armenii-prodolzhaet-ubyvat/> .
16. Экономика Армении в 2015 году выросла на 3%//АМИ Новости Армения, 29.02.2016// <http://newsarmenia.am/news/economy/ekonomika-armenii-v-2015-godu-vyroslo-na-3/> .
17. Экономист: Миграция в Армении перерастает в бегство населения//ArmInfo.am, 28.04.2013// <http://www.arminfo.info/index.cfm?objectid=E2B1FB20-97A1-11E2-998DF6327207157C> .
18. Эксперт: количество армянских мигрантов в РФ сокращается//АрменияSputnik.am, 21.08.2015 // <http://ru.armeniasputnik.am/armenia/20150821/457839.html>.

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ТУРИЗМОЛОГІЇ БЕЛГРАДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Важливим виміром життєдіяльності великої кількості людей в сучасному світі є туризм. Вагомим є його внесок у розвиток міжнародних і міжособистісних відносин. Одним з елементів туристичної галузі є підготовка відповідних кадрів. В кожній країні існують вищі навчальні заклади, які спеціалізуються у підготовці фахівців саме для цієї галузі. Привабливим регіоном для туристичного бізнесу є Балкани. У центральній частині півострова розташована Сербія. Вона має давні туристичні традиції та розгалужену мережу навчальних закладів із підготовки фахівців у галузі туризму. В українській науковій літературі приділяється недостатня увага вивченню досвіду підготовки кадрів для туристичної галузі в цій країні. Саме тому автори поставили за мету коротко охарактеризувати міжнародну діяльність відповідної кафедри провідного навчального закладу Сербії – Белградського університету.

У 1962 р. при географічній дослідницькій групі природничо-математичного факультету були започатковані післядипломні студії з туризму. У 1971 р. розпочалася підготовка кадрів у галузі туризму (академічний курс, що відповідає сучасному рівню бакалавра), а 1976 р. була відкрита кафедра туризму. Але у 1991 р. факультет і відповідна кафедра припинили своє існування.

Лише у 2007-2008 навчальному році в університеті відновилася підготовка кадрів для туристичної галузі. На географічному факультеті була набрана академічна група з туризму. Тоді ж утворилася кафедра туризмології, що і понині здійснює підготовку туризмознавців трьох рівнів: бакалавратури, магістратури та докторантури. До осені 2010 р. кафедру очолював проф.

Срболюб Стаменковіч, потім – проф. Добриця Йовічіч, нині – проф. Саня Павловіч. Члени сучасної кафедри – професори Д. Йовічіч, С. Станковіч та доц. М. Белій.

Різноманітною є міжнародна діяльність кафедри. У 2012 р. географічний факультет за посередництва кафедри туризмології приєднався до Дунайської університетської мережі в галузі туризму (*Danube University Network in Tourism*). Основний задум створення такої мережі, до складу якої входило близько 100 університетів Дунайського регіону, полягав у систематизації знань, досвіду та інформації з туризму, ініціюванні спільних досліджень та обміні їх результатами, поєднанні освітнього сектора з туристичними операціями, вдосконаленні навчальних програм тощо.

Того ж року в рамках міжнародної програми TEMPUS VI географічний факультету за посередництва кафедри туризмології долучився до ініціативи з розробки проекту *«Крос-культурний туризм»*. У його підготовці взяли участь 9 європейських університетів під керівництвом Університету міста Новий Сад (Сербія). Члени кафедри приєдналися до реалізації міжнародного проекту *«Туризм і регіональний розвиток у Чорногорії»*.

Кафедра туризмології разом із Спілкою туризму Сербії, кафедрою географії і туризму природничо-математичного факультету Університету м. Новий Сад, Інститутом географії ім. Йована Цвіїча Сербської академії наук і мистецтв та низкою туристичних організацій країни організували наукову конференцію *«Проблеми і практика розвитку туризмології в Сербії»*.

У 2015 р. спільно зі Спілкою туризму Сербії кафедра провела міжнародну наукову конференцію *«Теорія і практика розвитку туризму в країнах Південно-Східної Європи»*.

Кафедра туризмології налагодила співпрацю з професійними об'єднаннями, туристичними асоціаціями й організаціями країни. Серед них – Національна асоціація туристичних агентств (JUTA), Спілка туризму Сербії, Студентська організація *«Молодь для туризму»*, туристичні організації

Південно-Західної Сербії, Воєводіни, Белграда та інші. Метою співпраці з ними є обмін досвідом та інформацією, проведення спільних наукових досліджень, що пов'язують теорію і практику розвитку туризму, створення умов для проходження професійної практики студентами та адаптації їх до туристично-рекреаційного середовища.

Викладачі і співробітники кафедри публікують свої праці з історії й географії туризму, міжнародного співробітництва на туристичній ниві у факультетських наукових виданнях «Београдски географски лист», «Демограф», «Демографија», «Екогеа», «*The Environment*», «Зборник радова - Географски факултет Универзитета у Београду», «Планска и нормативна заштита простора и животне средине», «Проблеми и изазови савремене географске науке и наставе», «Простор», «*Territorium*», а також часописах інших вищих навчальних закладів Сербії та зарубіжжя [1-4]. Міжнародна діяльність кафедри відображена на сайті географічного факультету [5].

Отже, позитивний досвід міжнародної діяльності кафедри туризмології географічного факультету Белградського університету може бути використаний вітчизняними фахівцями у сфері підготовки кадрів для туристичної галузі.

Література

1. Jovović D. The Assessment of Carrying Capacity – A Crucial Tool for Managing Tourism Effects in Tourist Destinations / D. Jovović, A. Dragin // *Turizam*. – 2008. - Vol. 12. – P. 4-11.
2. Jovović D. Business tourism destinations competitiveness: A case of Vojvodina Province (Serbia) / V. Dragićević, D. Jovičić, I. Blešić, U. Stankov, d. Bošković // *Economic Research – Ekonomska istraživanja*. – 2012. – Vol. 12. – No. 2. – P. 311-332.
3. Јовичић Д. (2008). Стање и перспективе развоја туризма у Србији // Гласник Српског географског друштва. – 2008. – Св. LXXXVIII. – Бр. 4. – С. 3-18.
4. Станковић М. С. (2006). Бање Србије и њихов значај за туризам // Зборник радова «Планирање, уређење и заштита, Бањска и климатска места Србије». – 2006. – С. 13-25.
5. Универзитет у Београду. Географски факултет [електронний ресурс]. – URL: <http://www.gef.bg.ac.rs/>

ПОЗИЦІЯ БОЛГАРІЇ СТОСОВНО СТВОРЕННЯ ПОСТІЙНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ НАТО У ЧОРНОМУ МОРІ

Посилення агресивного курсу Росії у Чорноморському регіоні після 2014 р., найбільш яскравим прикладом чого стала військова агресія проти України, викликала всередині НАТО розуміння необхідності зміцнення своїх східних кордонів. Одним з ключових елементів цього є збільшення військової присутності у регіоні, зокрема і військово-морської.

Наразі членами НАТО є три чорноморські держави: Болгарія, Румунія та Туреччина. З метою зміцнення їх обороноздатності Румунія на початку 2016 р. запропонувала створити постійні об'єднані військово-морські сили (ВМС) НАТО в регіоні. Такі сили, відповідно до діючих міжнародно-правових актів, можуть складатись виключно з ВМС чорноморських держав. Присутність ВМС інших держав альянсу у Чорному морі є обмежена умовами конвенції Монтре 1936 р., що регулює статус Чорноморських проток. Вона передбачає право військово-морських суден нечорноморських держав перебувати у Чорному морі лише протягом 21 дня [1]. Ця умова конвенції знижує ефективність комплексних зусиль НАТО, спрямованих на зміцнення обороноздатності власних східних рубежів.

Напередодні Варшавського саміту НАТО у липні 2016 р. в особі прем'єр-міністра Б. Борисова Болгарія висловила категоричне заперечення стосовно реалізації проекту створення об'єднаних ВМС НАТО у Чорному морі [3]. Це заперечення неодноразово підтверджувалось болгарським керівництвом і пізніше. Головним стримуючим фактором щодо участі Болгарії у проекті є її традиційно обережна політика відносно зміцнення впливу Туреччини в Чорноморському регіоні. Ця політика має історичні

корені і отримала нову сутність у 1990-х рр.: зміцнення рівноправного партнерства Болгарії з Туреччиною у рамках багатосторонніх форматів (зокрема НАТО), проте уникнення залученості до проектів, у яких Туреччина відігравала б лідируючу роль (операція «Чорноморська гармонія», глибша інтеграція в рамках ОЧЕС). До цієї категорії належить і проект об'єднаних ВМС НАТО у Чорному морі, оскільки ВМС Туреччини значно переважають ВМС Румунії та Болгарії разом узяті.

Такий курс може лише посилитись у випадку перемоги на дострокових парламентських виборах, що відбудуться у Болгарії у березні 2017 р., соціалістів, оскільки вони ще з більшою пересторогою ставляться до Туреччини. При цьому Болгарія в цілому виступає за посилення військової присутності НАТО в регіоні, про що свідчить передислокація окремих частин сухопутних та повітряних збройних сил США з Німеччини до Болгарії [2; 4]. Тому версія про російський вплив на дії Болгарії, що висувалась низкою дослідників, не є цілком обґрунтованою.

Україна в особі Президента П. Порошенка висловила зацікавленість у залученні до ініціативи створення ВМС НАТО у Чорному морі [5], оскільки посилення воєнно-морської присутності альянсу у регіоні потенційно сприятиме зменшенню інтенсивності провокативних дій з боку Російської Федерації. Тим не менш, форма участі України, що не є членом НАТО, у цьому проекті не є цілком зрозумілою.

Україна має підкреслювати повагу до права Болгарії самостійно визначати свій курс всередині НАТО. Відмова Болгарії щодо участі у об'єднаних силах може використовуватись в інформаційних кампаніях для розвінчування російського міфу про диктат США в альянсі та неспроможність «малих держав» здійснювати самостійні дії у сфері безпеки. З іншого боку, Україна має підкреслювати необхідність розвитку діючих форматів і пошуку нових шляхів посилення ролі НАТО у Чорноморському регіоні, безумовним і повноправним учасником чого має бути і Болгарія.

Одним з таких варіантів могло б стати запровадження постійної військово-морської присутності нечорноморських держав альянсу у акваторії Чорного моря за ротаційним принципом, що не протирічило б міжнародним нормативно-правовим актам. Такий варіант підтримується урядом Болгарії, а болгарський порт Варна вже зараз є важливою ланкою маршрутів військових кораблів США під час їх заходу до Чорного моря, кількість яких значно зросла після 2014 р. Ще одним варіантом може бути інвестування країн-членів НАТО у будівництво нових сучасних суден військово-морського флоту Болгарії та Румунії, на яких могли б служити багатонаціональні підрозділи альянсу. Перегляд конвенції Монтре є маловірогідним варіантом, оскільки проти цього виступає не лише Росія, але й член НАТО Туреччина.

Література

1. Конвенція про режим проток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_228/print1308136931080180
2. НАТО: За пръв път засилваме патрулите над България [Електронен ресурс]. – Режим на достъп: <http://www.mediapool.bg/nato-za-prav-pat-zasilvame-patrulite-nad-bulgaria-news253351.html>
3. Bozhylov Y. The brief life of the idea for the creation of NATO black sea fleet [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.neweurope.eu/article/brief-life-idea-creation-nato-black-sea-fleet/>
4. Operation Atlantic Resolve – Fact Sheet 2016 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eucom.mil/doc/35204/operation-atlantic-resolve-fact-sheet-april-15-2016>
5. Poroshenko: Ukraine happy to join 'allied fleet' in Black Sea if created [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.unian.info/politics/1326318-poroshenko-ukraine-happy-to-join-allied-fleet-in-black-sea-if-created.html>

РЕАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНОЮ ПОЛОЖЕНЬ ПАРИЗЬКОЇ КЛІМАТИЧНОЇ УГОДИ: ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ

Зміна клімату в результаті людської діяльності є одним з найсерйозніших викликів, що постали нині перед людством.

Задля вирішення цієї глобальної проблеми міжнародною спільнотою докладаються значні зусилля. Так, 5 вересня 1992 р. прийнято Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, а 11 грудня 1997 р. – Кіотський протокол до неї, учасниками якого стали 191 країна та наднаціональна організація – Європейський Союз [1]. Важливим кроком для сповільнення кліматичних змін має стати Паризька кліматична угода, що прийнята 12 грудня 2015 р. і набрала чинності 4 листопада 2016 р. Станом на жовтень 2017 р. Угода ратифікована 168 країнами, серед яких і Україна [2].

Метою Паризької угоди відповідно до ст. 2 є зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності, у тому числі шляхом:

а) стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2° С понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5° С понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату;

б) підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства;

с) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку [5].

Амбітні цілі, задекларовані Угодою, вимагають негайного створення механізму її реалізації державами-учасниками, що є надзвичайно актуальним і для України. Паризька кліматична угода зобов'язує усіх держав-учасниць, незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку скорочувати шкідливі викиди в атмосферу. Реалізація Угоди буде відбуватись з 2020 р., і до цього часу нашої держави слід визначитися зі стратегією зменшення кількості викидів парникових газів, які Україна зобов'язалася скоротити на 40 відсотків до 2030 р. відносно рівня 1990 р. Тим більше, як очікують експерти, озвучена ціль у майбутньому буде скорегована із 40 до 70 відсотків [3].

Основним джерелом викидів парникових газів в Україні є сфера енергетики і саме вона потребує першочергового реформування. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» що визначає цілі, завдання та механізми виведення енергетичного комплексу на принципово новий, якісний рівень розвитку [4]. Прийняття цього документу є, безумовно, важливим в контексті реалізації Паризької угоди, однак не можна не вказати на загальний характер і неконкретність окремих його положень в частині створення правового механізму для забезпечення реформи.

Так, зокрема, Стратегією передбачена необхідність внести зміни до нормативно-правових актів щодо стимулювання власників та потенційних споживачів до збільшення обсягів утилізації відходів, однак, не визначається, які саме зміни мають бути внесені і що саме зробить держава для того, щоб суб'єкти господарювання і пересічні громадяни були зацікавлені у зменшенні кількості відходів, а їх переробка стала економічно привабливою. Аналогічним чином без жодної конкретизації визначається потреба у вдосконаленні нормативно-правових актів з питань забезпечення якості атмосферного повітря та зменшення викидів забруднюючих речовин від генеруючих установок; розробці та прийнятті необхідної нормативної бази для можливого переходу на

опалення за рахунок електричних котлів за умов економічної доцільності, стабільності мережі та достатності постачання тощо.

Зрозуміло, що розглянутий документ має програмний характер і за своєю природою не може визначити всі деталі нормативно-правового забезпечення реформування енергетики. Однак, думається, така загальна редакція його положень створює ризик того, що вони залишаться декларативними і ставить під загрозу виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань.

Література

1. Status of Ratification of the Kyoto Protocol. – Accessed at : http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php.
2. The Paris Agreement. – Accessed at : http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php.
3. Домбровський О.Г. Паризька кліматична угода: шляхи реалізації [Електронний ресурс] / О.Г. Домбровський, Г.Г. Гелетука // Голос України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/267759>.
4. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [Електронний ресурс] : схвалено розпорядженням № 605-р від 18 серпня 2017 р. / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
5. Паризька угода [Електронний ресурс] : ратифікована Законом № 1469-VIII від 14 липня 2016 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_l61.

*Примак І.С.
Вища школа менеджерська
(м. Варшава, Польща)*

ПОЛЬСКО-ЛИТОВСКОЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: ДОГОВОРНАЯ ОСНОВА

Польско-литовские межгосударственные отношения характеризуются динамикой развития почти во всех традиционных сферах сотрудничества и по характеру являются паритетными.

Во-первых, следует отметить Декларацию о дружественных отношениях и добрососедском сотрудничестве между двумя странами министров иностранных дел К. Скубишевского и А. Саударгаса, подписанную 13 января 1992 г. в Вильнюсе. С точки зрения международного права это было не соглашение, которое создает юридические обязательства, а только презентация намерений [3, с. 65].

На протяжении 1992 – 1994 гг. был подписан целый ряд взаимовыгодных документов: 27 февраля 1992 г. – соглашение о торговле и экономическом сотрудничестве (в тринадцати статьях акцентировалась важность сотрудничества, в Ст. 2 стороны предоставляют друг другу выгодные условия для импорта и экспорта товаров, а также была создана смешанная комиссия, задачей которой является поиск возможностей экономического сотрудничества); 18 марта 1992 г. – соглашение о международных транспортных перевозках; 1 июля 1992 г. – соглашение о железнодорожном движении через государственную границу; 28 сентября 1992 г. – соглашение о взаимном содействии инвестициям; 20 января 1994 г. – соглашение об избежании двойного налогообложения и предотвращении уклонения от налогообложения дохода и имущества; 26 сентября 1994 г. – соглашение о взаимном трудоустройстве граждан [2, с. 234].

В институционально-правовом измерении важным было создание 3 июля 1992 г. Польско-Литовской Торговой Палаты в г. Сувалки, а также в 2004 г. литовская сторона создала Литовсько-Польскую Торговую Палату с центром в г. Мариямполье, с целью организации выставок, осуществления консалтинга, поиска бизнес-партнеров и иностранных инвестиций. 16 мая 1994 г. было создано польско-литовскую Рабочую Группу по региональному планированию, согласно с соглашением между Министром планирования и строительства Республики Польша и Министром строительства и урбанизации Республики Литва [2, с. 234].

И, только 26 апреля 1994 г. в Вильнюсе, после длительных переговоров, президентами Л. Валенсой и А. Бразаускасом, в соответствии с юридическими нормами, было подписано Соглашение о дружественных отношениях и добрососедском сотрудничестве между Республикой Польша и Литовской Республикой. Документ гарантирует нерушимости границ, признание прав литовского и польского меньшинств в своих странах. Кроме того, стороны обязались создать благоприятные условия для сотрудничества, учитывая охрану инвестиций, технологии, авторских и патентных прав, а также вводить соответствующие юридические регуляции в сфере движения капитала, рабочей силы, товаров и услуг, а также развивать и способствовать научном и техническому сотрудничеству между двумя государствами в мирных целях, на основе равенства и взаимной выгоды, с учетом возможностей современной науки и техники [1].

С 1995 по 2001 гг. политико-правовая база двустороннего польско-литовского сотрудничества еще больше расширилась. Так, 30 января 1995 г. было подписано Соглашение о сотрудничестве и взаимной помощи в таможенных делах; 1 сентября 1995 г. – Соглашение о сотрудничестве в области торгового мореплавания; 16 сентября 1995 г. – Соглашение о приграничном сотрудничестве; 27 июня 1996 г. – Соглашение о свободной торговле; 19 июня 1997 г. – Соглашение о создании консультационного комитета президентов Республики Польша и Литовской Республики; 26 июня 1998 г. было подано Правительственный законопроект «О ратификации соглашения между Республикой Польша и Литовской Республикой относительно общей границы, юридических отношений, к которым он обязывает, и взаимопомощи в приграничных вопросах» от 26 июня 1998 г., а также 4 сентября 2001 г. было подано Правительственный законопроект о ратификации соглашения между правительством Республики Польша и правительством Литовской Республики об основах сотрудничества в области контроля лиц, товаров и транспортных средств, пересекающих польско-

литовскую границу дорогой или железной дорогой, подписанного в Вильнюсе 14 сентября 1997 г. [4].

Таким образом, взаимоотношения Республики Польша и Литовской Республики опираются на твёрдую базу действующих двусторонних договоров.

Литература

1. Bartosz Jankowski: W dziesięciolecie Traktatu Polsko–Litewskiego. Relacje międzypanstwowe w ostatniej dekadzie XX w. Suchy Las 2004. – P.38.
2. Галевська І. Договірна політика Польщі і Литви в рамках економічних відносин / І. Галевська [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2085/1/Galewska.pdf>.
3. Kukułka J., Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej, Wrocław, 1998. – 100 с.
4. Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji, B. Łomiński, M. Stolarczyk (red.). – Katowice, 1998.

*Самойленко Н.С.
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

МІЖНАРОДНИЙ КОНСОРЦІУМ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ПРИКЛАД ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Ключовими векторами формування сучасної освітньої політики України та інших держав Європи і світу є її інтернаціоналізація та модернізація. Ці процеси зумовлені глобалізацією, розвитком міжнародної співпраці, економічною, політичною, соціальною та культурною інтеграцією країн.

Крім того, з'являються нові моделі надання освітніх послуг - міжнародні консорціуми, основним завданням яких є визначення стратегічних орієнтирів міжнародного співробітництва університетів, які сприймаються як центри поширення знань, навичок, формування наукових пропозицій та соціальних інновацій.

Так, 23 квітня 2015 р., під час роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Мобільність освіти, інноваційна культура та соціальна

відповідальність як ресурси конкурентоспроможності європейських університетів», що проходила в Ужгородському національному університеті, було підписано Меморандум про створення Міжнародного консорціуму університетів, до складу якого ввійшли: Ужгородський національний університет (м. Ужгород, Україна), Поморська академія (м. Слупськ, Польща), Євразійський національний університет імені Л.М. Гумільова (м. Астана, Казахстан), Західний університет імені Васіле Голдіш (м. Арад, Румунія), Державний університет Бабеш-Бояї (м. Клуж-Напока, Румунія), Братиславський економічний університет (м. Братислава, Словаччина), Університет імені Миколаса Ромеріса (м. Вільнюс, Литва), Вища школа бізнесу – Національний університет Люїса (м. Нови-Сонч, Польща), Мукачівський державний університет (м. Мукачеве, Україна), Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (м. Берегове, Україна), Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна), Український католицький університет (м. Львів, Україна), Житомирський державний університет імені Івана Франка (м. Житомир, Україна) та Карпатський університет імені Августина Волошина (м. Ужгород, Україна) [4].

Метою даного об'єднання є налагодження та координація міжінституційної співпраці у сферах академічної мобільності, наукових досліджень, технологічних розробок та інновацій, підвищення конкурентоспроможності у національному та міжнародному масштабах (Стаття 1) [3].

Основними напрямками співпраці між Сторонами-партнерами є організація спільних конференцій, симпозіумів, семінарів, інших наукових форумів; підготовка та видання спільних навчальних і наукових публікацій; академічна мобільність студентів, докторантів, викладачів; розробка спільних освітніх та освітньо-наукових програм, налагодження спільного керівництва докторантами, взаємовигідного співробітництва з органами влади, бізнесом,

іншими зацікавленими сторонами; розробка, просування та реалізація спільних проектів до національних та міжнародних донорів (Стаття 2) [3].

16 жовтня 2015 р. на базі Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна) пройшло перше Засідання Ради Міжнародного консорціуму університетів, на якому відбулося представлення його членів і обговорення можливостей фінансування проектних ідей у рамках Європейських програм (Еразмус+; Дунайська транснаціональна програма; Програми транскордонного співробітництва «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна», «Польща-Білорусь-Україна», «Румунія-Україна», програма Європейської Комісії «Горизонт - 2020») [1].

На другому Засіданні Ради 18 жовтня 2016 р. до Міжнародного консорціуму університетів приєдналися Луцький національний технічний університет (м. Луцьк, Україна), Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна) та Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Україна). Крім того, серед пропозицій для спільної роботи були представлені: програма електронного урядування від Університету Миколаса Ромеріса (м. Вільнюс, Литва); сертифікатні програми «Публічна політика та адміністрування», «Політична журналістика» від Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна); пропозиції щодо нових технологій в університетському житті від Вищої школи бізнесу - Національний університет Люїса (м. Нови-Сонч, Польща) [2].

Третє Засідання, яке відбулося 18 жовтня 2017 р., поповнило ряди Міжнародного консорціуму ще одним учасником – Дніпровський університет імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро, Україна) - він став 18 членом-учасником цього об'єднання.

Тож, можна зробити висновок, що Міжнародний консорціум університетів є одним з прикладів міжнародного співробітництва, а його діяльність сприяє інтеграції вищих навчальних закладів України до європейського освітньо-наукового простору.

Література

1. Каралкіна Н. В УжНУ відбулася перша Рада Міжнародного консорціуму університетів / Н. Каралкіна [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://pres.at.ua/news/v_uzhnu_vidbulasja_persha_rada_mizhnarodnogo_konsorciumu_universitetiv/2015-10-17-2878.
2. Когутич І. Європейські університети обговорювали в УжНУ спільні освітні програми / І. Когутич [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zaholovok.com.ua/jevropeiski-universiteti-obgovoryuvali-v-uzhnu-spilni-osvitni-programi>.
3. Меморандум про створення Міжнародного консорціуму університетів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/7335>.
4. Міжнародна науково-практична конференція «Мобільність освіти, інноваційна культура та соціальна відповідальність як ресурси конкурентоспроможності європейських університетів» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.acadmobility.uzhnu.edu.ua/>.

Соломенна Т.В.

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна)*

ПОТРЕБА ЗМІН ДЛЯ ЄС: ПРОПОЗИЦІЇ Е.МАКРОНА

Ситуація в сучасному ЄС не виглядає стабільною. Продовження економічних негараздів, міграційна політика, Brexit, каталонська криза, посилення Росії – чинники, що дозволяють євроскептикам та їхнім прихильникам прогнозувати крах чи розпад єдиного європейського дому. Контекст сьогоденних подій європейського та міжнародного порядку денного обумовлює стурбованість багатьох лідерів та пересічних громадян ЄС. Потреба реформ очевидна, затребувана з середини представниками різних верств європейського суспільства. Так, президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер у щорічному зверненні до Європарламенту 13 вересня 2017 року висловився щодо майбутнього Європи [1]. Він присвятив свій виступ власному баченню сучасного ЄС, й не уникаючи проблемних тем, запропонував варіанти їх подолання. Не оминаючи гострих питань, Ж.-К. Юнкер представив оптимістичне бачення перспектив ЄС, які пов'язані з серйозними реформами та трансформаціями.

Проте, основним спікером реформ в ЄС став президент Франції Е. Макрон. В своїй передвиборній кампанії і в перших виступах діючого глави Франції – одного з лідерів ЄС, він наполягав на необхідності змін для об'єднаної Європи. Анонсуєчи європейські реформи, визначаючи вразливі місця, запорукою їхньої успішної реалізації він вважає посилення франко-німецької вісі в ЄС. Тому виголошення програмної промови щодо майбутнього розвитку ЄС президент Франції Е. Макрон угодив з датою виборів до бундестагу ФРН, призначених на 24 вересня 2017 року. Очікувана перемога коаліції ХДС/ХСС з наступним канцлерством А. Меркель, дозволяє перейти до практичної реалізації плану майбутніх реформ для ЄС.

Детальне бачення необхідних змін для Європи Е. Макрон представив 26 вересня 2017 року у Сорбонні [2]. Основне гасло його виступу визначено в назві – Європа має бути незалежною, єдиною, демократичною. Визнається доконаним фатом, що відсутність реформ та суттєвих трансформацій не зможуть забезпечити дієздатність європейському проекту в майбутньому.

Запропоновані у виступі аспекти змін стосуються різних сфер життя ЄС й очевидно стануть предметом серйозних дискусій серед країн-членів. Безпека та питання оборони, що включають теми кібербезпеки, боротьби з тероризмом, узгодженого контролю за європейськими кордонами та міграційну політику; створення загальної європейської армії, оборонного бюджету та європейської доктрини оборони. Такі масштабні завдання потребуватимуть серйозної трансформації відносини з НАТО та США, що приховує значний потенціал ускладнень як для міжнародної діяльності ЄС, так і серед країн-членів.

Спільний бюджет для єврозони, уніфіковане корпоративне оподаткування для фінансування загальних європейських потреб, скорочення чисельності складу Єврокомісії та запровадження нових європейських агентств, комітетів та фондів; екологія, енергетична політика та гармонізація освітянського простору середньої освіти – такі різні боки життя європейського суспільства потребують змін на думку Е. Макрона. Партнерство з ФРН на шляху реформ – одна з

обов'язкових умов успішності запропонованих пропозицій за авторським задумом.

Зустріч А. Меркель та Е. Макрона відбулася напередодні саміту ЄС з цифрових технологій у Таллінні 28 вересня 2017 року, на якій канцлер ФРН підтримала цей план. Президент Європейської Ради Д. Туск виступив з заявою про те, що він ретельно займається питаннями змін в ЄС на основі пропозицій Е. Макрона. Двосторонні та багатосторонні перемовини Д. Туска з представниками країн-членів ЄС, мають стати основою конкретного плану змін для подільного успішного розвитку ЄС [3].

План Е. Макрона був також підтриманий й президентом Європарламенту Антоніо Таяні, який вже висловився щодо основних пропозицій реформ. На думку ініціаторів реформ практичні зміни мають розпочатися в найближчі місяці, щоб до наступних виборів Європарламенту 2019 року європейські громадяни могли голосувати за покращення життя на фоні реальних змін та кардинальних зсувів в організації та практичної діяльності в установах ЄС. Перспективною виглядає ідея посилення франко-німецького альянсу і на думку європейських експертів «французьке управління безпекою у поєднанні з німецьким керівництвом економікою може дозволити перезавантажити франко-німецький політичний двигун, що необхідно для продовження розвитку ЄС» [4]. Переобрання канцлера Німеччини очевидно має посилити франко-німецьку вісь, яка через вихід Британії з ЄС залишає ФРН економічним та інтелектуальним двигуном спільного дому, а Франції важливо не втратити лідируючі позиції впливу на ситуацію, а за можливості очолити оборонну складову оновленого ЄС.

Прогнозувати повномасштабну реалізацію пропозицій Е. Макрона вкрай важко, бо на практиці завжди можлива суттєва корекція задуманого. І хоча діалог не обіцяє бути простим, зволікати з реформами в ЄС небезпечно не лише для стабільності, а й для власне існуванні спільного європейського дому.

Література:

1. Ж.-К.Юнкер. Виступ в Європарламенті 13 вересня 2017 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.euronews.com/2017/09/14/watch-juncker-state-of-the-union-live>
2. Initiative pour l'Europe. Une Europe souveraine, unie, démocratique, 26 septembre 2017, Paris // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.elysee.fr/declarations/article/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique/>
3. Лидеры ЕС договорились на саммите в Таллинне реформировать сообщество по проекту Макрона // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4605408>
4. Daniel Keohane. neMacron's European Defense Doctrine // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/73246?lang=en>

Хан Є.В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ НА ПРИКЛАДІ БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ 1994 РОКУ

5 грудня 1994 року у Будапешті (Угорщина) Україна, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки та Велика Британія підписали угоду (меморандум), згідно якого Україна офіційно позбувалася статусу ядерної держави, беручи на себе зобов'язання передати увесь свій ядерний потенціал державам-гарантам безпеки (було вивезено до РФ). Загальновідомий факт, але хочеться ще раз на ньому акцентувати. Україна була за потужністю третьою ядерною державою у світі (тактична та стратегічна ядерна зброя становила біля 5 000 одиниць). Зі свого боку Росія, США та Велика Британія мали гарантувати цілковиту безпеку, непорушність кордонів, суверенітету нашої держави. Через 10 років після підписання меморандуму одна з країн-учасниць (Російська Федерація) грубо порушила угоду, окупувала частину території України (АР Крим) та розв'язала війну на сході України. Зі свого боку США, Велика

Британія, а також Франція та Китай, які формально долучилися до угоди, не змогли запобігти цій трагедії, не надали Україні військову допомогу, обмежившись лише застосуванням політичних та економічних санкцій щодо Росії.

Завдання статті полягає у аналізі тексту Будапештського меморандуму, визначенні його правового статусу, аналізі основних протиріч та встановлення причини його порушення. Проблема національної безпеки є об'єктом вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних дипломатів, політиків, науковців, істориків. Серед них ватро виокремити С. Пайфера, В. Василенка, В. Огриска, О. Чалого, П. Гай-Нижника, І. Лосовський та ін.

З того часу і до сьогодні серед політичної еліти, дипломатів, істориків триває дискусія з приводу юридичної сили та правового статусу меморандуму, оскільки як вітчизняні так і зарубіжні експерти не можуть дійти згоди у питанні реалізації угоди на практиці, термінології у самому документі, зокрема у понятті «забезпечення безпеки» та понятті «гарантії безпеки» («guarantees» чи «assurances»), про що заявляв екс-посол США в Україні С. Пайфер [1, с. 371]. І хоча, за словами дипломата, в розумінні США в тексті меморандуму і відсутні статті, які б мали гарантувати Україні саме військову допомогу у разі агресії чи нападу, все ж відсутність жорсткої реакції Заходу щодо російської агресії проти України дискредитує західні гарантії безпеки та негативно впливає на стабільність режимів нерозповсюдження ядерної зброї [3, с. 25]. Інколи такі дії та вчинки, а точніше бездіяльність намагаються пояснити тим фактом, що Будапештський меморандум не був ратифікований жодною із сторін підписантів і тому не є міжнародною угодою, а є політико-правовим документом. Однак, такі пояснення виглядають безглуздими, оскільки прикінцеві положенням у тексті угоди чітко зазначають, що дана угода вступає в силу з моменту її підписання, тобто, з правової точки зору не потребує ратифікації. Якщо говорити простіше, без зайвого пафосу та дипломатичної завуальованості, то це може означати, що нас просто обманули, якщо не

сказати більше – зрадили... Про вчинок нашого північного сусіда тут взагалі не хочеться і згадувати. Чомусь одразу в контексті вищезазначеного згадується вислів відомого політичного та військового діяча О. Ф. Бісмарка, який ще у ХІХ столітті сказав: «Угоди з Росією не варті паперу, на якому написані».

На думку професора Володимира Андрійовича Василенка гарантії безпеки повинні були бути нормативні, організаційні і матеріальні. А ядерну зброю потрібно було віддавати шляхом, наприклад, вступу України до НАТО, що на той час взагалі не обговорювалося. А саме таке рішення було б вигідним і Києву і Заходу. Резюмуючи вчений додає, що на його думку з усіх підписантів меморандуму його виконала цілком тільки Україна, а Росія натомість грубо і віроломно його порушила [2]. Визначаючи міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму надзвичайний і повноважний Посланник І. Лосовський з наукових позицій доводить, що Будапештський меморандум є повноцінним юридично зобов'язальним міжнародним договором, обов'язковим для неухильного виконання всіма сторонами, що його підписали [3].

Таким чином, можна стверджувати, що Україна цілком і повністю виконала свої зобов'язання перед своїми партнерами та міжнародною спільнотою. Тепер ми держава без ядерної зброї, яка є позаблоковою і цілком мирною. Однак, разом з тим ми є, як виявилось, абсолютно незахищеними. Проти України з боку Росії було здійснено акт відкритої агресії і документ, який мав гарантувати нам, мир, спокій, недоторканність кордонів, суверенітет, захист від агресії є цілком недієздатним на практиці. Однак, не заради виправдання, а заради справедливості та об'єктивності варто згадати в яких складних економічних умовах знаходилася наша держава у 1990-х роках, тактико-технічні особливості та неможливість обслуговувати, укомплектовувати, керувати процесами оновлення та модернізації тією страшною і потужною силою, що дісталася нам у спадок після розпаду СРСР. Випустити Джина із пляшки не хотів ніхто. А особливо це турбувало і навіть лякало наших Західних партнерів. Україна могла просто залишитися у

цілковитій ізоляції та без міжнародної підтримки і навіть міжнародного визнання. Досвід Північної Кореї ми всі добре знаємо. Разом з тим, враховуючи тягар відповідальності та тиску з боку міжнародної спільноти, не слід знімати відповідальність з тодішньої української влади, президента, уряду МЗС, які повинні були (і мали на це абсолютне право) вимагати від держав-гарантів нашої безпеки більш чітких, зрозумілих і таких, що повинні були б мати практичне застосування, гарантій, акцентуємо саме на терміні «гарантії», а не «запевненні», що впливає з самого меморандуму, чи то того як його положення розуміла кожна із сторін. Такі «запевнення», на жаль не гарантували нам безпеки і тепер у нас анексовано АР Крим, війна на Сході, а також економічний і політичний тиск з боку Росії, яка виявилася зовсім не гарантом нашої безпеки, територіальної цілісності та суверенітету, а агресором та підступним ворогом. Залишається лише надія та сподівання, що в майбутньому політична еліта та керівництво нашої держави буде уважнішим та відповідальніше ставитися до таких доленосних для країни і народу рішень.

Література

1. Гай-Нижник П. П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантій національної безпеки України / П. П. Гай-Нижник // Гілея: науковий вісник. – Вип. 114 (№ 11). – Київ. – 2016.
2. Василенко В. А. «Щоб Україна стала суверенною державою, було потрібно позбутись ядерної зброї» Без'ядерний статус України: історія хвороби / В. А. Василенко // Тиждень.ua. – 17 квітня 2017 року. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/107225>
3. Лосовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язків для виконання всіма його сторонами / І. Лосовський. – Київ, 2015 р. – 123 с.

СЕКЦІЯ: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

*Бенько А.В.
Сумський державний університет
(м. Суми, Україна)*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В ЗОНІ АНІТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Забезпечення екологічної безпеки є одним з найбільших викликів сучасності як для кожної окремої держави, так і для міжнародної спільноти загалом. Військовий конфлікт, що триває нині на території Східної України, несе низку загроз. На перший погляд, здається, що на фоні людських та інших втрат проблеми довкілля можуть розглядатися як другорядні. Проте дослідники наголошують – від наслідків екологічної кризи постраждає ще не одне покоління. Так, наприклад, через сорок років після закінчення бойових дій, у В'єтнамі від екологічних наслідків страждає кожен п'ятий житель країни, а понад мільйон осіб у віці до 18 років стали інвалідами, які страждають спадковими захворюваннями [2].

Доводиться констатувати той факт, що Українська держава практично позбавлена можливості здійснювати свою юрисдикцію на території окремих районів Донецької та Луганської областей (далі – ОРДЛО). Відтак, питання регулювання екологічних відносин у зоні військового конфлікту можуть бути вирішені лише в площині міжнародного права та з урахуванням досвіду, накопиченого іншими державами, що опинялися в подібних ситуаціях.

Слід зазначити, що стан довкілля на території Донбасу характеризувався як найбільш критичний серед інших регіонів України ще до початку військових дій [5]. Велика кількість промислових, зокрема, гірничо-добувних, металургічних, хімічних підприємств, що забруднювали довкілля протягом десятиліть, технічна і фізична застарілість очисних споруд, значні обсяги

неперероблених небезпечних відходів – ось далеко не повний перелік факторів, що зумовлюють екологічні проблеми Донеччини і Луганщини. Бойові дії, застосування військової техніки під час проведення антитерористичної операції вже стали причиною низки надзвичайних ситуацій та продовжують справляти шкідливий вплив на довкілля, як у межах ОРДЛО, так і на контрольованих Україною територіях. Аналіз, проведений екологічною організацією «Екологія – право – людина», свідчить, що на місці розривів снарядів відбулося збільшення рівня вмісту важких металів, висока концентрація яких має негативний вплив на організм людини. Шкода, яка завдається здоров'ю людей внаслідок вдихання газів, що викидаються палаючими нафтовими родовищами або пилом урану, призводить до виникнення астми та навіть раку легенів. На території військового конфлікту істотно збільшився ризик поширення інфекційних хвороб, що передаються через воду, оскільки населення не має можливості безпечно зберігати або транспортувати достатню кількість води. Внаслідок бойових дій значно зріс ризик забруднення водних джерел, погіршення якості води та обмеження водопостачання. Відбувається затоплення шахт та вихід шахтних вод на поверхню, руйнування очисних споруд, хімічне та радіаційне забруднення водних ресурсів, забруднення атмосферного повітря та ґрунтів, розсіювання хімічних речовин унаслідок розривів снарядів, руйнування місць зберігання небезпечних хімічних речовин, відходів, їхнє згоряння. Також внаслідок військових дій знищуються ландшафти, рослинність, родючий шар ґрунту [2].

До військового конфлікту на Донбасі застосовуваними є положення Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, ратифікованої як Україною, так і Російською Федерацією. Як зазначено у ст. 2, Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше її учасниками, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації держави,

навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив. Відповідно до положень Розділу III Конвенції відповідальність за порушення прав і свобод людини на окупованій території покладається на окупаційну державу [3]. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року забороняє вороже використання довкілля як засобу ведення війни [4].

Особливе значення для забезпечення покарання військових злочинців мають положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який до кола військових злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, відносить, зокрема умисне вчинення нападу, коли відомо, умисне здійснення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або збитку цивільним об'єктам або великого, довгострокового і серйозного збитку природному довкіллю, який буде явно несумірний з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою (п. iv ст. 2 ст. 8) [6]. Ратифікація Римського статуту необґрунтовано відкладається Україною, проте вона є необхідним і виправданим кроком, що має забезпечити захист державних інтересів, у тому числі і в сфері протидії негативним екологічним наслідкам військових конфліктів.

Історичний досвід свідчить, що уникнути негативних екологічних наслідків під час військових конфліктів практично неможливо, однак доцільно і необхідно їх мінімізувати. Так, операція НАТО на Балканах у 1999 році мала наслідки для навколишнього середовища тодішньої Федеративної Республіки Югославії і сусідніх країн. При цьому міжнародне співтовариство, країни-учасники конфлікту, сусідні держави, Всесвітній Фонд Дикої Природи, Міжнародний Зелений Хрест, інші міжнародні організації докладали значних зусиль для оцінки та усунення наслідків операції. 5 травня 1999 року за ініціативою Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) була утворена Балканська оперативна група для моніторингу екологічних наслідків конфлікту на Балканах. Завданнями групи був збір та перегляд інформації щодо

потенційних і реальних екологічних наслідків конфлікту для Югославії та сусідніх країн, сприяння залученню ООН для вирішення екологічних проблем та відшкодування збитків суспільству, викликаними конфліктом на Балканах; сприяння міжнародному співробітництву в галузі попередження, запобігання екологічним та гуманітарним інцидентам, допомога регіону в створенні та імplementації відновлювальних програм тощо [1]. Вбачається, що подібна незалежна група могла б бути створена і щодо Донбасу. Її міжнародний статус дозволив би вимагати доступу для проведення екологічного моніторингу в зоні АТО, як на території, що контролюється Україною, так і в межах ОРДЛО.

Література

1. Галяметдинова А. Ю. Международно-правовые аспекты экологической безопасности : дис. ... канд. юрид. наук / Анна Юрьевна Галяметдинова. – Казань, 2000. – 175 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/mezhdunarodno-pravovye-aspekty-ekologicheskoi-bezopasnosti>
2. Донбас стає непридатним для життя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=140%3A2015-02-09-10-27-36&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=41&lang=ru
3. Конвенція ООН про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154
4. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1976 року. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_258
5. Побережна Л. Я. Оцінка потенційних екологічних ризиків внаслідок проведення антитерористичної операції / Л. Я. Побережна, А. І. Станецький // Науково-технічний журнал «Техногенно-екологічна безпека». – 2017. – № 2. – С. 45-52.
6. Римский статут Международного уголовного суда от 17 июля 1998 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_588

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ВИМІРІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ

Розвиток України в напрямку інтеграції до європейського співтовариства зумовлює необхідність здійснення суттєвих інституційних змін у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері державного управління. Адже, і до сьогодні функціонування інституту державної служби все ще не відповідає стратегічному курсу країни до міжнародних стандартів демократичного врядування, оскільки залишається неефективним, схильним до корупції та відірваним від потреб своїх громадян. Населення в цілому не довіряє органам державної влади всіх рівнів та вважає державних службовців некомпетентними та безвідповідальними. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання дослідження відповідальності державних службовців як основоположної вимоги, що має бути покладена в основу їх діяльності.

Дана проблематика була предметом наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Однак, теоретичні напрацювання з цього приводу присвячені в основному вивченню окремих видів юридичної відповідальності державних службовців, або стосуються з'ясування підстав чи характеризують порядок притягнення посадової особи до того чи іншого виду відповідальності. Натомість, дослідження принципу відповідальності державних службовців в контексті міжнародних стандартів демократичного врядування, які, зокрема, висувуються до країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС), не отримали належної уваги у вітчизняній правовій доктрині.

У цілому, відповідальність (responsibility) – це необхідність будь-якої особи або уповноваженого органу пояснювати і аргументувати певні дії іншій

особі або органу. Принцип відповідальності можна визначити як обов'язок державного службовця нести юридичну відповідальність за прийняті рішення, дії та/або бездіяльність. Особлива характерна риса відповідальності в сфері адміністративного права полягає в тому, що вона гарантується завдяки цілому комплексу формальних процедур, адже не існує відповідальності в абстрактному розумінні. Законодавством визначений конкретний перелік питань, які віднесені до відання того чи іншого органу державної влади, а також визначається процедура звітування про прийняті адміністративні рішення.

У праві ЄС принцип відповідальності передбачає, що кожен орган управління ЄС чи безпосереднього його службовець зобов'язаний пояснити громадянам, яка діяльність здійснюється ним в Європі і яку відповідальність він за це несе. Одним з способів забезпечення принципу відповідальності є досягнення державним службовцем особистої продуктивності через рентабельне використання часу та ресурсів, ефективне застосування управлінських методів, процедур і регламентів діяльності. Зазначене ґрунтується на чіткому уявленні працівника про кінцевий продукт, умінні делегувати завдання і довіряти колегам. В умовах політичної невизначеності й економічної нестабільності слід акцентувати увагу на вмінні державного службовця тримати ситуацію «під контролем», відслідковувати виконання задач, а в разі ускладнень пропонувати нетривіальні рішення й альтернативи [1, с. 294].

Таким чином, сутність юридичної відповідальності державного службовця полягає у наявності у нього встановленого нормами права юридичного обов'язку дотримуватися і виконувати покладені на нього посадові обов'язки, які реалізуються у правомірній поведінці. У разі ж відхилення від визначеної нормами права моделі поведінки, тобто при порушення державним службовцем своїх службових обов'язків чи вчиненні правопорушення, настає юридичний обов'язок зазнати засудження та відповідних обмежень особистого, організаційного, майнового або іншого характеру. При цьому, основною метою

юридичної відповідальності державних службовців є не покарання винного і відновлення порушеного права, а спонукання кожного державного службовця до правомірної поведінки і, в кінцевому результаті, сприяння формуванню правової культури державних службовців та всього суспільства. Головну роль у цьому відіграє «вироблення» у державного службовця усвідомленої потреби у правомірному виконанні покладених на нього посадових обов'язків, що базується на внутрішньому спонуканні та усвідомленні свого громадянського обов'язку.

Порушення принципу відповідальності характеризується підвищеною небезпекою, оскільки зачіпає безпосередньо інтереси держави, правопорядок, права і свободи громадян. Правопорушення вчиненні державними службовцями можуть спричинити за собою різні правові наслідки. Залежно від виду і серйозності скоєного проступку, ступеня вини і обставин, при яких службові обов'язки були порушені, до державних службовців можуть застосовуватися такі види юридичної відповідальності: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова, інші правові заходи впливу.

Таким чином, відповідальність державних службовців є однією з основних характеристик, фундаментальних засад ефективного функціонування інституту державної служби у відповідності з міжнародними стандартами демократичного врядування. Важливість принципу відповідальності визначається ще й тим, що він гарантує дотримання принципів ефективності, результативності, продуктивності та передбачуваності поведінки державних службовців, особливо у відносинах з громадськістю. Відповідно, вдосконалення правового механізму відповідальності державних службовців сприятиме інтеграції України до європейського співтовариства.

Література

1. Акімов О. О. Європейський вимір у державному управлінні та його вплив на персонал державної служби / О. О. Акімов // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – Вин. 20. – С. 286–295.

ПЕРСПЕКТИВИ КОДИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

З огляду на те, що право ЄС є відносно молодого системою права, то й галузі, які її формують, розвиваються відповідно до становлення самої правової системи ЄС. У рамках системи права ЄС у сфері охорони навколишнього середовища склалась стійка та повноцінна сукупність норм, яка має назву європейське право навколишнього середовища. Під *європейським правом навколишнього середовища* слід розуміти сукупність норм і принципів європейського права, що регулюють відносини між його суб'єктами з питань, які стосуються навколишнього середовища [5].

Варто зауважити, що проблематика кодифікації законодавства у сфері захисту та раціонального використання довкілля є надзвичайно актуальною для переважної більшості держав світу. Таке політико-територіальне об'єднання як Європейський Союз не стало винятком з цього правила. Популяризації та вирішенню цього питання присвятили свої праці, наприклад, М. Коепфер, М. Фауер, Х. Веінла та інші.

Джерелами права навколишнього природного середовища є акти як вторинного, так і первинного права. До первинних належать норми, закріплені Договором про функціонування Європейського Союзу, в основному, в XX розділі, який має назву «Довкілля». В цьому розділі визначається мета, цілі, принципи, форми та способи дій Європейського Союзу під час створення і реалізації своєї політики у сфері охорони навколишнього середовища. Зокрема, передбачається, що політика Союзу щодо довкілля сприяє досягненню таких цілей: збереження, захист та покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; виважене та раціональне використання природних ресурсів; заходи зі сприяння на міжнародному рівні для вирішення регіональних та всесвітніх

проблем довкілля та, зокрема, боротьба зі зміною клімату. Стаття 192 визначає зобов'язання та повноваження деяких органів Європейського Союзу щодо здійснення політики в цій сфері. Інші норми цього ж договору доповнюють Положення розділу «Довкілля» та дають можливість здійснювати заходи щодо зближення екологічного законодавства держав-членів [4]. Відповідно до статті 288 Договору про функціонування Європейського Союзу, для виконання повноважень Союзу установи ухвалюють регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки». Саме ці акти належать до норм вторинного права ЄС [4].

Питання кодифікації екологічного права Європейського Союзу є дуже актуальним. Кодифікація визнається найбільш повною формою систематизації, коли в процесі формування окремі природоохоронні правові акти замінюються частково або повністю новим правовим документом.

Як зазначає професор М. Фауер, у багатьох європейських країнах екологічне законодавство було секторальним. Тобто водне, земельне, законодавство, норми щодо охорони атмосферного повітря існували окремо, що і створювало розбіжності в процедурах ліцензування та встановлення стандартів. Така ситуація негативно впливала на застосування екологічного законодавства, що призводило до відсутності координації між уповноваженими органами, у результаті чого їх рішення були неузгоджені між собою. Ці фактори викликали необхідність гармонізації екологічного законодавства в багатьох європейських країнах, що було реалізовано шляхом прийняття більш або менш всеохоплюючих правових актів з охорони навколишнього середовища [2].

На думку професора М. Коепфера більшість екологічних законів не застосовується до навколишнього середовища в цілому, частіше до сфери їх правового регулювання належать окремі екологічні сектори, специфічні види забруднення певними речовинами, зокрема, як правило, не регулюється адекватно переміщенню забруднення з одного сектору в інший, а також

загальні наслідки від забруднення. Розвиток екологічного законодавства шляхом кодифікації, використовуючи більш сильні схоластичні елементи, може вдосконалити керівний управлінський потенціал екологічного законодавства [1].

Результатом таких наукових дискусій стало прийняття в ряді європейських країн екологічних кодексів. Наприклад, Екологічний кодекс Швеції, який набрав чинності 1 січня 1999 року [3]. Метою Екологічного кодексу визначено сприяння сталому розвитку, який має забезпечити здорове та неущожене навколишнє середовище для сучасного та наступних поколінь. Використання землі, води та фізичного оточення має забезпечувати довготривале належне управління з екологічної, соціальної, культурної та економічної точки зору. Повторне використання та переробка матеріалів, сировини та енергетичних ресурсів заохочується з метою встановлення та підтримки природних циклів.

Розглянутий досвід Швеції у сфері вдосконалення природоохоронного законодавства свідчить про доцільність одночасного проведення кодифікації екологічного законодавства України та його адаптації до *acquis communautaire*. Це означає, що ті норми права, які увійдуть до Екологічного кодексу України (який, ймовірно, буде прийнятий у майбутньому) мають бути адаптовані до вимог *acquis communautaire* згідно з міжнародними зобов'язаннями України та з вимогами національного законодавства України в цій сфері, оскільки здійснення кодифікації екологічного законодавства передбачає його вдосконалення по суті та оновлення застарілих нормативно-правових норм.

Прийняття Екологічного кодексу України у відповідності європейським вимогам, буде гарантією, що в подальшому нові закони та підзаконні нормативно-правові акти, які будуть розроблятися на його виконання, будуть відповідати основним принципам та вимогам *acquis communautaire* у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Література

1. Koepfer M. On the Codification of German Environmental Law. – The Codification of Environmental Law. Proceeding of the International Conference in Ghent, February 21 and 22, 1995. – Kluwer Law International. – 1996. – P. 87–100.
2. Prof. Dr. Michael G. Faure. METRO Institute, Maastricht University. The Harmonization, Codification and Integration of Environmental Law: A Search for Definitions / European Environmental Law Review. – June 2000. – P. 174.
3. The Swedish Environmental Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.government.se/legal-documents/2000/08/ds-200061/>
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті сьомого дня лютого тисяча дев'ятсот дев'яносто другого року) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі двадцять п'ятого дня березня місяця року одна тисяча дев'ятсот п'ятдесят сьомого) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
5. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник. Львів, 2004. — 256 с.

*Діска А.Б.
Сумський державний університет
(м. Суми, Україна)*

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРИРОДА ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ

Законом України від 17 липня 1997 року ратифіковано Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [2]. Конвенція разом з Протоколами до неї не лише закріплює низку прав та свобод людини, але й передбачає особливий контрольний механізм для забезпечення дотримання державами-учасниками їхніх зобов'язань. Відповідно до ст. 19 Конвенції створюється Європейський суд з прав людини (далі – Суд), який функціонує на постійній основі, а ч. 1 ст. 46 зобов'язує держави виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами [3].

Відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Суду у справах проти України, регулюються Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. Вказаний закон було прийнято не лише з метою встановлення процедури виконання рішень Суду, але і задля вжиття відповідних заходів загального характеру, які б унеможливили аналогічні порушення та забезпечили в подальшому додержання Україною взятих нею на себе зобов'язань за Конвенцією. Закріплення ст. 17 цього Закону норми про те, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, стало одним із таких заходів.

У той же час, слід відзначити, що до сьогоднішнього дня в Україні механізм реалізації зазначеної норми є недостатньо розробленим, відсутній єдиний підхід до розуміння природи практики Суду. Зокрема, серед проблемних аспектів слід виділити питання обов'язковості для українських судів рішень Суду щодо інших країн.

Не викликає жодних заперечень, що з огляду на положення ч. 1 ст. 46 Конвенції, для України є обов'язковим виконання рішень Суду у справах, у яких наша держава є стороною. У той же час, Конвенція і Протоколи не передбачають вимог щодо застосування рішень, винесених стосовно інших держав. На цьому наголошує і експерт Ради Європи Джеремі Макбрайд, зазначаючи, що рішення стосовно інших держав формально не є обов'язковими для жодної іншої країни. В той же час, він указує, що такі рішення в динаміці чітко демонструють позицію Суду щодо Конвенції та її вимог [1]. Сам Суд, приймаючи рішення у тій чи іншій справі, в тому числі і щодо України, не обмежує себе у наведенні прикладів та посиланні на рішення у аналогічних справах щодо інших країн.

Однак, положення ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» дають підстави стверджувати, що українськими судами як обов'язкові повинні розглядатися всі

рішення, при чому як Суду, так і Європейської комісії з прав людини. Саме з такого розуміння виходить визначення, подане у ст. 1 Закону, згідно з яким практика Суду – це практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини.

Отже, рішення Суду стосовно інших країн для українських судів хоча і не є обов'язковими відповідно до вимог міжнародного права (а саме, Конвенції та протоколів), є обов'язковими за правом національним (виходячи зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

В той же час українським судам слід з певною обачністю враховувати певні особливості застосування практики Суду. Так, Суд неодноразово наголошував у своїх рішеннях, що Конвенція є «живим інструментом», який повинен тлумачитися «з огляду на умови сьогодення» [4, п.53]. Тому деякі рішення Суду минулих років можуть бути не актуальними, а сам Суд до цього часу міг змінити свою позицію з певного питання.

Література

1. Макбрайд Джеремі. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини / Центр суддівських судій [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://judges.org.ua/Forum/seminar21-1.htm>
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «Пічкур проти України» від 07.11.2013, Заява №10441/06 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_984/find?text=%E6%E8%E2%E8%E8

КАТЕГОРІЯ ПРИВАТНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У сучасному світі питання захисту приватності особи стає одним з найбільш актуальних. З одного боку, це викликано стрімким розвитком і ускладненням способів збирання, обробки та поширення даних, що дають державним структурам, комерційним організаціям чи навіть злочинним угрупованням можливості проникати в особистий простір особи й використовувати інформацію про неї у власних цілях, з іншого, – тим фактом, що інформаційні технології у ХХ столітті опосередковують широке коло соціальних відносин, зокрема й у сфері приватного життя індивідуумів. Більше того, досить гострою є проблема пошуку та юридичного закріплення оптимального співвідношення, балансу між охороною приватності окремих осіб та забезпеченням публічних інтересів, у першу чергу, суспільної безпеки.

Визначення поняття приватності та змісту і меж права на приватність є досить складним завданням. Приватність як юридична категорія має тривалу історію. Її поява пов'язується з прийняттям у 1361 році Британським парламентом Акту про мирових суддів, який започаткував визнання права на приватність, передбачивши арешт для тих, хто підслуховував чи підглядав за приватним життям [1, с. 14]. У подальшому зміст права на приватність значно розширився, охопивши низку питань, включаючи фізичну недоторканність, недоторканність житла, захист приватної власності, конфіденційність листування та приватність інших комунікацій, захист персональних даних тощо.

Право на приватність визнається одним із фундаментальних прав людини у низці міжнародних документів як універсального, так і регіонального характеру. Так, ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року проголошує, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у особисте і сімейне

життя, безпідставного посягання на недоторканність житла, таємницю кореспонденції або на честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [4]. Аналогічні положення встановлені також у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [8]. Ч. 1 ст. 8 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод закріплює право кожного на повагу до приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Відповідно ч. 2 цієї статті органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3]. Захист права на приватність передбачається також ст. 14 Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих- мігрантів та членів їх сімей [7], ст. 16 Конвенції про права дитини тощо [6].

Важливою складовою права на приватність у сучасних умовах є право на захист персональних даних, на забезпечення якого, зокрема, спрямована Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [5] та Додатковий протокол до неї про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних [2].

Значна увага приділяється охороні приватності і в праві Європейського Союзу. Хартія основних прав ЄС містить кілька статей, що стосуються цього права. Зокрема, ст. 7 закріплює право на повагу до приватного і сімейного життя. Ст. 8 Хартії має на меті забезпечення захисту відомостей приватного характеру – згідно з нею кожна особа має право на охорону відомостей особистого характеру, що її стосуються. Ці відомості мають використовуватися відповідно до встановлених правил і на підставі дозволу зацікавленої особи або на інших правомірних підставах, передбачених законом. Кожна людина має

право на доступ до зібраних про неї відомостей и вимагати внесення до них виправлень. Ст. 3 Хартії передбачає право на фізичну недоторканність і недоторканність психіки, що також безпосередньо стосуються захисту приватності особи [9].

Аналіз вказаних та інших положень дозволяє віднести до змісту приватності як охоронюваної міжнародним правом цінності всі правові можливості, що дозволяють особі захиститися від необґрунтованого втручання у її життя, встановити бар'єри, які обмежують доступ до особистої інформації, засобів комунікації та взаємодії з навколишнім світом, власності, інших елементів особистого простору людини, а отже – зберігати автономність і свободу, захиститися від маніпуляцій та зовнішнього контролю.

У складі права на приватність можна виокремити фізичну (тілесну) недоторканність, психічну недоторканність, територіальну приватність (приватність житла, робочого місця тощо), інформаційну приватність, приватність комунікацій. У той же час, вичерпним чином можливості реалізувати право на приватність окреслені бути не можуть, оскільки особа сама визначає межі своєї приватності, допускаючи інших у особисте життя тією мірою, якою вважає за необхідне.

Література:

1. Rolf H. Weber and Dominic N. Staiger. Bridging the gap between individual privacy and public security // Groningen Journal of International Law. – Vol. 2(2). – Issue 2. – pp. 14-32. Available at: https://grojil.files.wordpress.com/2015/04/grojil_volume-2_issue-2.pdf
2. Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних від 8 листопада 2001 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_363
3. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_203
6. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
7. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей від 18 грудня 1990 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_203
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043
9. Хартія основних прав Європейського Союзу: проголошена 7 грудня 2000 року. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524?lang=uk

*Іваненко Д.Д., Сітало Ю.С.
Сумський державний університет
(м.Суми, Україна)*

ПРАВОВА ОХОРОНА ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАЗНАЧЕНЬ ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) передбачає створення зони вільної торгівлі, лібералізацію торгівлі між сторонами, гармонізацію законодавства [5]. Її було ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» 16.09.2014 р. [4].

Одним із питань Угоди є гармонізація законодавства у сфері правової охорони, використання та реєстрації географічних зазначень. З цією метою було створено Підкомітет з географічних зазначень який відповідає за внесення

змін до: 1) частини А Додатка XXII-A Угоди стосовно посилань на законодавство, що застосовується на територіях Сторін; 2) частини В Додатка XXII-A Угоди стосовно складових для реєстрації та контролю географічних зазначень; 3) Додатка XXII-B Угоди стосовно критеріїв, що мають бути включені до процедури заперечення; 4) Додатків XXII-C та XXII-D Угоди стосовно географічних зазначень; 5) обмін інформацією стосовно розвитку законодавства та політики щодо географічних зазначень тощо.

Правовий режим використання географічних зазначень в Україні врегульовано нормами Законів України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» [3], «Про виноград та виноградне вино» [2] та іншими нормативно-правовими актами. Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» виокремлює: 1) просте зазначення походження товару – будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару; 2) кваліфіковане зазначення походження товару: а) назва місця походження товару (вживається для позначення товару, що походить із зазначеного географічного місця та має особливі властивості, виключно або головним чином зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами або поєднанням цих природних умов з характерним для даного географічного місця людським фактором); б) географічне зазначення походження товару (словесне чи зображувальне позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару, який має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора).

На території ЄС правовий режим географічних зазначень врегульовує: 1) Регламент Ради (ЄС) № 510/2006 від 20.03.2006 р. про захист географічних зазначень та позначень походження сільськогосподарської продукції та

продуктів харчування, та правила її застосування; б) Регламент Ради (ЄС) № 1234/2007 від 22.10.2007 р. про створення спільної організації сільськогосподарських ринків та конкретні положення, що стосуються деяких видів сільськогосподарської продукції (які вказані в документі Single CMO Regulation – загальні правила організації ринків сільськогосподарської продукції), і правила її застосування; в) Регламент (ЄС) № 110/2008 Європейського парламенту і Ради від 15.01.2008 р. про визначення, опис, презентацію, маркування та захист географічних зазначень спиртних напоїв та скасування Регламенту Ради (ЄЕС) No 1576/89, і правила її застосування; г) Регламент Ради (ЄЕС) № 1601/91 від 10.06.1991 р., що встановлює загальні правила визначення, опису та презентації ароматизованих вин, напоїв на базі ароматизованих вин та коктейлів ароматизованих винних продуктів та правила її застосування [1]. Вищевказані нормативно-правові акти ЄС виокремлюють основні види географічних зазначень: 1) Protected Designation of Origin (PDO) – захищене зазначення походження (сільськогосподарська продукція, продукти харчування, вина); 2) Protected Geographical indication (PGI) – захищене географічне зазначення (сільськогосподарська продукція, продукти харчування, вина, міцні алкогольні напої); 3) Traditional Specialities Guaranteed (TSG) – гарантія традиційності (продукти харчування).

Отже, держава Україна прийняла зобов'язання наближення вітчизняного законодавства у сфері географічних зазначень до законодавства ЄС; встановлено перехідний період 10 років щодо використання географічних зазначень вин та спиртних напоїв, 7 років для сиру; Україна зберігає право використовувати у торгівлі назви, що є найменуваннями географічних областей у складі території держави; законодавство ЄС виокремлює правовий режим TSG як гарантія традиційності, що передбачає суворе дотримання технологічного процесу при виготовленні товару.

Література

1. Додаток XXII А. Географічні зазначення : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vobu.com.ua/app/webroot/img/custom/editor/euro/ugoda/asd27.pdf>
2. Про виноград та виноградне вино : Закон України від 16.06.2005 № 2662-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2662-15>.
3. Про охорону прав на зазначення походження товарів : Закон України від 16.06.1999 № 752-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/752-14/para09#o9>.
4. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода, Список, Міжнародний документ від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.

Іваній О.М.

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
(м. Суми, Україна)*

МІСЦЕ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Однією з найбільш цікавих і доктринально складних проблем сучасної правової науки є проблема взаємодії міжнародного та національного права. Для забезпечення сталого міжнародного правового порядку, посилення міжнародно-правових механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина потрібно досягати неухильного дотримання й виконання положень міжнародного права всіма державами, не допускати суперечностей у їхніх національних інтересах, уникати можливих колізій між двома системами права та появи напруженості у відносинах між державами й іншими суб'єктами міжнародного права.

Вирішуючи питання співвідношення міжнародного й національного права, закон, за термінологією фахівців, передбачає національно-правову імплементацію у формі прямої рецепції (А. Гавердовський), автоматичної загальної трансформації (С. Черниченко), інкорпорації (І. Лукашук, В. Денисов) міжнародних договорів України, укладених відповідно до вимог національного законодавства, в її національне законодавство.

Міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України, тобто є національним законодавством як фактично, так і в правозастосовній площині з урахуванням ієрархії національно-правових норм. Конституція в Україні має найвищу юридичну силу і визначає дійсність інших нормативно-правових актів. «Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору» [1; ст. 8].

Ключовою лінією розвитку міжнародного права є становлення нових міжнародних правових зобов'язань. Наразі, як відомо, головним напрямком соціального розвитку і критерієм суспільного прогресу є гуманізація всіх сфер суспільного життя. Людина, її права і свободи стали детермінантою розвитку сучасного світу. Ці норми закріплені в таких найважливіших міжнародно-правових актах, як: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та політичні права 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. і т. д. До сучасних міжнародно-правових актів належать: Міжнародний білль про права людини, що проголошує невід'ємні права й основні свободи людини; угоди, спрямовані на запобігання та покарання злочинів, що призводять до грубих масових порушень прав людини; конвенції, спрямовані на захист груп населення, що потребують особливої турботи з боку держави; конвенції, що мають на меті захист індивіда від зловживань з боку державних органів і посадових осіб [2; с. 142]. Україна

взяла на себе зобов'язання виконувати ці міжнародні документи і створити всі умови для здійснення захисту прав кожного українця.

Важливим для зовнішньополітичної діяльності незалежної країни є конституційне визнання й додержання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, про що йдеться у статті 18 Конституції України: «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права». Статті 9 та 18 Конституції [3] гарантують виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань і повагу до загальновизнаних принципів та норм міжнародного права як на міжнародному, так і на національному рівнях. Ці настанови цілком відповідають одному з основних принципів міжнародного права – принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, закріпленому в Статуті ООН, Віденських конвенціях про право міжнародних договорів 1969 та 1986 років, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року та низці інших загальновідомих міжнародних документів. При національному конституційному чи судовому вирішенні питання співвідношення національного та міжнародного права міжнародні теорії мають вирішальне значення. Такими є дуалізм, який передбачає існування двох незалежних систем права, тобто відмову від включення насамперед договірних норм однієї системи права другою – у цьому разі національним правом міжнародного, і монізм, який передбачає таке включення в різних варіантах із визнанням у національному праві пріоритету міжнародного або національного права.

Місце міжнародного права в національній правовій системі залежить також від членства держави в міжнародних та міждержавних об'єднаннях, правового статусу членства, а також принципів здійснення ними своєї діяльності та принципів міжнародного договору. За загальної обов'язковості рішень таких об'єднань значний пріоритет, незважаючи на положення

національних конституцій щодо їх верховенства, і навіть верховенство над національними основними законами мають рішення органів Європейського Співтовариства [4; с. 14].

Проблема співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права багатогранна. Вона має велике практичне і теоретичне значення. Включення міжнародного права до складу національної правової системи вимагає нових підходів до поняття правової системи держави, що сприятиме вдосконаленню правового регулювання, механізмів забезпечення та захисту прав людства, народів, прав і свобод людини і громадянина, міжнародному правопорядку і розвитку соціальних спільнот.

Література

1. Закон України «Про міжнародні договори України»
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
2. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. / Н. В. Пронюк. – 2-е вид., змін. та допов. – К. : КНТ, 2010. – 344 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – ст.9,18.
4. Савенко М. Д. Міжнародне право в національній правовій системі за Основним Законом України. / М.Д. Савенко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2016. – Т. 181. – С. 11-17.

*Кунцевич М. П.
Сумський державний університет
(м. Суми, Україна)*

ПОНЯТТЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) встановлює, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

Європейський суд з прав людини (далі – суд) у жодному із своїх рішень не намагався дати дефініцію приватного життя, так само як і визначити його межі, оскільки поняття «приватне життя», так само як поняття «приватність» є

оціночними і не належать до юридичних категорій. Поняття «приватне життя», вочевидь, набагато ширше за поняття приватності.

Стаття 8 Конвенції гарантує особі сферу, в якій особа може вільно займатися розвитком своєї особистості та реалізацією своїх можливостей (Brüggemann і Scheuten v. Germany, рішення Комісії), вона не обмежується засобами, що впливають на поведінку осіб у їхньому житлі або приватному приміщенні: існує зона взаємодії між особою та іншими людьми, навіть у публічному контексті, яка підпадає під сферу дії приватного життя (P.G. і J.H. v. United Kingdom).

Суд інтерпретує поняття приватного життя досить широко, у його практиці воно застосовувалось відносно: права на ім'я та прізвище та їх охорони від незаконного використання іншими особами (Mentzen v. Latvia; Burghartz v. Switzerland; Guillot v. France; Güzel Erdagöz v. Turkey; Losonci Rose & Rose v. Switzerland; Garnaga v. Ukraine), охорони зображення особи і її репутації, можливості визначення сімейного походження особи та її сімейного стану, фізичної та психічної цілісності особи, сексуальної та суспільної ідентичності, здорового навколишнього середовища (López Ostra v. Spain; Tătar v. Romania), особистої ідентичної та особистої автономії, охорони від обшуку та захоплення приватного помешкання, таємниці телефонних розмов тощо.

Зокрема, з позиції Суду, сфера особистої ідентичної та особистої автономії включає в себе право на особистий розвиток та особисту автономію (справа Pretty v. United Kingdom; Friend v. United Kingdom), а також право особи вирішувати, яким способом і в який момент має закінчитися її життя, за умови, що вона є здатною вільно прийняти рішення і діяти відповідним чином (Haas v. Switzerland; Koch v. Germany); право отримати інформацію для того, щоб дізнатися про своє походження та особу своїх батьків (Mikulić v. Croatia; Odièvre v. France); інформацію про особисті релігійні та філософські переконання (Folgerø and Others v. Norway); право на встановлення і розвиток стосунків з іншими людьми та зовнішнім світом (Niemietz v. Germany);

заборону зупинення та обшуку особи у публічному місці (*Gillan & Quinton v. United Kingdom*); етнічну належність (*S. i Marper v. United Kingdom*).

Крім того, у рішенні по справі *Bigaeva v. Greece* 2009 року Суд визнав, що навіть інформація про громадянство особи охоплюється поняттям приватного життя особи та охороняється статтею 8 Конвенції. Зокрема, суд зазначив: «Відмова у допуску заявниці до адвокатських іспитів на підставі громадянства очевидно становить втручання у її приватність. Спочатку Рада допустила заявника до проходження 18-місячного стажування, яке за законодавством держави є необхідною умовою для допущення до адвокатського іспиту. Заявниця успішно його завершила, і Рада своїми діями дала заявниці очікування того, що вона може бути допущена до адвокатських іспитів... Суттєвим є те, що державний орган допустив заявницю до проходження стажування, коли стало зрозуміло, що вона не має права на складання адвокатських іспитів. Така поведінка з боку компетентних органів свідчить про відсутність послідовності і поваги до заявниці з особистої та професійної точки зору і є незаконним втручанням у її приватне життя у значенні ст. 8 Конвенції».

У справі *Rainys & Gasparavicius v. Lithuania* 2005 р. йшлося про дискримінаційне звернення (ст. 14 у зв'язку зі ст. 8 Конвенції) по відношенню до колишніх співробітників КДБ). Суд визнав, що їх право на повагу до приватного життя було порушено при прийнятті на роботу до приватної компанії: роботодавець відхилив кандидатури заявників на підставі того, що вони в минулому працювали у спеціальних службах іншої держави. Оскільки така заборона стосовно прийняття на роботу прямо встановлена в законодавстві Литви, Суд визнав, що вона теж є порушенням положень ст. 8 Конвенції.

Застосування положень цієї статті у справах про натуралізацію створює колізію, оскільки право на набуття громадянства не гарантується Конвенцією, і відмова в його наданні є законним розсудом компетентних органів держави. В той же час, у певних випадках відмова у набутті громадянства оскаржувалася на підставі порушення права на повагу до приватного життя. У справі *Genovese*

v. Malta 2011 року Суд встановив, що громадянство належить до сфери, охоронюваної Конвенцією, як частина соціальної ідентифікації людини, що, в свою чергу, є одним із аспектів приватного життя особи, і що дискримінація між батьком і матір'ю дитини у питаннях доступу до громадянства є недопустимою. Аналогічного висновку стосовно незаконної відмови у наданні громадянства дійшов Суд у справах Karashev v. Finland та Kurić and others v Slovenia. У справі Дадоуш проти Мальти (Dadouch v. Malta) 2010 року Суд визнав, що надмірне затягування та відмова у реєстрації шлюбу є втручанням у приватне життя. Суд зазначив: «Сімейне життя особи є невід'ємною частиною його чи її особистої та соціальної ідентичності».

Таким чином, Суд підходить до поняття «приватне життя» досить гнучко та розуміє під ним широку та різномірну сферу життя особи. На підставі аналізу його практики з цього питання можна дійти висновку, що більш важливим для нього є не «що є приватне життя», а те, чи підлягає конкретне право особи правовій охороні ст. 8 Конвенції в контексті конкретного порушення з боку компетентних органів держави.

Малютін І.А.

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
(м.Суми, Україна)*

ТЕНДЕНЦІЇ СЕПАРАТИЗМУ – ЗАГРОЗА СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Світові процеси розвитку державотворення свідчать про те, що в останні роки у всьому світі набирають сили тенденції сепаратизму, які є прямою загрозою суверенітету і національній безпеці будь-якої країни. Державний, народний і національний суверенітет взаємопов'язані в демократичній державі, оскільки останні є основою державного суверенітету. Разом з тим, в умовах глобалізаційних, інтеграційних процесів поступово трансформується класичне, абсолютне розуміння суверенітету, через його залежність від багатьох чинників у сучасному світі, але це не означає втрату правової цінності суверенітету.

У контексті захисту суверенітету, національної безпеки держави *сепаратизм* від лат. *separatio*: відокремлення – це прагнення окремих соціальних груп в державі до відокремлення, наслідком якого є їх позиція щодо надання частині держави права автономії або її повного відокремлення й створення нової держави.

Сепаратизм, як наслідок, призводить до посягання на суверенітет, єдність та територіальну цілісність держави, непорушність її кордонів. Суверенітет держави означає, перш за все, верховенство, самостійність та незалежність державної влади. Це право (суверенітет де-юре) та можливість (суверенітет де-факто) суверена: монарха, держави, нації – самостійно і незалежно здійснювати державну владу, визначати власну зовнішню і внутрішню політику.

Сепаративним процесам сприяють глобалізація, інтеграційні процеси, політична та економічна нестабільність, війни, революції, державні перевороти, визвольні рухи, тощо. Їх наслідком є утворення нових держав. Так протягом ХХ століття кількість держав збільшилась майже в чотири рази і на даний час налічує 195 держав, з яких 193 держави-члени ООН.

Отже, сепаратизм є стійкою тенденцією новітнього часу, про що яскраво свідчать останні події в Іспанії та інших країнах.

Не обійшли дані процеси й Україну, де підігріваються сепаратистські настрої зміни статусу окремих територій відповідно до законів України, а також шляхом протизаконної діяльності, направленої на відділення від України частини територій та її громадян, про що свідчать події в Автономній республіці Крим в 2014 р. та на Сході України. Через пряму загрозу національній безпеці держави та посягання на її територіальну цілісність законодавчою владою України в 2014 р. внесено зміни в розділ І особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки». Зокрема, було посилено санкції статей даного розділу, передбачено кримінальну відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення

державної влади, зміни меж території або державного кордону України, за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Рішенням Конституційного Суду України від 14.03.2014 р. № 2-рп/2014 визнано Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 р. № 1702-6/14 такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною).

Зазначений референдум порушив чинне законодавство України, наслідком якого стало де-факто відокремлення Автономної Республіки Крим від України і входження її до складу Російської Федерації, чим також було порушено низку міжнародних договорів.

Зокрема, до них слід віднести: Статут Організації Об'єднаних Націй, – у п. 4 ст. 2 якого прямо наголошується, що «усі Члени ООН утримуються у їх міжнародних відносинах від загрози силою або від її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй» [1], Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписаний 05.12.1994 р. президентами України, РФ, США та прем'єр-міністром Великої Британії.

Дані міжнародні договори гарантують територіальну цілісність України та протидіють зовнішній агресії щодо України.

Внаслідок грубого порушення принципів міжнародного права створено небезпечний прецедент у міжнародних відносинах при вирішенні територіальних питань з позиції сили, а не норм міжнародного права, що мало відповідну реакцію світової спільноти.

Так Генеральна Асамблея ООН 27.03.2014 р. прийняла резолюцію про підтримку територіальної цілісності України і невизнання кримського «референдуму». Парламентська асамблея Ради Європи своєю резолюцією

засудила дії Російської Федерації щодо приєднання Криму, що стало явним порушенням норм міжнародного права, зокрема положень Статуту ООН, Гельсінського акту ОБСЄ і статуту та основних правил Ради Європи.

Порушення низки міжнародних норм, юридичними наслідками яких стали звернення суб'єктів міжнародного права, міжнародного приватного права до міжнародних організацій, міжнародних судових інстанцій за захистом прав, свобод, законних інтересів також створило небажані правові наслідки, не вирішуючи питання по суті, а тільки заганняючи її в глухий кут.

Отже, сучасний сепаратизм, особливо його неконституційний спосіб – є вкрай небезпечною формою вирішення особистих питань за рахунок інших. Він призводить до конфлікту інтересів, ворожнечі, що, безперечно, створює загрозу суверенітету і національній безпеці держави.

Література

1. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon. rada. gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)

Масько В.М.

*Франкфуртський університет імені Йоганна Вольфганга Гете
(м. Франкфурт, Німеччина)*

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА ПРАКТИКА В НІМЕЧЧИНІ

Постановка проблеми. Юридична освіта має пріоритетну роль в загальній системі освіти та особливо в процесі розбудови правової держави, реалізації в суспільстві принципу верховенства права. Революція Гідності продемонструвала прагнення українського суспільства до свободи й справедливості, до захисту власних прав та інтересів. Досвід розвинутих країн світу підтверджує пріоритетність якісної юридичної освіти та практики, як основи політично-економічного, соціального та культурного добробуту. Розглянемо приклад Німеччини, де юридична освіта має дуже давню традицію та вважається найскладнішим фахом у вищій школі.

Аналіз наявних досліджень проблеми. Наукові доробки вітчизняних науковців представлені працями С. Бігуна, С. Майданика. Вони розглядають саме організацію юридичної освіти в Німеччині та досвід розробки єдиних загальнодержавних стандартів фахової підсумкової освітньої атестації професійною громадськістю[1]. Висвітлення окремих типів завдань для студентів юридичного профілю знаходимо в роботі Б. Бергмана. Слід зазначити, що існують численні роботи німецьких фахівців, спеціалізована періодика, розробки наукових співробітників навчальних закладів.

Мета даного дослідження полягає в розкритті особливих відмінностей підготовки юристів в Німеччині, а також поняття «знаряддя праці юриста» його застосування, виокремленні основних пріоритетів в процесі здобуття знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні відмінності юридичної освіти в Німеччині від юридичної освіти в інших країнах Європи полягають в наступному:

- Юридична освіта поділяється на дві частини і не закінчується після суто академічного навчання а продовжується під час дворічного рефендаріату.
- Остаточним та єдиним рівнем закінченої юридичної освіти є класифікація німецького юриста як спроможного стати суддею, йдеться про закріплену в законі про суддів «спроможність посідати суддівську посаду» [5, §5Абз.1]. Німецькі юристи проходять єдину освіту (так звана «концепція єдиного юриста»), здобувають ключову спеціалізацію для можливості в подальшому займатися будь-якою юридичною професією [3, с.1].
- Відсутній контроль присутності на навчальних заходах, вимогою є успішно виконана домашня робота та складення іспиту.

Головною складовою навчання є вирішення практичних правових випадків. Саме на цьому зосереджується найбільша увага та надається відповідна підготовка у вигляді методичного навчання, передачі правових знань, тобто знань законів, наукової думки та судової практики. Студенти мають самостійно знаходити вирішення правових випадків, це являється

головним завданням на іспиті, при написанні домашньої роботи а також під час першого державного іспиту.

Як вирішуються правові випадки? Практичними кроками, за допомогою складення експертизи, або експертної оцінки окремого випадку, у відповідному стилі Gutachtenstil «знаряддя праці юристів» [3, с.16], як часто говорять в університетському середовищі. Наведемо основні практичні кроки Gutachtenstil:

1. Максимально чітке розуміння та формулювання складу фактичних обставин.
2. Пошук та знаходження відповідних норм права (які містять склад дії та правові наслідки).
3. Субсумація – перевірка на відповідність встановленого фактичного складу випадку складу дії відповідної норми закону.
4. В підсумку оголошення правових наслідків.

Дотримання формалій, стилю та порядку при написанні експертизи є обов'язковими умовами успішного складання іспиту, більша частина яких є письмовими. Маємо зазначити, що з початку навчання студенти вчаться та мають вирішувати завдання з різних галузей права, які чекають на них в майбутній професії. Під час першої, академічної частини навчання студенти мають пройти ознайомчу практику в суді [4], щоб краще уявити та зрозуміти широке поле діяльності юристів. Протягом чотирьох тижнів студенти разом з куратором практики (часто прокурором, суддею) відвідують судові засідання з цивільних, кримінальних, адміністративних справ, після яких мають змогу поставити запитання судді. Неодмінним є відвідання місць позбавлення волі, інститутів судової медицини та відділу кримінальної поліції. Під час наступних двох практик студент закріплюється за адвокатською конторою, де має можливість зрозуміти особливості адвокатської діяльності.

Таким чином можемо зробити висновок, що юридична освіта в Німеччині невідривно пов'язана з потребами практики, а це вказує на її якість та професійну орієнтованість.

Подальше дослідження застосування методики вирішення правових випадків в юридичній освіті Німеччини має допомогти в підвищенні якості відповідної освіти в Україні.

Література

1. Бігун В. Юридична освіта в Україні та Німеччині / Бігун В'ячеслав // Юридичний журнал. – 2004. – №12 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1514>
2. B. Bergmans, Grundlagen der Rechtsdidaktik an Hochschulen. Bd. 1: Rechtsdidaktik als Wissenschaft und Praxis, Berlin 2014
3. Електронний ресурс: <file:///C:/Users/Viki/Desktop/Стаття/Юридична-освіта-в-Німеччині.pdf>
4. <https://www.jura.uni-frankfurt.de/43559185/STOrdnung.pdf>
5. Deutsches Richtergesetz. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/drigr/index.html>

Макаренко К.В.

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Актуальним у наш час і досить суперечливим залишається питання періодизації міжнародного права. Існує багато різних точок зору щодо історії виникнення міжнародного права тощо. Даним питанням займалися такі дослідники Ю. Дроздова [3], Т. Анцупова [1], О. Гороховська [2] та ін.

Розглянемо три точки зору щодо історії виникнення міжнародного права. Перша точка зору свідчить про те, що відносини й угоди між суб'єктами міжнародного права почали укладатися ще у давні часи (III ст. до н. е.), у тому числі у Давній Греції, на Близькому Сході, в Персії та в римсько-елліністичний період (В. Прейзер). Доречі, деякі західні вчені пов'язують зародження міжнародного права із виникненням християнства (Ш. де Вішер). Друга –

міжнародне право виникло в Європі після Вестфальського миру (П. Маланчук). Третя – виникло в Новий час разом із виникненням великих суверенних держав. У цей період вже остаточно сформувалися перші військові та політичні союзи держав, а також стала формуватися й така наука, як міжнародне право [3, с. 177-178].

Зокрема, для західних вчених для періодизації міжнародного права важливе значення мають історико-правові події та факти. Наприклад, досить відомий французький юрист-міжнародник П. Фошиль виділив такі періоди в історії розвитку міжнародного права: від стародавніх часів до падіння Римської імперії; від падіння Римської імперії (476 р.) до Вестфальського миру (1648 р.); від Вестфальського миру до Великої французької революції (1789 р.); від Великої французької революції до Віденського конгресу (1815 р.); від Віденського конгресу до часу його життя (початок XX ст.).

У сучасній західній літературі існує й така періодизація: до Вестфальського конгресу 1648 р.; від Вестфальського конгресу 1648 р. до Віденського конгресу 1815 р.; від Віденського конгресу 1815 р. до Паризького конгресу 1856 р.; від Паризького конгресу 1856 р. до 1900 р.; від 1900 р. дотепер [2, с. 163].

В. Гreve у дослідженні «Епохи розвитку міжнародного права» (1984) доводить, що після XVI ст. існували три відмінні системи міжнародного права, кожна з яких характеризувалася ідеологією, інтересами, політикою влади, яка переважала у відповідний період: міжнародні правопорядки іспанського (1494 – 1648 рр.), французького (1648 – 1815 рр.) та англійського (1815 – 1919 рр.) періодів, а пізніше сформувався період англо-американської світової гегемонії (1919 – 1944 рр.) та період американсько-російського суперництва та визрівання третьої світової війни з 1944 р. [2, с. 163].

У роботах сучасних українських вчених зустрічається така періодизація історії міжнародного публічного права: 1. Епоха локального (регіонального) міжнародного права: включає періоди розвитку міжнародного права

стародавнього світу та Європейського міжнародного права до 1648 р. 2. Епоха універсального міжнародного права (з 1648 – дотепер). У ньому йде мова про універсальне міжнародне право періоду Ліги Націй та ООН тощо [1, с. 338].

Отже, історія періодизації міжнародного права надзвичайно різноманітна. Зокрема, існує багато точок зору щодо історії виникнення міжнародного права.

Література

1. Анцупова Т. О. Періодизація історії міжнародного процесуального права [Електронний ресурс] / Т. О. Анцупова // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2010. – Т. 9. – С. 338-346. – Режим доступу: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom9/36.pdf>
2. Гороховська О. В. Генеза розвитку міжнародного права: деякі аспекти / О. В. Гороховська // Держава та регіони. Сер.:Право : Науково-виробничий журнал. – 2014. – № 4. – С. 161-166.
3. Дроздова Ю. Історико-правові передумови виникнення та періодизація становлення й розвитку права міжнародної безпеки [Електронний ресурс] / Ю. Дроздова // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 3. – С. 177-182. – Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/03/34.pdf>

*Самойленко Є.А.
Сумський державний університет
(м.Суми, Україна)*

СУТНІСТЬ КОМПРОМІСУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Компроміс є категорією міжнародного права, що вживається у двоякому розумінні: широкому (політологічному) як прояв узгодження воль (волевиявлень) суб'єктів міжнародного права у процесі нормоутворення та у звуженому (юридичному) як угода між такими суб'єктами щодо передачі існуючого між ними спору чи іншого питання на вирішення міжнародним арбітражем або міжнародним судом.

Під час створення норм міжнародного права, договірних чи звичаєвих, міжнародно-правові позиції суб'єктів міжнародного права приходять у зіткнення, відбувається узгодження цих позицій, узгодження воель, яке може призвести до появи міжнародно-правових норм. Тому результат, що фіксується у тексті договору, часто в більшій або меншій мірі відрізняється від того, що пропонувалося на етапі переговорів з його укладення. Процес створення звичаєвої норми міжнародного права є набагато складнішим, але сутність даного процесу також зводиться до узгодження воель відносно визнання того чи іншого правила в якості міжнародно-правової норми.

Надані поступки в ході пошуку прийняттого для всіх компромісу можуть бути наслідком зміни первісно обраної міжнародно-правової позиції. Однак, такі поступки у процесі створення норми міжнародного права можуть мати місце і без зміни попередньо заяв. позиції. Суб'єкт міжнародного права може піти на компроміс у тих чи інших питаннях, але й надалі вважати, що було б краще вчинити по-іншому, та відстоювати ті принципи і норми, які він підтримував раніше. Навіть прийняття компромісної пропозиції в якості міжнародно-правової норми, обов'язкової для даного суб'єкта міжнародного права, не заважає цьому суб'єкту і в подальшому продовжувати виступати за прийняття іншої норми, з його точки зору доцільнішої чи необхіднішої [1, с. 187, 191].

Термін компроміс частіше використовується у своєму вузькому значенні для позначення суто угод суб'єктів міжнародного права стосовно представлення наявного між ними спору або іншого питання на розгляд і остаточне вирішення як арбітражем (арбітражний компроміс), так і судом (ст. 40 Статуту Міжнародного Суду ООН). Юрисдикції міжнародних судових установ та арбітражів, у порівнянні з юрисдикцією національних судів, притаманна договірна основа. У той же час, арбітражний компроміс може бути укладений як з метою вирішення спору, так і для врегулювання будь-якого питання, що має міжнародно-правову природу.

В арбітражному компромісі зазначається: згода суб'єктів міжнародного права на передачу спору (питання) на вирішення арбітражем; предмет спору або суть питання, що має бути вирішене або врегульоване; застосовуване право; порядок, кількість і строк призначення арбітрів; повноваження та порядок діяльності арбітражу; мова та місце провадження справи тощо.

Арбітражний компроміс є різновидом арбітражної угоди і відрізняється від останньої тим, що арбітражний компроміс укладається з приводу передачі до арбітражу спору (питання), який уже виник між сторонами міжнародних відносин. Крім того, на відміну від арбітражної угоди, яка може мати вигляд окремого документу (власне арбітражної угоди) або окремого елементу іншого міжнародного договору (арбітражне застереження), арбітражний компроміс може бути укладений лише у вигляді окремого документу.

У зарубіжній доктрині міжнародного права склався дещо інший підхід до розуміння компромісу. Розрізняються дві його форми (типи): спеціальний, *ad hoc* компроміс («*compromis(e) proper*», «*special agreement*», «*implementing compromis(e)*») і загальний (абстрактний) компроміс («*general compromis(e)*», «*abstract compromis(e)*», «*anticipated compromis(e)*»).

Компроміс *ad hoc* представляє собою спеціальну угоду, на підставі якої сторони подають конкретний спір, що виник між ними, на розгляд до міжнародного арбітражу чи суду.

Загальний компроміс передбачає ініціювання суб'єктами міжнародного права судових або арбітражних процедур (у т. ч. створення арбітражу *ad hoc*) з метою вирішення у майбутньому всіх чи певних видів справ між ними згідно підписаного загального (арбітражного) договору або арбітражного застереження у договорі. У разі виникнення конкретного спору його учасники можуть досягти компромісу *ad hoc* (*implementing compromis(e)*) – укласти спеціальну угоду, в якій детально врегульовуватимуться процедурні питання розв'язання відповідної суперечки.

На компроміс поширюється дія положень права міжнародних договорів, зокрема правил щодо недійсності угоди. Загальний компроміс та компроміс *ad hoc* можуть потребувати ратифікації. Винятком завжди є *implementing compromis(e)*, коли він впливає з арбітражної угоди, яка підлягала ратифікації. До форми компромісу на практиці специфічні вимоги не висувуються, але вони у переважній більшості існують у письмовому вигляді [2, с. 45-47].

Таким чином, в іноземній міжнародно-правовій літературі не ставиться акцент на зв'язку компромісу з концепцією узгодження воľ суб'єктів міжнародного права. При цьому відштовхуючись від звуженого розуміння поняття компромісу, останній ототожнюється із загальними, зокрема багатосторонніми, угодами про передання арбітражу можливих у майбутньому спорів, а також міжнародними договорами, до яких внесена домовленість про арбітражну процедуру вирішення в якості відповідного застереження.

Література

1. Тункин Г.И. Теория международного права / Под общ. ред. проф. Л.Н. Шестакова. – М.: Издательство «Зерцало», 2000. – 416 с.
2. Encyclopedia of Public International Law: 12 vols. / R. Bernhardt (ed.). – Amsterdam; New York; Oxford: 1981-1990. – V. 1 (Settlement of Disputes). – 1981. – xiv, 209 p.

*Славко А.С.
Сумський державний університет
(м. Суми, Україна)*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Будь-які воєнні дії, які ведуться на території певної держави, спричиняють страждання для мирного населення. У разі, якщо таке населення залишається на території, яка не контролюється державою їх громадянства, воно практично стає заручником військової адміністрації

противника. Останнім часом питання, пов'язані з правовим регулюванням відносин, які виникають в зв'язку з окупацією частини території України, набули особливої актуальності. Зокрема, цьому сприяє розгляд в українському парламенті окремих законодавчих ініціатив (проекту закону «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях»).

Окремим питанням взаємодії з окупованими територіями приділяли увагу у своїх працях Кайтанський О.С., Касперович Ю.В., Кармаза О.О., Бабін Б., Третяк А.М., Антипов В. У той же час, незважаючи на значний суспільний інтерес, аспекти, які стосуються міжнародно-правового регулювання окремих питань функціонування окупованої території, залишаються невирішеними у вітчизняній правовій науці. Метою цієї роботи є окреслення міжнародно-правових засад управління окупованими територіями.

Зокрема, питання ефективного управління окупованими територіями визначається у IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 року. Відповідно до положень статті 42 відповідної Конвенції, територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції [1].

На державу, яка здійснює ефективну окупацію, покладається ціла низка зобов'язань. По-перше, вона має дотримуватись визначених заборон. Зокрема, не дозволяється: примушення жителів окупованої території надавати інформацію про армію іншої воюючої сторони чи про її засоби оборони; примушення жителів окупованої території присягати на вірність державі-супротивнику; конфісковувати приватну власність; здійснювати мародерство чи потурати йому; захоплювати, знищувати чи навмисно пошкоджувати майно муніципалітетів, релігійних, благодійних, освітніх,

мистецьких і наукових установ, історичні пам'ятки, твори мистецтва та науки [1].

По-друге, ряд дій може здійснюватися окупаційною владою лише за умови, що цього вимагає оперативна обстановка та потреби воюючої армії, а також потреби управління окупованою територією. Зокрема, до таких належать: стягнення податків, мит і зборів, крім визначених такою державою; реквізиції у негрошовій формі та у формі послуг [1].

При цьому, Конвенція передбачає, що на окупанта покладається низка обов'язків щодо управління окупованою територією. Наприклад, окупаційна влада на захопленій та утримуваній нею території зобов'язана: відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо; якщо на окупованій території окупант стягує визначені такою державою податки, мита і збори, на нього покладається обов'язок нести витрати по управлінню окупованою територією у тій самій мірі, як це був зобов'язаний робити законний уряд [1].

Аспекти, які стосуються відповідальності держави за територію, над якою вона здійснює ефективну окупацію, неодноразово розглядалися Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ). Навіть на теренах відносно «спокійної» Європи за останні півстоліття неодноразово виникали конфлікти, які тягнули за собою окупацію частини території певної держави. Деякі території і досі залишаються під ефективним контролем окупанта, незважаючи на встановлення там маріонеткової «місцевої адміністрації». Зокрема, до таких належить Нагорний Карабах (конфлікт між Вірменією та Азербайджаном), Південна Осетія та Абхазія (Росія та Грузія), Придністров'я (Росія та Молдова), Північний Кіпр (Туреччина та Кіпр), частина Донецької та Луганської областей України (Росія та Україна).

Розглядаючи питання, які стосуються відповідальності держави за територію, окуповану нею, ЄСПЛ зауважив, що хоча зазвичай юрисдикція

держави обмежена її кордонами, у виключних випадках держава може нести відповідальність і за території, які знаходяться за межами її формального кордону. Зокрема, у справі *Справа «Лоїзиду проти Туреччини»* ЄСПЛ встановив, що концепція юрисдикції не обмежувалася національною територією, а відповідальність держави-учасниці настала від моменту здійснення нею фактичного контролю над територією, захопленою внаслідок військової акції [2]. Ці ж висновки були підтверджені у справі *«Кіпр проти Туреччини»* [3]. У справі *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* Суд зауважив, що з точки зору міжнародного публічного права, слова «в рамках їх юрисдикції» в статті 1 Конвенції повинні розумітися, як перш за все територіальна правомочність держави, але також передбачається, що юрисдикція зазвичай здійснюється на всій території держави. Ця презумпція може бути обмежена за виняткових обставин, особливо в тих випадках, коли державі не дають можливості застосовувати свою владу на частині своєї території. Це може статись в результаті військової окупації збройними силами іншої держави, які реально контролюють зайняту територію [4].

Відтак, ЄСПЛ встановив, що держава може бути притягнута до відповідальності в разі військових дій - законних або незаконних, і якщо вона на практиці здійснює контроль над територією, розташованою поза його національною територією. Обов'язок захищати на цій території права і свободи, викладені в Конвенції, є наслідком визнання цього контролю, а здійснюється це прямо через збройні сили або через підпорядковану місцеву адміністрацію. Більше того, у цій же справі ЄСПЛ дійшов висновку, що там, де договірна держава здійснює повний контроль над територією поза своєю державною територією, її відповідальність не обмежується за діями її солдатів або офіційних осіб, але також поширюється на дії місцевої адміністрації, яка продовжує існувати там за допомогою військової чи іншої підтримки [4]. Аналогічні висновки ЄСПЛ виклав також у справі *«Катан та інші проти Молдови та Росії»* [5].

Отже, можна констатувати, що положення, закріплені в статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[6] та статті 6 проекту закону «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях»[7] (щодо покладення відповідальності за стан дотримання прав і свобод людини і громадянина на державу-окупанта) є такими, що повністю відповідають положенням міжнародного права та практики його застосування.

Література:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_222
2. Case *Loizidou v. Turkey*, judgment from 18 December 1996. [Electronic source] – Available at: <http://www.echr.coe.int>
3. Case *Cyprus v. Turkey*, judgment from 10 May 2001. [Electronic source] – Available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"tabview\":\[\"document\"\], \"itemid\":\[\"001-59454\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)
4. Case *Ilaşcu and others v. Moldova and Russia*, judgment from 8 July 2004. [Electronic source] – Available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"tabview\":\[\"document\"\], \"itemid\":\[\"001-61886\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)
5. Case *Catan and others v. Moldova and Russia*, judgment from 19 October 2012. [Electronic source] – Available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"tabview\":\[\"document\"\], \"itemid\":\[\"001-114082\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)
6. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
7. Проект закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» від 04.10.2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62638

**ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПІДТРИМКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ**

Обрання українським народом євроінтеграційного вектору розвитку держави зумовлює необхідність детального осмислення якісно нових підходів, щодо захисту економічної безпеки країни. Враховуючи роками сформований негативний досвід не достатньо належного захисту економічної складової національної безпеки вкотре актуалізується питання ефективності роботи всіх суб'єктів, уповноважених здійснювати її захист. Одним із таких є Національна поліція, яка на сьогоднішній день перебуваючи під пильною увагою з боку світової спільноти, покликана зруйнувати негативний імідж попереднього органу, в тому числі й шляхом належного захисту економічної безпеки держави.

Дане питання, враховуючи його новизну не досліджене у повній мірі в сучасній правовій науці, проте окремі його аспекти знаходилися в полі зору таких вітчизняних науковців, як В.В. Гарбузова, Д.К. Катрич, Д.С. Денисюка, М.П. Будзинського, О.В. Батраченка, О.М. Музичука, О.М. Рєзніка, С.В. Чумаченка, Ю.В. Дрозда та інших вчених.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII [3] Національна поліція України (Нацполіція) є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [3]. Органи Національної поліції здійснюють реалізацію існуючих концепцій, програм зокрема й у сфері захисту економічної безпеки.

У структурі кримінальної поліції діє Департамент захисту економіки

(ДЗЕ, Департамент), який є міжрегіональним територіальним органом, уповноваженим протидіяти правопорушенням в економічній сфері, внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів. Основними завданнями ДЗЕ є: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері боротьби із злочинністю, захисту економіки; боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування; протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією; установлення причин та умов, які сприяють учиненню правопорушень у сфері економіки, та вжиття заходів щодо їх усунення [2].

Як відзначає В.І. Василичук до компетенції департаменту віднесено виявлення 86 складів злочинів економічного спрямування в 65 галузях і сферах економіки, основними з яких є запобігання розкраданню державних коштів, викриття злочинів у найбільш уразливих для злочинних посягань галузях економіки [1, с. 32]. Протидія таким правопорушенням набуває особливої значимості в умовах сучасної активної євроінтеграційної політики, адже виникає реальна необхідність реформування законодавства, що, безумовно, потребує значної фінансової підтримки, а також належного функціонування інститутів національної економіки. Адже саме від економічної складової багато в чому залежить соціально-економічний розвиток держави та подальше утвердження її, на міжнародній арені, як надійного та інвестиційно привабливого партнера.

Для забезпечення підтримки існування необхідних умов для стабільного функціонування економіки країни Департамент його відділ та територіальні управління, в межах законодавчо визначених повноважень і підслідності, здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також співпрацюють з усіма уповноваженими суб'єктами та вживають ряд інших легальних заходів. Так, до прикладу внаслідок спільних, скоординованих дій співробітників Департаменту захисту економіки, Головного слідчого управління Нацполіції за

процесуального керівництва Генпрокуратури було викрито та задокументовано злочинну схему по мінімізації штрафів, організовану працівниками ДФС. Внаслідок запобігання вченню вказаного діяння працівники Департаменту спільно зі співробітниками Генеральної прокуратури України запобігли недоотриманню коштів у розмірі понад 1 млн. грн. до державного бюджету [4]. На наш погляд такий факт свідчить про доцільність наділення органів Національної поліції повноважень реалізація яких забезпечує захист економічної безпеки країни, адже викриття навіть таких, порівняно з іншими, «дрібних» корупційних правопорушень сприяє створенню певних передумов для функціонування й поступового зростання економіки в складний державотворчий період. Поряд із цим залишається відкритим для активних дискусій питання щодо її взаємодії з міжнародними партнерами у сфері захисту економічної безпеки (Європолу, Інтерполу та ін.). Вважаємо, що певні висновки можна буде зробити з часом, оскільки даний орган, як суб'єкт захисту економічної безпеки не встиг зарекомендувати себе у повній мірі.

На підставі вищезазначеного доцільно відзначити, що на сучасному етапі уповноважені органи Нацполіції відіграють важливу роль у забезпеченні захисту економічної безпеки держави. Насамперед це підтверджується законодавчо поточними результатами діяльності у вказаній сфері. Однак, при цьому існує кілька актуальних проблем вирішення яких створить передумови для більш якісної роботи органу.

Література

1. Василичук В. І. Протидія оперативними підрозділами МВС України фінансуванню сепаратизму : метод. рек. / В. І. Василичук, М. В. Буряк, І. М. Купранець та ін. – Київ : Кандиба Т. П., 2015. – 98 с.
2. Про затвердження Положення про Департамент захисту економіки Департаменту захисту економіки Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 07.11.2015 № 81.
3. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон від 02.07.2015 № 580-

4. У Тернополі поліція затримала двох податківців на хабарі у 400 тисяч гривень (фото) [Електронний ресурс] : сайт: www.npu.gov.ua – Режим доступу до ресурсу: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2202163>.

*Шестопалов Р.М.
Прокуратура Дніпровської області
(м. Дніпро, Україна)*

ДОПУСТИМІСТЬ ОГОЛОШЕННЯ ПОКАЗАНЬ СВІДКА В СУДІ В СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Показання свідка є вагомим елементом доказової бази у кримінальному провадженні та однією з підстав для прийняття судом об'єктивного і справедливого рішення. Одним із дискусійних і проблемних положень КПК України є визначені в чч. 1, 2 ст. 23 положення, що показання учасників кримінального провадження суд отримує усно, та не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, які не були предметом безпосереднього дослідження суду [1].

Проведений аналіз окремих рішень ЄСПЛ вказує на те, що його прецедентна практика допускає можливість оголошення в суді показань свідка та їх використання як доказів при дотриманні певних умов.

Згідно з п. 41 Рішення ЄСПЛ у справі «Костовський проти Нідерландів» визначено, що згідно з принципом змагального судового процесу, всі докази мають пред'являтися у присутності обвинуваченого на відкритому слуханні. Це не означає, однак, що, для того щоб показання свідків були використані як доказ, вони завжди мають бути оголошені на відкритому слуханні в суді: використання як доказів таких показань, взятих на досудовому етапі провадження, саме по собі не суперечить пункту 3 (d) та пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо при цьому дотримано гарантій прав сторони захисту. Як правило, ці права вимагають надання обвинуваченому рівноцінної і належної можливості спростування показань свідка

обвинувачення та його допиту — чи то під час давання свідком показань, чи на якомусь пізнішому етапі судового провадження [2]. Положення щодо можливості оголошення в суді показань свідка, наданих на попередніх стадіях кримінального провадження, та відсутності при цьому порушень вимог підпункту «d» пункту 3 ст. 6 Конвенції, узгоджується з іншими Рішеннями ЄСПЛ, а саме: п. 31 Справи «Унтерпертінгер проти Австрії» [3], п. 49 Справи «Андандонский проти Російської Федерації» [4], п. 124 Справи «Климентьев проти Російської Федерації» [5], п. 65 Справи «Мельников проти Російської Федерації» [6]. В п. 39 Рішення ЄСПЛ у справі «Жогло проти України» прямо передбачено, що, якщо обвинуваченому була надана відповідна та належна можливість заперечувати такі показання — або під час їх надання, або на пізнішому етапі — прийнятність їх як доказів як така не суперечить вимогам пунктів 1 та 3 (d) статті 6 Конвенції [7]. Аналогічним чином зазначається умова такої допустимості в п. 42 Рішення ЄСПЛ у справі «Жуковський проти України» [8]. У п. 55 справи «Корнєв і Карпенко проти України» наголошено, що «за певних обставин може виникнути потреба послатись на показання, отримані на стадії досудового слідства. Якщо підсудному було надано відповідні й належні можливості заперечити такі показання, чи то при їх наданні, чи на пізнішому етапі, прийняття їх як доказів не суперечитиме саме по собі вимогам пунктів 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції» [9]. Подібні умови використання в суді таких показань свідка закріплено і в п. 41 справи ЄСПЛ «Олег Колесник проти України» [10].

З урахуванням викладеного вбачається, що за виняткових обставин і при дотриманні певних умов оголошення в суді показань свідків та використання їх як доказів не суперечить вимогам Конвенції та національному законодавству.

Література

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Костовський проти Нідерландів : Рішення Європейського суду з прав людини від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_089/print1443097165865115
3. Унтерпертінгер проти Австрії : Рішення Європейського суду з прав людини від 24 листопада 1986 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_088
4. Андандонский против Российской Федерации : Решение Европейского суда по правам человека от 28 сентября 2006 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2465602/2465602-001.htm>
5. Климентьев против Российской Федерации : Решение Европейского суда по правам человека от 16 ноября 2006 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Klimentyev_v_Russia_16_11_2006
6. Мельников против Российской Федерации : Решение Европейского суда по правам человека от 14 января 2010 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.lawmix.ru/vas/31715>
7. Жогло проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 24 квітня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_402
8. Жуковський проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 03 березня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_714
9. Корнєв і Карпенко проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 21 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_637
10. Олег Колесник проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 19 листопада 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_505

Шпаковськи Л.В.

*Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
(м.Київ, Україна)*

ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ

Проблема трансформації інституту міжнародно-правового визнання держав у сучасному світі набуває все більшої актуальності. Так, прагнення до

самостійності окремих частин вже давно існуючих суб'єктів (Каталонія в Іспанії, Північна Ірландія і Шотландія у Великій Британії, Тибет у Китаї тощо) спонукає до ґрунтовного її вивчення.

Питанню визнання незалежності держав переважно приділялася увага вітчизняними (О. Буткевич, І. Лукашук, К. Савчук, Д. Фельдман, С. Черніченко, В. Шуршалов, І. Лісовський, Т. Цимбрівський) і зарубіжними (Я. Броунлі, Ш. де Вішер, Ф. Джесап, Г. Кельзен, Д. Кроуфорд, Л. Лаутерпахт, Л. Оппенгейм, А. Фердрос, Ч. Ч. Хайд та ін.) вченими-правниками, оскільки це окремий інститут міжнародного публічного права. Як правило, вивчаються теорії, доктрини, принципи, критерії визнання правосуб'єктності держави та її уряду. Вони знайшли віддзеркалення в багатьох міжнародно-правових актах.

У міжнародному праві дискусія про визнання держав зводиться до двох теорій: конститутивної та декларативної. Остання сьогодні є основною в доктрині міжнародного права, але в окремих ситуаціях може поставити під загрозу територіальну цілісність існуючої держави. Тут виникає проблема сепаратизму, що зі свого боку призводить до етнополітичних конфліктів, тероризму та екстремізму. Сепаратистські рухи класифікують на легальні (які досягають мети законодавчо допустимими методами), напівлегальні (визнаються не всіма учасниками світового співтовариства) та заборонені (екстремістські чи терористичні угруповання) [1, с. 90]. Останні головню підтримуються й фінансуються ззовні, що створює загрозу «гібридної війни», визначення якої поки що не має чіткого формулювання у міжнародному праві. Тому цей термін і досі залишається не конвенційним, що призводить до відповідних наслідків [4].

Отож, дослідження інституту визнання держав неможливе без вивчення його генезису, природи й сутності як регулятора міжнародних відносин. Адже, як вірно зазначає О. В. Буткевич, міжнародне право є наслідком тисячолітньої еволюції його норм, принципів та інститутів [3, с. 7] Тому недооцінювання

історичних коренів походження інститутів міжнародного права позбавляє можливості з'ясувати закономірності еволюції міжнародних відносин.

Інститут визнання незалежності держав має тривалу історію становлення й розвитку. Зародкові форми інституту оформилися ще в епоху Стародавнього Світу, коли визнання держав, звичайно, не мало широкого застосування і в основному використовувалося як визнання на певний випадок. В епоху Стародавнього світу відбувався процес становлення інституту міжнародної правосуб'єктності, що надалі сприяло формуванню різноманітних інститутів міжнародного права, зокрема інституту дипломатії, посольського права й інституту визнання держав. Факт колективного визнання у сучасному розумінні фіксуємо лише у XVII ст., коли новостворені держави без визнання своєї правосуб'єктності міжнародним співтовариством не могли бути повноцінними учасниками міжнародних відносин.

Трансформація інституту визнання держав відбувається відповідно до розвитку міжнародних відносин. Так, важливим етапом у цьому процесі є розпад колоніальної системи після Другої світової війни. Активні національно-визвольні рухи спричинили виникнення на карті світу нових держав в Азії та Африці. У 90-х рр. минулого століття відбулася нова хвиля утворення суверенних держав. З розпадом Радянського Союзу і соціалістичної системи актуалізувалися проблеми визнання нових держав, що виникли на пострадянському просторі.

Сьогодні спостерігається ескалація конфліктів щодо невизнаних або частково визнаних територій у цих регіонах. Слід зазначити, що ані Статут ООН, ані інші універсальні міжнародно-правові документи не містять норм, які б детально регламентували процес визнання. З погляду теорії міжнародного права визнання – це публічний акт держави, який є дискреційний і політичний, позаяк він не передбачає жодного правового обов'язку [2. с. 153]. Отож, прогалини міжнародного права у цій сфері часто призводять до колізій у

правовій регламентації відносин, що виникають між суб'єктами міжнародного права з приводу визнання.

Проте, слід зауважити, норми міжнародного права чітко встановлюють певні обмеження, які стосуються як суб'єктів міжнародного права, так і утворення, що є об'єктом визнання. Наприклад, згідно з нормою міжнародного права забороняється визнавати будь-які територіальні зміни, здійснені за допомогою застосування сили: доктрина Стімсона, Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. і Декларація про визначення агресії 1974 р. [5. с. 162].

Отже, інститут міжнародно-правового визнання в умовах стрімкого зростання глобалізаційних та інтеграційних процесів у світі знаходиться у процесі свого становлення, що уможливорює загрозу створення небезпечних прецедентів. Щоб уникнути зловживань між державами, доцільно було б урегулювати інститут визнання держав на правовому рівні.

Література

1. Безпала О. В. Проблеми сепаратизму в Україні / О. В. Безпала, Ю. І. Сологуб // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4 : Географія і сучасність : збірник наукових праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. - Вип. 16 (28). - С. 87-92
2. Броунли Я. Международное право: в двух книгах / Я. Броунли. – Книга первая. – М. : Прогресс, 1977. – 536 с.
3. Буткевич О. В. Теорія і практика докласичного міжнародного права: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2009. – 40с
4. Власюк В. В. Деякі основи поняття «гібридна війна в міжнародному праві» / В. В. Власюк, Я. В. Карман. – Право і громадянське суспільство. – Електронний ресурс / Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/207-deyaki-osnovy-ponyattya-hibrydna-viyna-v-mizhnarodnomu-pravi-vlasiuk-v-v-karman-ya-v>

5. Цимбрівський Т. Інститут визнання у сучасних міжнародно-правових відносинах / Тарас Цимбрівський // Публічне право. – 2012. - № 3 (7). - С.158 –163.

СЕКЦІЯ: МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Гончаренко Л.Л.

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУМЩИНИ В 2016 РОЦІ

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин зростає взаємозалежність економік країн. Отже, ефективність економіки будь-якої країни світу неможлива без здійснення інтеграційних процесів та розвитку економічних зв'язків з іншими країнами. Залученість у світову торгівлю, а саме чистий експорт, є одним з чотирьох факторів економічного розвитку країни. За даними Глобального індексу залученості в торгівлю Всесвітнього економічного форуму, у 2016 році Україна посіла 95 місце серед 136 країн. Такі дані вказують на надзвичайну необхідність наукового дослідження проблем та перспектив зовнішньоекономічної діяльності України для покращення розвитку та реформування даної сфери.

Зрозуміло, що в даному контексті зовнішньоекономічна діяльність окремих регіонів України потребує ретельного дослідження. Цим пояснюється і висока кількість публікацій з зазначеної проблематики. Зокрема, варто відмітити таких вітчизняних науковців, як: Касьян В. [3], Зіня Е., Дука Н. [2], Леоненко П., Черепніна О. [4] тощо.

Зовнішньоекономічна діяльність може здійснюватися в різних видах: експорт та імпорт товарів, послуг, капіталів робочої сили, наукова та науково-виробнича кооперація, міжнародні фінансові, кредитні та розрахункові операції тощо. Саме в процесі зовнішньоекономічної діяльності вирішуються важливі

економічні проблеми: забезпечення недостатніми ресурсами, новітнім обладнанням та технологіями.

Сумська область активно розвиває сферу зовнішньоекономічної діяльності. Так, за 2016 рік зовнішньоторговельний оборот товарами склав 967,4 млн. доларів США. Експорт товарів склав 532,1 млн. доларів США, імпорту товарів 435,3 млн. доларів США. Сальдо зовнішньої торгівлі позитивне і становить 96,8 млн. доларів США (2015 рік – 203,1 млн. доларів США). Коефіцієнт покриття експортом імпорту по товарах – 1,22 (2015 рік – 1,5).

Зовнішньоторговельні операції область здійснювала з партнерами зі 102 країн світу (2015 рік – з 101 країни). Питома вага країн СНД в експорті товарів залишається досить значною і в січні-грудні 2016 року склала 44,4% (січень-грудень 2015 року – 46,1%). До країн ЄС експортовано 28,5% (24,4%).

У загальному обсязі експорту товарів найбільші поставки здійснювались до Російської Федерації – 30,7% від загального обсягу експорту (2015 рік – 32,1%), Німеччини – 5,4% (3,8%), Туреччини – 5,4% (4,7%), Румунії – 4,2% (3,2%), Білорусі – 4,4% (4,2%), Казахстану – 3,4% (3,8%), Єгипту – 3,5% (2,7%), Італії – 2,7% (3,8%), Китаю – 2,4% (2,9%).

Оснoву товарної структури експорту області складали механічне обладнання, машини та механізми – 119,9 млн. доларів США (22,5% до загального обсягу експорту) (-28,6% до 2015 року), готові харчові продукти – 97,5 млн. доларів США (18,3%) (-9,5%), продукти рослинного походження – 89,1 млн. доларів США (16,8%) (-20,7%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 61,3 млн. доларів США (11,5%) (-7,6%), недорогоцінні метали та вироби з них – 61,3 млн. доларів США (11,5%) (+11,9%), деревина і вироби з деревини – 21,8 млн. доларів США (4,1%) (-14,3%), взуття, головні убори, парасольки – 21,6 млн. доларів США (4,1%) (+6,2%), а також полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 23 млн. доларів США (4,3%) (+36,1%).

Імпорт товарів з країн СНД становив 20,6% від загального обсягу імпорту товарів (січень-грудень 2015 року – 28,7%), з країн ЄС – 43% (38,5%). У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались з Німеччини – 17,3% (січень-грудень 2015 року – 13,9%), Російської Федерації – 12,9% (20,2%), Китаю – 9,9% (9,5%), Італії – 8,2% (6,8%), Гани – 8,3% (6,4%), США – 6,8% (1,5%), Польщі – 7,2% (6%), Білорусі – 3,9% (4,2%), Казахстану – 3,5% (3,7%).

Оснoву товарної структури імпорту зовнішньої торгівлі області складали готові харчові продукти – 92,6 млн. доларів США (21,3% до загального обсягу імпорту) (-14,5% до січня-грудня 2015 року), механічне обладнання, машини та механізми – 70,4 млн. доларів США (16,2%) (+58,4%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 57,2 млн. доларів США (13,1%) (+24,4%), недорогоцінні метали та вироби з них – 55,5 млн. доларів США (12,7%) (+2,8%), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 36,2 млн. доларів США (8,3%) (+23,7%), транспортні засоби та шляхове обладнання – 27,3 млн. доларів США (6,3%) (+325,5%) та мінеральні продукти – 21 млн. доларів США (4,8%) (-37,6%).

З метою розвитку міжрегіонального співробітництва у 2016 році проведено 22 заходи міжнародного характеру як в економічній так і гуманітарній сферах, у яких взяли участь представники 13 країн світу (Бельгія, Білорусь, Іран, Китай, Македонія, Німеччина, Польща, Словаччина, США, Франція, Індія, Бразилія, Казахстан).

В зв'язку з викладеним можна визначити деякі пріоритети подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності Сумщини: спрямування зусиль суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на підвищення конкурентоздатності власної продукції, відновлення традиційних та освоєння нових ринків збуту. В цьому плані доцільно застосовувати досвід, накопичений зарубіжними країнами.

Література

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 №959 – XII (зі змінами та доповненнями)
2. Зінь Е.А. Основи зовнішньоекономічної діяльності / Е.А. Зінь, Н.С. Дука – Вид-во «Кондор». – К. – 2009. – 431 с.
3. Касьян В. В. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні / В. В. Касьян // Водний транспорт. – 2016. – Вип. 1. – С. 147–152. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_25.
4. Леоненко П.М. Зовнішньоекономічна діяльність України: сучасні тенденції / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №2. – С. 75–84 с.

*Демидов О., Омеляненко В.А.
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
(м.Суми, Україна)*

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

Економічний аналіз права – це напрямок у теорії права, який оформився відносно недавно та передбачає збалансовану побудову правових текстів, засновану на логіці ефективності неупереджено аналізованого об'єкта. В основі економічного підходу до права лежать концепції максимізації корисності, стійкості переваг та альтернативних витрат. Основною його метою є застосування методу неінституційної економічної теорії до аналізу ефективності юридичних норм.

В усьому світі інтелектуальна власність є істотною складовою державного суверенітету, адже вона відіграє важливу роль у широкому спектрі областей, які варіюються від безпеки та комунікацій до охорони здоров'я й включає майже всі аспекти науки і техніки. Незалежно від рівня розвитку багато країн прийшли до розуміння величезних вигід від наявності високотехнологічних виробництв і реалізують стратегію нової (інноваційної) індустріалізації та інтелектуалізації традиційних виробництв [1]. В свою чергу

на прикладі України ми чітко бачимо як проблеми у захисті прав інтелектуальної власності та регулювання відносин в інноваційній системі й підприємстві здатні загальмувати інноваційний розвиток економіки та створити серйозні загрози національній безпеці.

На основі теоретичних аспектів економічного аналізу права [2] на прикладі інтелектуальної власності ми проілюструємо факт залежності економічної та правової систем:

- правова система впливає на поведінку людей, а через них на економічну систему (правове регулювання трансферу технологій);
- економічна система також впливає на поведінку людей, а відповідно на правову систему (зміни до законодавства про трансфер технологій);
- економічна система в більшій мірі впливає на систему стимулів, пов'язаних з присвоєнням прав власності;
- правова система в більшій мірі впливає на систему обмежень, створюючи правила управління правами інтелектуальної власності.

Для цілей нашого дослідження економічний аналіз права вивчає вплив правової системи на економічну поведінку в інноваційній сфері, ефективність та відносини людей, пов'язані з процесом раціонального вибору. Відтак на основі наших попередніх досліджень [3] до цілей економічного аналізу права інтелектуальної власності в інноваційній сфері з урахуванням міжнародного чинника можемо віднести наступні:

- 1) пояснення виникнення правових норм і пророкування майбутніх змін в правових нормах виходячи з динаміки інновацій на глобальному рівні;
- 2) прогнозування наслідків правових норм та оцінка їх економічної ефективності з точки зору інноваційного розвитку економіки;
- 3) розробка нових економічно ефективних правових заходів щодо стимулювання інноваційної активності та залучення іноземних інвестицій.

Література

1. Omelyanenko V.A. Analysis of strategycal aspects of technology transfer in metallurgy //

Metallurgical and Mining Industry. – 2015. – № 12. – pp. 394–397.

2. Шмаков А.В. Экономическая теория права [Электронный ресурс]. – НГТУ, 2012. – Режим доступа: <http://dispace.edu.nstu.ru/didesk/file/get/179559>.

3. Omelyanenko V.A. General context of economic and legal reforms international comparative studies (example of innovation development) // Economic Processes Management. – 2016. – №3. – Retrived from: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2016_3/epm2016_3_8.pdf

*Клочко М.О.
Сумська обласна державна адміністрація
(м. Суми, Україна)*

ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 2017 РОКУ

На сьогоднішній день зовнішня торгівля є особливим елементом національної та міжнародної політики адже Україна прагне інтегруватися у світовий економічний простір як рівноправний член спільноти, а це на пряму залежить від розвитку торгівельно-економічного співробітництва з країнами ЄС. Розширення доступу до зовнішніх ринків ЄС компенсує для товаровиробників негативні наслідки різкого спаду купівельної спроможності всередині країни, а в майбутньому розширення експорту українських товарів на західноєвропейський ринок може стати одним із головних факторів прискореного росту валового внутрішнього продукту (ВВП) у нашій країні.

Зрозумілим в цьому контексті є і прагнення Сумщини до розвитку та налагодження тісних торгівельно-економічних відносин регіону з країнами Європейської співдружності. Тому, Сумська область є активним зовнішньоекономічним партнером та веде торгівлю з 28 країнами Європейського Союзу.

Очевидним є те, що надзвичайна важливість даного питання для розвитку України привернула до себе увагу і науковців, які активно долучилися до

розгляду питання реалізації експортного потенціалу України та проблеми зовнішньоекономічних відносин з країнами ЄС. Яскравим прикладом таких досліджень є праці Н. Литвиненко, С. Пирожкова, А. Сухорукова, О. Білоруса, Б. Губського, І. Бураковського, В. Гейца, Н. Краснової, В. Новицького, К. Парасій, О. Шниркова тощо. Об'єднавчою думкою всіх досліджень є ствердження того, що Європейський Союз є перспективним для нарощування потужностей торгівельно-економічних відносин між ним і Україною.

З 1 січня 2016 року розпочалася реалізація в режимі тимчасового застосування торговельної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема — створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Відбулися зміни у питаннях митно-тарифного регулювання, включаючи механізми поетапного зниження митних ставок обома країнами та адміністрування походження товарів, а також тарифних квот. Для українських виробників найсуттєвішим було зниження тарифних обмежень з боку ЄС у таких галузях: легка, харчова, хімічна промисловість, машинобудування. За результатами 2016 року Європейський Союз став найбільшим торговельним партнером України. Велику роль в даному досягненні відіграло і створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Доведенням надзвичайної важливості дії даної торгівельної частини Угоди про Асоціацію є пришвидшення розвитку торгівельно-економічної співпраці Сумщини з країнами Європейської Спільноти.

Так, за січень-червень 2017 року зовнішньоторговельний оборот області товарами з країнами Європейського Союзу склав 212,1 млн. доларів США та збільшився на 34% у порівнянні з відповідним періодом 2016 року (158,3 млн. доларів США). Експорт становив 106,1 млн. доларів США, що на 40,4% більше показника січня-червня 2016 року (75,6 млн. доларів США), імпорتنі надходження склали 106 млн. доларів США, що на 28,2% більше показника аналогічного періоду (82,7 млн. доларів США).

Експортні операції суб'єкти господарювання області здійснювали з

партнерами із 27 країн ЄС, серед яких найбільші обсяги експорту були спрямовані до Німеччини – 15,9%, Румунії – 10,2%, Іспанії – 10,2%, Італії – 9,8%, Нідерландів – 7,2%, Польщі – 5,3% до загального обсягу експорту до країн Європейського Союзу.

Питома вага країн ЄС в експорті регіону становить 35,6% (відповідний період 2016 року – 30,1%).

В експорті товарів найбільше відвантажень було продуктів рослинного походження – 34,7 млн. доларів США, що склали 32,7% до загального обсягу експорту до країн ЄС та збільшилися в 2,7 раза; продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 24,4 млн. доларів США (23%), проте зменшилися на 8,4% проти відповідного періоду 2016 року; недорогоцінних металів та виробів з них – 10,2 млн. доларів США (9,6%) та зросли на 20,9%; взуття, головних уборів, парасольок – 7,3 млн. доларів США (6,8%), зменшилися на 6,6%; механічного обладнання, машин та механізмів – 7,4 млн. доларів США (6,9%), зросли на 0,5%.

Імпорт з країн ЄС становить 44,8% від загального обсягу імпорту товарів області (відповідний період 2016 року – 42,1%).

Імпортні операції суб'єкти господарювання області здійснювали з партнерами з 25 країн ЄС. У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались з Німеччини – 40,8%, Італії – 20,3%, Польщі – 15,5%, Словаччини – 4,6% до загального імпорту товарів із країн Європейського Союзу.

В імпорті переважають надходження готових харчових продуктів – 21,4 млн. доларів США, що склали 20,2% до загального обсягу імпорту з країн ЄС та на 7,6% більше, ніж у відповідному періоді 2016 року; механічного обладнання, машин та механізмів – 29,3 млн. доларів США (27,7%) і зросли у 1,7 раза; недорогоцінних металів та виробів з них – 16,8 млн. доларів США (15,9%), зросли на 47,4%; полімерних матеріалів – 12,5 млн. доларів США (11,8%), збільшилися на 14,1%; продуктів рослинного походження – 5,6 млн.

доларів США (5,3%), зросли на 9,8%.

Наведена позитивна динаміка в розвитку торгівельно-економічних відносин Сумщини з країнами Європейського Союзу дає можливість впевнено стверджувати про те, що набуття чинності від 1 січня 2016 року торгівельної частини угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема — створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі надало змогу значно розширити доступ українських експортерів до ринку ЄС, сприяло пришвидшенню економічної співпраці з європейськими партнерами та є ефективним механізмом поступової інтеграції економіки України до внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Література

1. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/document/249781789/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82.pdf>.
2. Співробітництво Сумської області з країнами ЄС у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gue.sm.gov.ua/images/docs/zov_diyal/Spivrobitnictvo_z_ES_2017.docx

Ковтун Г.І.
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Глобалізаційні процеси в світі, структурні зрушення, що відбуваються в економіці країн під впливом науково-технічної революції, спеціалізація і кооперування виробництва підсилюють взаємодію та взаємозалежність національних економік. В цих умовах перед країнами постають завдання, що пов'язані з пошуком нових джерел підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг, а також партнерів, завдяки співпраці з якими можна було б

здійснити модернізацію та, відповідно, сприяти розвитку національної економіки. За даними Світового економічного форуму 2017–2018 рр. Україна за індексом глобальної конкурентоспроможності посідає 81 місце серед 137 країн світу, покращивши свої позиції порівняно з попереднім роком на чотири пункти [4]. Отже, щоб залишатися конкурентоспроможними за умов сучасної глобалізованої економіки, Україні необхідно виявляти пріоритетні напрями розвитку світової економіки й форми міжнародних економічних відносин.

Різні аспекти міжнародної торгівлі досліджуються науковцями багатьох країн, зокрема, зарубіжними ученими, як: Е. Грайпл, К. Пандалес, М. Портер, С. Смалвуд, Дж. Стігліц, С. Фішер, К. Харвейц та ін. Зовнішня торгівля України в умовах поглиблення процесів інтернаціоналізації світової економіки та її глобалізації є об'єктом аналізу й вітчизняних науковців: О. Білорус, В. Геєць, А. Голіков розглядають стратегічні імперативи адаптації та трансформації зовнішньоторговельної діяльності України в умовах європейської інтеграції; Т. Мельник розробляє методологію оцінки експортного потенціалу України; В. Лапшин, В. Кузніченко, Ф. Зінов'єв, В. Дергачов визначають конкурентний потенціал міжнародної торгівлі України та її регіонів; А. Мазаракі, А. Філіпенко характеризують динаміку зовнішньої торгівлі в умовах трансформації зовнішніх та внутрішніх чинників України та перспективи її розвитку в ХХІ столітті тощо.

Однак, незважаючи на численні дослідження, постає потреба в аналізі тенденцій та закономірностей розвитку зовнішньої торгівлі в Україні, визначенні напрямів та перспектив її розвитку.

Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України та розробка рекомендацій щодо удосконалення її структури в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності країни.

Історично першою та найбільш розвиненою формою міжнародних економічних відносин була і залишається міжнародна торгівля. Вона є важливою формою економічних зв'язків між товаровиробниками різних країн,

що виникла на основі міжнародного поділу праці, та виражає їхню взаємну економічну залежність [3, с. 80–81].

Саме міжнародна торгівля як форма міжнародних економічних відносин дозволяє збалансувати обсяги виробництва і споживання товарів на внутрішньому ринку; дає можливість отримувати дефіцитні товари з-за кордону й реалізовувати на міжнародному ринку ті з них, для виробництва яких у країні існують найбільш вигідні умови; сприяє посиленню конкурентоспроможності національної економіки, підвищує рівень життя населення та забезпечує найповніше задоволення його потреб [1, с. 26–30].

В останні два роки в зовнішньоторговельній діяльності України намітилася позитивна тенденція щодо переважання обсягів експорту над імпортом, тобто до існування позитивного торгівельного сальдо (табл.1.):

Таблиця 1.

Основні показники зовнішньої торгівлі України [2]

	2014	2015	2016
Товари та послуги			
експорт, млн. дол.	64106,8	46804,2	45112,7
у % до попереднього періоду	85,7	73,0	96,4
імпорт, млн. дол.	60750,6	42976,0	44571,1
у % до попереднього періоду	72,9	70,7	103,7

Зростання українського імпорту (у 2016 році імпорт товарів перевищив рівень 2015 року на 3,7 %) було спричинено фактором очікування населенням інфляції, котрі з метою збереження своїх заощаджень від знецінення гривні, витрачали більше коштів на імпортні товари, тим самим стимулювали зростання імпорту.

Падіння обсягів експорту у період з 2014 рік по 2016 рік на 29, 6 %, що негативно впливало на конкурентоспроможність України на світовому ринку, було викликано наступними чинниками: недосконалістю інституційних засад зовнішньоекономічної діяльності; нестабільністю національної валюти та національної економіки; орієнтацією у міжнародній торгівлі на цінову

конкуренцію; застарілою техніко-технологічною базою вітчизняних підприємств; малою часткою інноваційної продукції в експорті; повним або частковим виключенням з прямої участі в зовнішньоекономічних зв'язках підприємств цілих регіонів (анексований Росією Крим та окуповані райони Донбасу); регіональними диспропорціями прямих іноземних інвестицій тощо.

Аналіз тенденцій та закономірностей розвитку зовнішньої торгівлі України дає підстави стверджувати, що в найближчі роки структура експорту вітчизняних товарів суттєво не зміниться. Зміна структури експорту в бік зростання частки товарів із більшою питомою вагою доданої вартості можлива лише за умов створення якісних конкурентоспроможних товарів на основі технологічної модернізації і, відповідно, формування позитивного іміджу України на світових ринках.

У структурі імпорту також суттєвих змін не очікується. Однією з причин є залежність вітчизняної економіки від імпорту енергоносіїв, тому пошук альтернативних джерел енергії для української економіки є завданням номер один. Іншою причиною є постійне знецінення гривні і зниження реальних доходів населення, що створює умови для роботи в тіні для значної кількості імпортерів споживчих товарів.

Для збереження тенденції щодо переважання експорту над імпортом і подальшого збільшення обсягів міжнародної торгівлі Україні важливо закріпити позитивний торговельний баланс і високі темпи зростання коефіцієнту покриття імпорту експортом (через скорочення імпорту енергоносіїв та споживчих товарів, імпортозаміщення тощо). Експортний потенціал в Україні можна розширити за рахунок підвищення якості та міжнародної сертифікації продукції промисловості та агросектору, розвитку міжнародного туризму, використання переваг членства України в СОТ та участі в євроінтеграційних процесах.

Отже, міжнародна торгівля безпосередньо впливає на розвиток національної економіки, на підвищення добробуту людей. Розвиток зовнішньої

торгівлі України та економіки країни в цілому в найближчій перспективі залежить від виваженої політики уряду щодо підтримки вітчизняного виробництва, стимулювання інноваційних проектів, запобігання кризових явищ, подолання безробіття, сприяння зміцненню національної валюти.

Література

1. Захарченко С. В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір. / С. В. Захарченко. – Вінниця : Консоль, 2016. – 413 с.
2. Зовнішньоекономічна діяльність. Зовнішня торгівля України товарами та послугами / Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua./druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm.
3. Міжнародні економічні відносини: підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 464 с.
4. The Global Competitiveness Report 2017–2018 / World Economic Forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.

Омельяненко В.А.

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
(м.Суми, Україна)*

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

В контексті аналітики національної безпеки важливо розуміти діалектичний взаємозв'язок між життєво важливими інтересами особистості, суспільства, держави та загрозами безпеки, що вимагає розглядати обидві ці категорії теорії національної безпеки в тісній єдності.

Особливо явно цей зв'язок можна відобразити на прикладі інноваційної сфери, що забезпечує розвиток широкого спектру технологій, що важливі для економіки країни. В свою чергу зниження науково-технічного та технологічного потенціалу країни, скорочення досліджень на стратегічно

важливих напрямках інноваційного розвитку, відтік за кордон висококваліфікованих фахівців і продуктів інтелектуальної власності загрожують державі втратою позицій, деградацією високотехнологічних виробництв, посиленням технологічної залежності від розвинених країн та підризом обороноздатності.

В науковому дискурсі технологічні загрози традиційно розглядають у вузькому сенсі як реальну можливість настання небезпечного стану в технологічному розвитку країни (регіону, галузі, підприємства), що загрожує заподіянням збитку технологічній базі і технологічній незалежності. Ми пропонуємо розглядати технологічний фактор на основі системного підходу, в рамках якого технології мають розглядатися з точки зору ефективності міжгалузевих високотехнологічних комплексів, що володіють мультиплікативним ефектом для економіки [1; 2; 3].

Серед основних загроз технологічних загроз, що мають міжнародний характер, відзначимо наступні:

- монополістичні тенденції на світовому технологічному ринку і посилення позицій країн – технологічних лідерів;
- введення на міжнародному ринку дискримінаційних обмежень і нав'язування відсталих технологій;
- порушення прав держави на промислову та інтелектуальну власність;
- стимулювання закордонними країнами витоків з країни високих технологій, передових наукових розробок і висококваліфікованих кадрів;
- руйнування економічних, науково-технологічних та інформаційних зв'язків в рамках національної інноваційної системи;
- витіснення з внутрішнього ринку вітчизняних технологій і продуктів;
- розвиток експорту за рахунок поставок природних ресурсів і продукції з низькою доданою вартістю та екологічними ризиками виробництва.

Особливо відзначимо аспект технологічної залежності, який формується еволюційно, а відповідно й вимагає тривалого часу щодо подолання.

Наприклад, домінуючі у світі комп'ютерні технології розробляються провідними корпораціями США, а основною архітектурною лінією в проектуванні сучасних ключових мікропроцесорних компонентів є архітектура x86, що просувається такими корпораціями, як Intel, AMD та іншими. Домінуюче положення корпорацій на світовому ринку мікропроцесорної техніки розглядається урядом США як найважливіший фактор, що забезпечує стратегічну перевагу, що й дозволяє за необхідності здійснювати політичний та економічний тиск на інші країни.

В дослідженні [4] відзначається, що технологічний прогрес створив нову сферу цифрових комунікацій, яка стала полем не тільки співробітництва та взаємодії, але також і нових загроз. Залежність усіх сучасних суспільств від інформаційних технологій змушує шукати методи протидії широкому спектру кіберзагроз.

Зараз ідеться не тільки про можливості, але вже про реальні факти протиборства держав у кіберпросторі. Фактично вперше з часів появи ядерної зброї в 1940-х рр. з'явилася принципово нова сфера застосування сили в міжнародних відносинах. Забезпечення кібербезпеки, відповідно, стає однією з найважливіших проблем національної та міжнародної безпеки. За оцінками експертів сьогодні понад 140 країн розробляють кібервоозброєння, що відрізняються прихованістю та економічною ефективністю.

Зростаючий технологічний відрив ряду провідних держав і нарощування їх можливостей зі створення озброєнь та військової техніки нового покоління створюють передумови якісно нового етапу гонитви озброєнь, корінної зміни форм і способів ведення воєнних дій. В цьому контексті актуальним завданням є оцінка впливу можливої появи зброї в космосі на стратегічну міжнародну безпеку. Складний комплекс економіко-правових проблем безпеки породжує також й комерціалізація космічної діяльності. З розвитком телекомунікаційних технологій, метеорології, супутникового зв'язку, систем дистанційного зондування Землі та ринку комерційних запусків орбітальних апаратів усе

більш вагому роль набуває космічний бізнес.

Зазначені аспекти вимагають розробки системних стратегій розвитку та забезпечення національної безпеки з урахуванням технологічного фактору.

Література

1. Omelyanenko V.A. Innovation priorities optimization in the context of national technological security ensuring // Marketing and Management of Innovations. – 2016. – № 4. – pp. 226–234.

2. Омеляненко В.А. Міжнародний трансфер високих технологій та національна безпека: тенденції, виклики, перспективи: монографія / В.А. Омеляненко. – Суми. Триторія, 2017. – 248 с.

3. Хворост О.О., Вернидуб Н.О., Омеляненко В.А. Міжнародні аспекти ефективності трансферу технологій // Інноваційна економіка. – 2012. – №1. – С. 52–56.

4. Тренин Д. Традиционные и новые вызовы безопасности в международных отношениях [Електронний ресурс] // Московский Центр Карнеги. – 2015. – Режим доступу: <http://carnegie.ru/2015/06/08/ru-pub-60343>

Попов А.

Афінський національний університет імені Каподістрії
(м. Афін, Греція)

МІЖНАРОДНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ГРЕЦІЇ У КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА НА ЗЛАМІ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ

На початку ХХІ століття однією з найбільш поширених форм зовнішньої політики стала економічна дипломатія, покликана забезпечувати поширення політичного впливу через використання економічних і фінансових інструментів. Популярність економічної дипломатії в якості ведучого інструменту зовнішньої політики пояснюється тим, що вона має в своєму розпорядженні широкий інструментарій: від силових способів вирішення зовнішньополітичних завдань до «м'яких» форм розширення присутності капіталу в іноземній державі.

Греція стала активно використовувати фінансову форму економічної дипломатії у взаєминах з країнами Західних Балкан з початку 1990-х рр.

Відносно високий рівень соціально-економічного розвитку, а також більший розмір економіки в порівнянні з країнами регіону дозволив Афінам використовувати прямі інвестиції в якості одного з ключових інструментів своєї зовнішньої політики в регіоні. Використання такої форми економічної дипломатії стало можливим завдяки істотному вищості грецької економіки над економіками балканських країн.

На початку 1990-х рр. Греція почала активно застосовувати економічну і, перш за все, фінансову експансію в якості форми своєї зовнішньої політики. Це призвело до того, що поширення політичного впливу Афін супроводжувалося стимулюванням економічного зростання Албанії та Македонії. Останнє було особливо важливо в силу того, що обидві країни перебували в процесі європеїзації своїх систем державного управління, як частини обов'язкової програми з підготовки до вступу в ЄС.

Дипломатії Греції в Албанії та Македонії до кінця 1990-х рр. визначила одну з провідних ролей економічних інструментів грецької зовнішньої політики в регіоні. При цьому офіційна позиція Афін щодо двох західно-балканських країн мала вирішальне значення для інвестиційної активності державних фондів і компаній з державною участю. Поряд з державним капіталом, приватний грецький бізнес був суттєвим важелем економічної експансії Греції в регіоні. Як зазначав заступник міністра національної економіки Греції Г. Зафіропулос: «Кожна грецька компанія, яка розвиває свій бізнес за кордоном, створює міст співпраці і сприяє подальшому розвитку дружніх відносин і співробітництва з сусідніми країнами» [2, с.475].

Необхідно відзначити, що позиція грецького керівництва, який закликав приватний бізнес активно інвестувати в албанську і македонську економіки, була лише другорядним фактором прийняття інвестиційних рішень. Надана підтримка з боку держави і наявність двосторонніх міжнародних угод, що регулюють економічні та фінансові питання, були додатковими стимулами для приватних компаній. Ключовим фактором, що визначає приплив приватного

грецького капіталу в Албанію і Македонію, були схожі соціально-культурні особливості балканських країн і класичні економічні детермінанти. При цьому соціально-культурні фактори поряд з політичними факторами нівелювали недоліки інституційного стану західно-балканських країн.

Економічні чинники грецьких приватних інвестицій можна розділити на дві групи. До першої відносяться специфічні особливості економік Албанії та Македонії, тоді як до другої - відмінні риси грецької економіки.

Говорячи про першу групу факторів, варто відзначити, що з початку 1990-х рр. Албанія і Македонія стали являти собою одні з перспективних ринків збуту грецької продукції. Перш за все це стосувалося продукції фармацевтичного сектора, хімічного виробництва, харчової промисловості тощо. При цьому грецькі компанії стали здійснювати як «вертикальні», так і «горизонтальні» інвестиції. «Вертикальні» використовували географічну фрагментацію ланцюжка виробництва кінцевої продукції. В цьому випадку грецькі інвестиції ґрунтувалися на необхідності розміщення частини виробничих потужностей в Албанії та Македонії. Дроблення виробничого процесу обґрунтовувалося більш вигідними умовами використання факторів виробництва, географічною близькістю до ринків збуту [1, с.451-471]. «Горизонтальні» грецькі інвестиції були спрямовані на створення нових виробничих потужностей на території західно-балканських країн. Даний вид інвестицій припускав розширення виробничих потужностей [3, с.205-226].

Відкриття Албанією і Македонією своїх ринків для товарів і капіталу надало грецьким бізнесменам ряд стимулів для здійснення інвестиційної активності. Одним з домінуючих чинників була географічна близькість, що позитивно позначалося на гравітаційній силі економік.

Іншим фактором тяжіння грецьких інвестицій стала еволюція торгової політики Албанії та Македонії, що складається з тарифів, нетарифних бар'єрів і транспортних витрат. Більшою мірою ця економічна детермінанта була спрямована на залучення «горизонтальних» інвестицій, сприяючи не лише

притоку грецького капіталу, але і збільшення обсягів двосторонньої зовнішньої торгівлі. До кінця 1990-х рр. Албанія і Македонія імплементували стратегії розширення зовнішньоекономічних зв'язків, що в значній мірі спростило як здійснення інвестиційних проектів на їх території, так і зовнішню торгівлю.

Ще одним фактором залучення грецьких інвестицій була податкова політика Албанії та Македонії. Курс на лібералізацію економік цих країн сприяв зниженню податкового тягара для бізнесу. До початку 2000-х рр. албанські і македонські уряди почали завантаження моделі ЄС, що призвело до уніфікації ряду податкових правил і норм. Зниження податкового тягара в більшій мірі було направлено на залучення «вертикальних» грецьких інвестицій.

Необхідно відзначити, що з самого початку 1990-х рр. уряду Албанії та Македонії робили достатню кількість спроб створення сприятливих умов для залучення прямих іноземних інвестицій. Це виразилося в трансформації внутрішнього законодавства цих країн, зокрема, в прийнятті нормативно-правових актів, що стосувалися діяльності комерційних компаній, інвестиційних фондів, захисту іноземних інвестицій. Грецькі інвестиції були захищені від націоналізації або експропріації. Були також прийняті закони, що передбачають укладення концесійних угод у транспортній, енергетичній, туристичній, ІТ та інших галузях економіки.

Однак відсутність внутрішньополітичної стабільності на рубежі століть в деякій мірі нівелювало спроби урядів створити максимально комфортні умови для іноземних інвестицій. Економічні кризи, в яких виявлялися Албанія і Македонія також представляли собою фактор, який негативно позначався на здійсненні грецьких інвестицій.

Отже, розглянуті вище дві групи економічних чинників дозволяють стверджувати, що грецькі приватні інвестиції в Албанію і Македонію були спрямовані на кілька цілей. По-перше, грецькі компанії здійснювали «пошук ресурсів», який полягав у використанні дешевої робочої сили в сусідніх

країнах. По-друге, грецький бізнес з початку 1990-х рр. отримав можливість вийти на нові ринки збуту своєї продукції або послуг. По-третє, грецькі компанії перебували в процесі «пошуку ефективності», спрямованого на отримання переваг від доступності та вартості факторів виробництва, а також для досягнення ефекту масштабу. По-четверте, грецький бізнес здійснював «пошук стратегічних активів» або, іншими словами, був спрямований на отримання та розширення технологічної бази.

Література

1. Helpman E. A Simple Theory of Trade with Multinational Corporations / E. Helpman // Journal of Political Economy. – 1984. – Vol. 92. – P. 451-471.
2. Huliaras A. (Mis)understanding the Balkans: Greek Geopolitical Codes of the Postcommunist Era / A. Huliaras, C. Tsardanidis // Geopolitics. – 2006. – Vol. 11. – P. 465-483.
3. Markusen J.R. Multinationals, Multi-Plant Economies, and the Gains from Trade / J.R. Markusen // Journal of International Economics. – 1984. – Vol. 16. – P. 205-226.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авхутська Світлана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка (м. Суми, Україна)

Архипова Людмила Миколаївна, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ, Україна)

Асоян Лилит Антоновна, кандидат исторических наук, доцент кафедри истории и философии Ширакского государственного университета имени М. Налбандяна (г. Ширак, Армения)

Батраченко Богдан Анатолійович, магістр, учитель 2 категорії історії Степанівської ЗОШ I-III ступенів №1 (м. Суми, Україна)

Бенько Анастасія Віталіївна, студентка Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Власенко Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету (м. Суми, Україна);

Глазун Олена Анатоліївна, аспірант кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Голованова Валерія, студентка Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Гончаренко Анатолій Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету (м. Суми, Україна)

Гончаренко Леся Леонідівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (м. Суми, Україна)

Грушецький Богдан Павлович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)

Дегтярьов Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор, доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Демидов О., студент Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Діска Аліна Борисівна, аспірант кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Єпик Лариса Іванівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Завгородня Владислава Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Зленко Наталія Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Іваненко Дмитро Дмитрович, кандидат юридичних наук, викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Іваній Олена Миколаївна, доцент, доцент кафедри права та міжнародних відносин, виконуюча обов'язки завідувача кафедри права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Клочак Олег Зіновійович, здобувач наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія Інституту Всесвітньої історії НАН України (м. Київ, Україна)

Клочко Микола Олексійович, Голова Сумської обласної державної адміністрації, кандидат філософських наук (м. Суми, Україна)

Коваленко Олександр Вікторович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанного сервісу Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Ковтун Галина Іванівна, старший викладач кафедри економіки та бізнесу Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Конєва Анна Вікторівна, студентка магістратури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Кунцевич Марія Павлівна, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Макаренко Катерина Володимирівна, студентка магістратури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Малютін Ігор Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Масько Вікторія Миколаївна, студентка 5 семестру спеціальності «Юриспруденція» Університету імені Й.В. Гете (м. Франкфурт на Майні, Німеччина)

Медуниця Олег Вячеславович, Народний депутат України 7-го та 8-го скликань (м. Київ, Україна)

Морозов Сергій Олександрович, аспірант кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Наумович Аліна Владиславівна, студентка магістратури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

Нестеренко Вадим Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Оліцький В'ячеслав Олександрович, аспірант кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

Омельяненко Віталій Анатолійович., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та бізнесу, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Осадчий Євген Миколайович, Управління культури Сумської обласної державної адміністрації (м. Суми, Україна)

Павленко Валерій Михайлович, кандидат історичних наук, професор, професор кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

Пилипчук Ярослав Валентинович, кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Відділу Євразійського степу Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України (м. Київ, Україна)

Полянська Єлизавета Андріївна, студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Попов Алексій, ієрей, студент кафедри економічних та політичних наук, Афінського національного університету імені Каподістрії (м. Афіни, Греція)

Потапова Олена Богданівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Примак Ілья Сергеевич, магістр Християнської Академії Теологічної, магістр міжнародних відносин Вищої Школи Менеджмента (г. Варшава, Польща)

Ржевуська Софія Сергіївна, студентка 3 курсу, кафедри музеєзнавства та пам'яткознавства факультету культурології Київського національного університету культури та мистецтв (м. Київ, Україна)

Самойленко Євген Анатолійович, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Самойленко Наталія Сергіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (м. Суми, Україна)

Сітало Юрій Сергійович, студент 4-го курсу Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Славко Анна Сергіївна, асистент кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Смик Ірина, студентка національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ, Україна)

Соломенна Тетяна Валеріївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (м. Чернігів, Україна)

Труханов Микола Сергійович, магістр Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Устименко Аліна Станіславівна, студентка магістратури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Філатов Богдан Сергійович, аспірант кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

Хан Євген Вікторович, кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

Холявка Анна Григорівна, магістр Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, старший науковий співробітник Інституту всесвітньої історії НАН України (м. Київ, Україна)

Чортенко Андрій Миколайович, кандидат історичних наук, директор Коледжу Сумського національного аграрного університету (м. Суми, Україна)

Шестопалов Роман Миколайович, кандидат юридичних наук, прокурор відділу нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю прокуратури Дніпропетровської області (м. Дніпро, Україна)

Шпаковські Любов Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна)

Якубаў Віктар Уладзіміравіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, кафедра сацыяльна-гуманітарных дысцыплін УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт» (м. Полацк, Беларусь)

Яременко Наталія Григорівна, студентка магістратури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)